

**T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI**

TKP'DEN TİP'E SOL KEMALİZM: MDD ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Melek Zorlu

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ayhan Yalçınkaya

Ankara-2006

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

TKP'DEN TİP'E SOL KEMALİZM: MDD ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ayhan Yalçınkaya

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	i
Giriş	1

I. BÖLÜM

MDD: Siyasal Bir Çerçeveleme Denemesi

I. Bir Hareket Olarak MDD	21
II. MDD'nin Siyasi Perspektifi	33
A. Milliyetçilik ve Anti-emperyalizm	33
B. MDD'nin Kemalizmle İlişkisi ve Doğuculuk Vurgusu	40
C. MDD'nin İktidar Stratejisi	49
III. Ara Değerlendirme: MDD'nin Çelişkileri ve Çekiciliği	54

II. BÖLÜM

TKP ve Kadro'dan MDD'ye Yansıyanlar

I. Tek Parti Rejiminin Yerleşmesi ve Rejime Muhalif Unsurlar	58
II. TKP: Kemalizmin Gölgesinde Komünizm	68
III. Kadro: Kalkıncı Devletçi Aydınların Sol Yorumu	89
IV. Ara Değerlendirme: TKP, Kadro ve MDD	96

III. BÖLÜM

Yön, TİP ve MDD

I. Çok Partili Yaşamdan 1960 Darbesi'ne	106
II. Yön: Kemalizm ve Marksizm.....	114
A. Yöncülerin Siyasi Fikirleri	114
B. Yön-MDD İlişkisi	121
III. İlk Sosyalist Kitle Partisi: TİP.....	125
A. Kısa TİP Tarihi	126
B. TİP ve MDD Ayrışmasının İki Eksenine	135
1. Teorik Ayrışma Zemini: MDD-SD Tartışması	135
2. Pratikte Ayrışma: Parlamentarizm-Cuntacılık.....	145
IV. Ara Değerlendirme: Yön, TİP ve MDD.....	152
Sonuç	153
Kaynakça	155
Özet	ii
İngilizce Özet	iii

Kısaltmalar

AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AP	Adalet Partisi
ATÜT	Asya Tipi Üretim Biçimi
BMM	Büyük Millet Meclisi
CDTA	Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
Dev-Genç	Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
DTCF	Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi
DP	Demokrat Parti
Dev-Güç	Devrimciler Güçbirliği
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
FKF	Fikir Kulüpleri Federasyonu
FÜT	Feodal Üretim Tarzı
İTÜTB	İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği
İTÜTOTB	İstanbul Teknik Üniversitesi Teknik Okullar Talebe Birliği
İFTC	İktisat Fakültesi Talebe Cemiyeti
İGB	İlerici Gençlik Birliği
KHF	Kadınlar Halk Fırkası
MBK	Milli Birlik Komitesi
MDD	Milli Demokratik Devrim
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Paktı (North Atlantic Treaty Organization)
OYAK	Ordu Yardımlaşma Kurumu
ÖDP	Özgürlük ve Dayanışma Partisi
PDA	Proleter Devrimci Aydınlik
SB	Sovyetler Birliği
SBKP	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SD	Sosyalist Devrim
SDP	Sosyalist Demokrasi Partisi
SGÖ	Sosyalist Gençlik Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STMA	Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TEP	Türkiye Emekçi Partisi
THİF	Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
THKO	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	Türkiye Halk Kurtuluş Partisi- Cephesi
TİÇSF	Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası
TİİKP	Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TKB	Türk Kadınlar Birliği
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TKP/ML-TİKKO	Türkiye Komünist Partisi/Marksist Leninist-Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu
TSP	Türkiye Sosyalist Partisi
TSEKP	Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi
TÜSTAV	Türkiye Sosyal Tarih Araştırmaları Vakfı

Giriş

Türkiye’de sol¹ akımların 12 Eylül 1980 darbesi sonrası içine düştükleri durum, toplumsal tabanını ve ideolojik dayanaklarını yitirme, marjinalleşme biçiminde tanımlanabilir. Türkiye sol hareketi için tam anlamıyla bir dayanak oluşturmaya da 1990’lı yıllarla birlikte “reel sosyalizm”in çöküşü deneyimiyle birlikte, yenilgi adeta özümsemiş, ideolojik kriz içinden çıkılamaz olarak görülmeye başlanmıştır. 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan süreçte, Özal’ın kişiliğiyle özdeşleştirilen neo-liberalizm uygulaması² ve darbe sonrası sola yönelik yoğun ve bilinçli bastırma hareketi sonucu toplumsal ve siyasal ortam farklılaşmış, önceki dönemin argümanlarıyla kavranamayacak yeni oluşumlar sahneye çıkmıştır.

Tüm yıkıcı etkilerine rağmen 1980 yılını her şeyin değiştiği bir milat olarak kavramak doğru olmayacaktır. Süreçteki büyük kopuşu gözden kaçırmaksızın, süreklilik arz eden kimi unsurlara da dikkat çekmek gerekir. Örneğin Kürt hareketi, Kıbrıs sorunu ya da Avrupa Birliği gibi 1980 sonrasının belli başlı tartışma alanlarında, soldan gelen kimi tepkilere bakıldığında 1960’lı ve 1970’li yıllardaki kavrayış ufuklarının genişletilmesi bir yana, belki daha tutucu yaklaşımlar sergileyen kimi sol unsurlara rastlanabilmektedir. Örneğin, 1960’lardaki “Kemalist milli cephe” sloganı 2000’li yıllarda da bir yaşam alanı bulabilmektedir. Bunun bir örneği, ünlü

¹ Tez boyunca Marksizmle belirli düzeyde ilişkilendirilebilen ve toplumsal düzen olarak sosyalizmi öngören Türkiye solu kastedilmektedir. Bu bağlamda çalışma içerisinde görüşleri değerlendirilecek akımlardan Kadro ve Yön’ün böylesi bir tanıma dahil edilmeleri kavramsal sınırların zorlanması olarak görülebilir. Ancak bu iki akımın araçsal da olsa Marksizmle ilişkileri dolayısıyla sol tanımına dahil edilmeleri tercih edilmiştir.

² 1960’tan itibaren uygulanan “ithal ikameci” büyüme modeli yerine 1980’de uygulamaya konulan “dışa dönük” büyüme modeli; devletin ekonomiyi müdahalesini azaltmayı, reel ücretleri düşürmeyi, emek-sermaye dengesini sermaye lehine bozmayı hedefleyen, emperyalizmin ve yerli hakim sınıfların çıkarlarına hizmet eden bir sermaye birikim modelidir. Ayrıntı için bkz. Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası, Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, İstanbul: Doz Yayıncılık, 1997, s. 295-305. Turgut Özal’ın ekonomi yönetiminde etkin olduğu bir dönemde çıkarılan 24 Ocak kararlarıysa bu modelin ilk uygulamasıdır.

“Kızıl Elma Koalisyonu”dur. 2003 yılının başlarında milliyetçi sağ (MHP) ve kendini “milliyetçi sol” olarak tanımlayan İşçi Partisi, milliyetçi bir zeminde özellikle, AB karşıtlığı üzerinden ortak tepkiler geliştirmeyi başarmışlardır. Bu ortaklığın bir yansıması olarak, 21 Temmuz 2003 tarihli *Türk Solu* dergisinde ülkücü yazarların, sağcı siyasetçilerin ve ulusal solcuların yazıları birlikte yayımlanmıştır.

Bugün pek çok açıdan eleştirilerek aşıldığı düşünülen 1960 ve 1970’lerin argümanlarının, 1960 sonrası solun karakteristiklerini bünyesinde barındıran ve hemen tüm unsurlarını karşı odak ya da ilham kaynağı olarak etkilemiş olan Milli Demokratik Devrim (MDD) tezi paralelinde değerlendirilmesi, süreçteki kopuşu göz ardı etmeden, sürekliliğe yapılan vurguyu anlamlı kılmaya yardımcı olacaktır.

Bu tezde 1960’lar ve 1970’ler solunun önemli bir bileşeni olan MDD tezi ve bu tezin etrafında şekillenen hareket, tarihsel süreçte etkilendiği ve karşıt tezler geliştirerek beslendiği akımlar göz önüne alınarak anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu yapılırken MDD tezi, Türkiye sol hareket tarihindeki konumu çerçevesinde, öncelikle kendi iç dinamikleriyle betimlenecek ve benzer siyasi oluşumlarla karşılaştırılmalı olarak incelenmeye çalışılacaktır.

MDD, genel karakteristikleriyle, 1965’te Mihri Belli tarafından şekillendirilmeye başlanan, bir yanıyla eski TKP geleneğinin, bir yanıyla Kadro ve Yön hareketleriyle karakterize edilen sol Kemalizmin bir parçası olan, yükselişe geçtiği dönemde karşı odak olarak Mehmet Ali Aybar’ın yönetimindeki Türkiye İşçi Partisi’nin varlığından beslenen Türk solunu “teoriden programa, stratejiden taktiğe

oradan tarihe pek çok alanda muazzam bir bombardımana tabi tutmuş olan”³ bir harekettir.

MDD’yi ve etkilendiği akımları, belirleyen önemli bir olgu modernleşme/Batılılaşma⁴ pratiğinin Türkiye sol hareketinin geneli için geçerli dolaysız etkisidir. Türkiye sol hareketi, ilk Osmanlı sosyalistlerinden itibaren, Tanzimat’la başlatılan, Doğu-Batı ikileminden kaynaklanan çelişkileri oldukça sancılı biçimde yaşamış olan, Türk modernleşmesinin bir parçasıdır.

Daha adil ve daha özgür bir dünyanın yaratılması idealine, ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanmasıyla ulaşılabileceğini öngören sol hareketin modernizmle varoluşsal ilişkisinden söz edilebilir.⁵ “Evrensel bir kategori olarak sol

³ Ergun Aydınoglu, *Türk Solu (1960-1971) Eleştirel Bir Tarih Denemesi*, İstanbul: Belge Yayınları, 1992, s. 98.

⁴ Tez boyunca modernleşme ve Batılılaşma kavramları aynı anlamda kullanılacaktır. “Batılılaşma, modernleşmeye göre daha dar kapsamlı bir kavramdır. Bir kere, kapitalizmin gelişmesine eşlik eden bir süreç olarak modernleşmenin her ülkeyi şu ya da bu ölçüde ‘Batılı ülkelere benzetmesi’ kaçınılmaz olsa bile, her modernleşme sürecine tam boy bir Batılılaşma eşlik etmeyebilir. (...) İkincisi, modernleşme, maddi süreç ve göstergelerden duygu ve düşünce dünyasına dek uzanan kapsayıcı bir kavramken, Batılılaşma ağırlıklı olarak biçimle ilgilidir ve bu nedenle kapsamı daha dardır. Gene de, Türkiye gibi özel bir coğrafi konuma sahip, bu konumun sosyal darwinist içerikli benzeme-yetişme çabalarına sahne olmuş bir ülkede modernleşme, Batılılaşma ile neredeyse özdeş hale gelmiş ya da öyle görülmüştür.” Metin Çulhaoğlu, “Modernleşme, Batılılaşma ve Türk Solu”, *Modernleşme ve Batıcılık: Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, (ed.) Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 171.

⁵ Bilindiği gibi, sol sağa göreli olarak tanımlanabilecek bir kavramdır ve sol/sağ ayrımının temeli Fransız İhtilali’ne kadar uzanır. Sağ ve sol, muhafazakarların en sağda, değişim yanlılarının en solda oturduğu Fransız İhtilali’nin Birinci Cumhuriyet Meclisi’nden siyaset literatürüne geçmiş “politikanın evrensel kategorileri”dir. Göreliliğin ifadesi ise ihtilalin hakimi burjuvazinin ideolojisi olan liberalizme karşı sağdan gerici, soldan ilerici tepkiler gelmesi söz konusu olmasıdır. Aynı zamanda ‘sağ ve sol içeriği bir kez belirlenmiş, mutlak anlamlı sözcükler değildir’. Norberto Bobbio, *Bir Politik Ayrımın Anlamı Sağ ve Sol*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1999. Özellikle 1848 İhtilali sonrası sosyalistlerin de siyasi arenaya ütopyacı görüşlerinden arınmış olarak farklı biçimde çıkmaları ayrıma yeni bir boyut kazandırmıştır. Marksizmin ortaya çıkışına kadar sosyalist adı altında toplanan kesimler için net bir tanım yapmak, bunları tek bir potada toplamak açıklayıcı değildir. Sınıf kavgası ve tarihsel maddecilik fikirleri sosyalist fikriyat için çığır açıcı olmuştur. “Sosyalist düşünce I. Enternasyonalde anarşizm ve II. Enternasyonalde sendikalizm tartışmaları yürütmüş, yüzyıl değişirken, sol cephe asıl, sosyalist devrimin yapılmasına ve tarzına karar vermek sorunu yüzünden adamaklı parçalanmıştır: ‘Burjuva kapitalizminin olgunlaşması nereye kadar beklenecektir?’ Rusya’daki 1917 Ekim devrimi ise, bütün solcu parti ve grupların aralarında kategorik bir sınıflamaya yol açmıştır. Bu hareketi, dünyada solun zaferi için bir umut ışığı olarak görenler, ötekilerden ayrılarak komünist adını almış ve 3. Enternasyonal çevresinde toplanmıştır. (...) III. Enternasyonalde başlayan dönemin Marksizm anlayışının pozitivist, determinist vurgular taşıdığı söylenebilir. Türkiye sol hareketinin 1960’lı yıllara kadarki en önemli unsuru olan illegal TKP’nin de (özellikle 1936

hareket modernizmle sıkı bir ilişki içerisinde. Türkiye sol hareketi de Türk modernleşme geleneğiyle oldukça paralel bir gelişme göstermiştir. Türk siyasi literatüründe ciddi anlamda sosyalist bir kıvılcımın ilk kez deneyimlendiğini söylemenin yanlış olmayacağı 1908 Jön Türk Devrimi'nden itibaren '80 öncesi sol harekete baktığımızda göze çarpan önemli bir olgu harekete yön veren modernleşmeci/kalkınmacı karakteridir. İdeolojik muhtevası bakımından ve dar anlamıyla “sol”un çıkış noktası insan; insan aklı ve insan tabiatının mükemmel olabileceği inancıdır.”⁶ Bu anlamıyla sol hareket Aydınlanma'yla⁷ ve dolayısıyla moderniteyle⁸ dolaysız bir ilişkiye sahiptir.

Avrupa solunun ideolojik kaynaklığını yapan Marx'ın, burjuvaziyi emek gücünün yarattığını belirtirken, burjuvazinin yarattığı üretici güce yaptığı övgü⁹, bir ilerleme övgüsü olarak solun bu kavrayışının bir yansımasıdır. Sosyalizmi “modernliğin son kalesi” olarak tanımlayan Bauman'a göre “Sosyalizmin orijinalliği,

sonrası'nda), 51 tevkifatına kadar III. Enternasyonal çizgisinde olduğunu söyleyebiliriz.” Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar Cilt I (1908-1925)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1967, s. 2-7.

⁶ Mete Tunçay, *a.g.e*, s. 2.

⁷ “Aydınlanma deyince onsekizinci yüzyılda gerçekleşmesi ve sonuçları itibarıyla hem Amerika hem de hemen hemen Avrupa'nın her tarafında etkili olan, geleneksel olarak İngiliz Devrimi'yle başlatılıp, Fransız Devrimi'yle bitirilen felsefi bir hareket ve daha önemlisi bu hareketin sonuçlarıyla belirginlik kazanan toplumsal ve siyasi bir sürece göndermede bulunulur. (...) Aydınlanma bütün Avrupa'yı kapsayan bir entelektüel oluşum olarak olayların ve nesnelerin olduğundan daha iyi olabileceğine yönelik bir optimizm, akla ve düşüncenin önderliğine yönelik bir entelektüalizm, toplumsal ve insani olaylara duyarlılık ve metafizikle ortodoksinin zayıflamasıyla, otoriter kurumların duyulan saygı her yerde benzerlikler gösterir. Aydınlanma düşünürleri için devlet, modernliği sınırlandırmanın ve bireyleri disiplin altına almanın zorunlu bir aracıdır.” Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma düşüncesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s. 13-15.

⁸ “Modernite, 16. ve 17. yüzyıllarda başlamıştır. Modernizm ise 19. yüzyılın sonlarında özellikle sanatlarda başlayan aynı zamanda günümüzün toplumsal pratiklerinin anlaşılmasında yardımcı olabilecek paradigma değişikliğidir. Modernizm, modernitenin varsayımlarından temel bir kopuşu kaydetmektedir. *Bizim içinde yaşadığımız dönem ve 'modern', modernite olarak değil modernizm bazıda anlaşılmalıdır.*” Scott Lash, “Modernite mi, Modernizm mi? Weber ve Günümüz Toplumsal Teorisi”, *Modernite Versus Postmodernite*, (der) Mehmet Küçük, Ankara: Vadi Yayınları, 1993, s. 47. Berman'a göre ise “Modernlik hakkındaki hal-i hazırdaki düşünüş birbirinden sıkı sıkıya koparılmış iki farklı bölme ayrışmış durumda: Ekonomi ve politikada 'modernleşme', sanat, kültür ve duyarlılıkta 'modernizm' [olarak].” Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s. 126.

⁹ Karl Marx, Friedrich Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, Ankara: Sol Yayınları, 1993.

eşsizliği ve vazgeçilmezliği, modernlikten farklı amaç ve araçlar ortaya koymasında değil, (...) toplumun kalitesinin, en zayıf üyesinin refahıyla ölçüleceği düşüncesinde yatıyordu. Nitekim sosyalist standartlarla, modernliğin performansı sürekli hedeflerin çok gerisinde kalıyor ve araçların etkinliği de hep zayıf çıkıyordu. Kapitalistlerin idaresindeki modernlik, kötü performans ve verimsizlikle sonuçlanıyordu!”¹⁰

Modernite, modernizm, modernizasyon (modernleşme), modernlik gibi tümü “modern”den türeyen kavramlar için geçerli olan genellemeler, kabaca 16. yüzyıldan itibaren Avrupa’da başlayan etkileri günümüzde ve tüm dünyada devam eden sürecin yarattığı dönüşümü karşılayabilecek türdendir.¹¹ Bu anlamda modernlik etkilerini tüm dünyada hissettirmiş olmasına rağmen, Batı dışı toplumlar için “modern olmak” ile Batı Avrupa toplumları için “modern olmak” aynı anlama gelmemektedir.¹² Çiğdem’e göre “Modernite bir projeye, refleksiyona, modernizasyon ise bu projeyi mümkün kılan kurumsal-yapısal evrime işaret eder. [Bu ise] Batı dışı toplumların,

¹⁰ Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, (çev.) İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003, s. 337. Böylesi bir yorum sosyalizmin yalnızca “üretici güçlerin geliştirilmesi”ne kanalize olmuş bir akım olarak konumlandırılması olarak algılanabilir. Bu bağlamda modernleşme ile modernliğin eleştirisini de içine alan modernite arasındaki ayrıma dikkat çekerek sosyalizmin modernist niteliği vurgulanmalıdır. Dolayısıyla modernleşmeci olmadan da sosyalist olmak mümkündür. Aynı zamanda sosyalizmin kendisini modernleşmenin yarattığı yaşam biçiminin bütününe bir alternatif olarak kurduğunu da belirtmek gerekmektedir.

¹¹ “Modern olmak, artık düne ait olmayan ve başka yöntemlerle ele alınması gereken bir dünyada yaşamak demektir.” Abel Jeanniere, “Modernite nedir?”, (çev.) Nilgün Tatal Küçük, *Modernite Versus Postmodernite*, s.16. “Modern olmak, paradoks ve çelişkilerle dolu bir hayat sürdürmek demektir. (...) Hatta denilebilir ki tam anlamıyla modern olmak biraz da anti-modern olmak demektir.” Berman, *a.g.e.*, s. 24. Bauman’a göre “Modern devletin egemenliği, tanımlama ve tanımları sabitleme iktidarı olduğu için, kendi kendisini tanımlayan ya da iktidarın tanımlamasından kaçan her şey sapkındır. (...) Modern aklın egemenliği, tanımlama ve tanımları sabitleme iktidarı olduğu için, kesin bir tayinden kaçan her şey bir anormalliktir, bir meydan okumadır. (...) Modern bilinç eleştirir, uyarır ve alarma geçirir. Eylemin etkisizliğini her seferinde yeniden ortaya çıkararak eylemi sürekli kılar. Düzenleme pratiğinin başarılarını niteliksizleştirerek ve yenilgilerinin ortaya dökerek bu pratiği daimileştirir.” Bauman, *a.g.e.*, s. 19.

¹² Giddens’a göre “Modernlik kökleri Avrupa tarihinin belirli karakteristikleri içinde bulunan ve önceki dönemlerle ya da diğer kültürel ortamlarla çok az koşutluklar gösteren ulus-devlet ve sistematik kapitalist üretim gibi iki farklı örgütsel gruplaşma tarafından desteklenen yaşam biçimleri yönünden Batı’ya özgüdür” Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994, s. 156-157.

sadece ‘modernleştikleri’ ama ‘modern’ olamadıkları yani ancak modernitenin kurumsal altyapısıyla eklemenebildikleri”ni varsaymakla ilgilidir.¹³

Doğu ile Batı’nın farklı anlam dünyalarını temsil eden bir karşıtlık biçiminde kavranmaları ya da Doğu’ya mistik bakış 19. yüzyılda veri kavrayış biçimidir. Batı’nın Doğu üzerine yargılarında, belirli düzeyde bir hayranlık içeren ilk dönemlerin -Doğu’nun güçlü ya da eşit olduğu- aksine belirli bir dönemden itibaren bir nitelik değişimi söz konusu olmuştur. İlk dönemlerin aksine özellikle 19. yüzyıldan itibaren, sömürgeci bir kavrayışa ortam yaratan, şarkiyatçı bakış ikame edilmiştir. Şarkiyatçı bakış, Doğu’yu ve Batı’yı değişmez özlerin varlığıyla açıklama girişimi, sömürgecilik tarihiyle özdeşleştirilen bir tutumdur. Buna göre, Batı laik demokrasisinin işlediği mekan, Doğu ise durağanlığın mekanıdır. Batı, değişimin mekanı olmasıyla, ara kurumların varlığıyla kendiliğinden oluşan sivil topluma yapılan vurguyla temsil olunurken; Doğu, durağanlık, ceberut devlet geleneğiyle anlaşılır kılınmaktadır. Şarkiyatçılık Batı’nın üstünlüğüyle birlikte gelişen bu durumu veri olarak kabul eden bir söylemdir. Ancak Said’in belirttiği gibi bu yalnızca bir söylem değildir. İçerisinde iktidar da barındırır ve bunun yanı sıra asıl önemlisi bir gerçekliğe tekabül eden bir duruma göndermede bulunur.¹⁴ Fakat Batı ile Doğu ayırımına her dokunulduğunda sorun aydınlanmamakta aksine bulanıklaşmaktadır.

15. yüzyıldan itibaren coğrafi keşiflerle başlayan Batı’da yaşanan kapsamlı dönüşüm süreci sonucu Batı üstünlüğünü hemen her karşılaşma durumunda

¹³ Ahmet Çiğdem, “Türk Batılılaşması’nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkaldırı Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, s. 68. “Modernlik dünya toplumları arasında ortak bir deneyimi varsaymış ancak zaman ve konumlandırma açısından bir hiyerarşiye tabi tutmuştur.” Nilüfer Göle, “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁴ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık, Batı’nın Şark Anlayışları*, (çev.) Berna Ünler, İstanbul: Metis Yayınları, 1995.

kanıtlamıştır ve bunu da gelişmişlik düzeyine yaslanan iktidarıyla perçinlemiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa merkezcilik sarsıntı geçirir. Savaş sonrasında siyasi bağımsızlık hareketleri, sömürgeci güçlere karşı ayaklanmalar bütün Doğu ülkelerini sarsmış bulunmaktadır. “Modernleşme, kalkınma, az gelişmişlik vb. gibi, Edward Said’in deyişiyle ‘cümlesi doğu kokan’ kuramların ortaya çıkması, Batı dünya egemenliğinin sürdürülmesi ve Doğu ülkelerinde görülen Batı karşıtı hareketlerin yumuşatılması ihtiyaçlarını bir sonucudur.”¹⁵ Bu kez azgelişmiş toplumların gelişmiş toplumlara yetişebileceği savunulur. Bu kalkınmacı tezlerin yoğunluk kazandığı yeni bir dönemdir. Ancak Batı dışı toplumlar yine geri kalmış olarak konumlandırılır. Böylelikle hem Batı’nın dünya egemenliğini sürdürmesine hem de Doğu ülkelerindeki Batı karşıtı kavrayışın yumuşatılmasına hizmet edilmektedir. 1960’lı yıllardaki modernleşme kuramının revizyonu sırasında geleneksel-modern ayrımını ilk eleştiri unsurlarından biri olmuştur. Geleneksel toplum modern toplum ayrımının mutlaklaştırılması, tüm toplumların mutlaka ulus devletleşeceğine, kapitalistleşeceğine dair inanç ve böylece sömürgeciliğe ortam hazırlanması söz konusudur. Modernleşmenin, kendi eleştirisini de içinde barındıran ikili doğası göz önünde bulundurulmadan yüklenen olumlu anlam, daha doğrusu ilerleme, sosyo-ekonomik gelişme vb. ile modernleşmenin aynı anlamda kullanılışı, Doğu/Batı ayrımını meşrulaştıran bir düzlemde ele alınışını olanaklı kılmıştır. Batı ve Doğu’nun içeriği bir kez belirlenmiş olarak kavranması, Doğu ve Batı’ya

¹⁵ İsmail Coşkun, “Modernleşme Kuramı Üzerine”, *Sosyoloji Dergisi*, İstanbul: İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Yay. (1. basımdan ayrı basım), 1989, s. 295.

farklılıklarını vurgulamaktan öte karşıt anlamlar yüklenmesi, modernleşme kuramının en problemli alanlarındanıdır.¹⁶

“[Batı dışı toplumlar önceleri] modernizmi esas olarak *gerçekleşmeyen* ya da çok uzaklarda olup biten bir şey olarak algıladılar.”¹⁷ Fakat sonradan ilerlemek, çağdaşlaşmak anlamına gelen modernleşme eski, yıpranmış ve geri olarak kabul edilen ne varsa onu yok etmesi gereken bir şey olarak algılanmıştır. Dolayısıyla “azgelişmişliğin modernizmi” içinde yer alan Türk modernleşme deneyimi bu niteliğinden kaynaklanan birtakım özelliklere sahiptir. Bu özelliklerin başlıcası ise Batı’ya göre tanımlanıyor olmasıdır. Bir diğer ifadeyle Batı’da mevcut olanın bizdeki yokluğuna¹⁸ ve “geç (geri) kalmışlık”a ilişkin vurgulara yansıyan kavrayıştır. “Batılılaşma, kolonizasyon ve kapitülasyon ikilisiyle kapitalist pazarın büyümesini de kapsadığından, tarihsel evrimin Batı lehine olmak üzere eşitsiz gelişmesini de içerir. Batılı olmayan toplumların, hangi adlarla adlandırılmış olursa olsun, yaşadıkları ya da maruz kaldıkları ‘modern’ pratikler, tarihsel olarak asla çağdaş

¹⁶ “Batı’nın Osmanlı’ya özel yaklaşımı, 19. yüzyılda Doğu sorunu çerçevesindeydi. Halledilmesi gerekli bir sorun kaynağı olarak görülüyordu. Tutucular da , liberaller de, sosyalistler de aynı terimi kullanmışlardır. Ancak Doğu sorunu tutucular için Osmanlı devletinin paylaşımı, liberal ve Marksistler için ise ezilen ulusların kurtuluşu sorunu idi. Liberaller ana hatlarıyla, kendi ülkelerinin çıkarlarına bağlı, küçük ülkeler kurulmasından yana iken, Marx, Engels ve 1. Enternasyonal ‘ulusal hareketleri’ Avrupa’da «devrim»in bir yardımcı gücü olarak görüyorlardı.” Taner Timur, “Osmanlı Mirası”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İrvin C. Shick, E. Ahmet Tonak (der), İstanbul: Belge Yayınları, 1992, s.19.

¹⁷ Berman, *a.g.e.*, s. 235.

¹⁸ “Batı’nın gelişimi, önceden teorisi yapılan ve bilinçli bir şekilde saptanan bir ‘toplum modeli’ne göre olmamıştır. Değişik düzeyde ve nitelikte bir sürü unsurun, yüzyıllar boyunca, kendiliğinden ve çelişkiler içinde gelişiminin bir ürünü olmuştur. (...) Yakın tarihimizde Batılılaşma adı verilen ve kökeni -III. Selim dönemine kadar götürülmekle beraber- esas olarak Tanzimat’la başlayan süreç ise Batı’dakinden çok farklı biçimde cereyan etmiştir. Egemen tarih yazımında “reform hareketleri”, “modernleşme”, laikleşme” gibi kavramlarla da ifade edilen bu süreç, Batı’daki gibi kendiliğinden ve bağımsız bir gelişimin ürünü olmamıştır. Farklı bir toplum yapısında ve farklı koşullarda gerçekleşen bir sürecin ürünü olan bir ‘toplum modeli’ benimsenmiş ve bizde de gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.” Taner Timur, *Osmanlı Çalışmaları İlk Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, Ankara: İmge Yayınları, 1998, s. 85-86.

pratikler olmamıştır. Batılılaşma, bu halde zaten, bir ‘telafi edici’ ideoloji ve ‘tarihsel gecikmişliğin’ giderilmesinin bir aracısı olarak kendisini kurmuştur.”¹⁹

Osmanlı’nın son dönemlerinde, kabaca 1800’lerden itibaren -Avrupa’nın üstünlüğüyle yüzleşilmesi ve bu durumun içselleştirilmesi sürecinde²⁰ - en önemli soru ”Bu devlet nasıl kurtulur?”²¹ idi. Böylesi bir soruya cevaplar da, kuşkusuz devlet eksenliydi ve devletin kurtulmasıyla, devletle birlikte kurtulmayı hedefleyen merkeziyetçi padişahlara ve daha sonraları bürokrat elitlere aitti. Belirtilmesi gereken asıl husus, yönetici kadro dışında sayılabilecek aydınların da merkeziyetçi eğilimlere sahip olmaları, kısacası temel saikin devletin bekası için kafa yorma çabası olması, sonuçta yetişen tüm aydınların mevcut iktidarı eleştirseler de “devletin aydınları” olarak kalmalarıdır. Tanzimat dönemi aydınlarından Kadroculara hatta bir anlamıyla Yöncülere ²² kadar Türk aydınları için bu tanımlamanın geçerliliğini koruduğunu söyleyebiliriz.

Kemalist kadroların Osmanlı mirasını reddetme çabalarıyla sürekli eleştirerek “Tanzimat zihniyeti” olarak isimlendirdikleri şey, “Osmanlı ıslahat hareketlerini çekingen, muhafazakar (teokratik ve gelenekçi), ikici (telifçi ve tavizci), fakat daima araştırmacı ve Batıcı damgasını vuran bir zihniyettir.”²³ Tanzimat’ın yönetici

¹⁹ Çiğdem, *a.g.e.*, s. 68.

²⁰ XVIII’inci yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Batı devletleriyle politik ve ekonomik ilişkilerinin başlangıçları üç özellik gösterir: (1) Değişme ve kalınma çabaları, bu devletlerin siyasal çatışmalarına karıştırılmıştır; (2) Batıya dönme ondan etkilenme, ya hep tersine ya da zamansız olmuştur; (3) Batıya dönüş, içeride reform yapma zorunluluklarından kaçınmak için ya da bundan kaçınılamayınca Batıya dönüş «denize düşenin yılana sarılması» cinsinden olmuştur.” Niyazi Berkes, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975, s. 175.

²¹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Ankara: Yeni Gün Yayınları, 1993, s. 112.

²² Örneğin Kemalist değerleri ve cumhuriyetin getirdiklerinin koruyuculuğunu üstlenmiş askeri kesimlerle kurdukları ilişki ve onları konumlandırma biçimleri anlamında.

²³ Tunaya, *a.g.e.*, s. 112. Tanzimatçılığın taklitçilik olduğuna karşı çıkan Timur’a göre “Osmanlı toplumunun temel eksikliği Batı’yı taklit etmekten değil taklit edememekten ve Batı’nın empoze ettiği ilişkiler modelinden kaynaklanmaktadır.” Timur, *a.g.e.*, s. 97.

aydınlarına eleştirel bakan bir sonraki kuşağın aydınları, Jön Türkler Tanzimat reformlarının yüzeysel ve Osmanlı-İslam değerlerini hiçe sayar nitelikte olduğunu savunmaktaydılar. “Jön Türkler de Batı tipi bir yurtseverlik hareketini sürdürmelerinin yanısıra ‘kendi manevi değerlerini romantikleştirerek onlara Batı’nın değerlerine nispetle bir üstünlük tanımak ve memleketin daha önce prestijinin yüksek olduğu dönemler üzerinde fazla durmak’ eğilimi de yüksektir.”²⁴ Geleneksel İslami kaynaklara dayanmaya ve halkın inançlarıyla ters düşmemeye özen gösteren Jön Türkler’in ilk defa bürokratik elitin dışında bir yanıt arama çabası içinde oldukları söylenebilir. Hatta Tunaya, onlar sayesinde ilk defa, ferdin iktidar karşına çıktığını savunmaktadır.²⁵

Modernleşmenin ilk ayağı, Tanzimat dönemi aydınlarınca şekillendirilirken ikinci aşaması, 30 yıllık Abdülhamit istibdadı sonrası, yani İkinci Meşrutiyet Dönemi aydınlarınca biçimlendirilmiştir. 1908’de bir darbeyle yönetimi ele geçirmeyi başaran, üyeleri arasında pek çok subay bulunan “ekonomik duruma klasik liberal bakış açısıyla yaklaşan” İttihatçılar, bürokrat ve subay olduklarından onlar için topluma canlılık kazandırmada en önemli ve tek araç devletti. “İdeolojik bakımdan seçmeciydiler ve onların ortak paydası, ortak bir ideolojik programdan çok, ortaklaşa bir tutumlar bütünüydü. Bu tutumlar bütünündeki önemli unsurlar, milliyetçilik, nesnel bilimsel doğrunun değerine olan pozitivist inanç, bu doğruyu yaymada ve halkı iyileştirmede eğitimin gücüne olan büyük (ve oldukça saf) güven, merkezi devletin toplum içinde itici güç olma rolüne olan sarsılmaz inanç ve Abdülhamit

²⁴ Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Abdullah Cevdet*, İstanbul: Emek Matbaacılık, 1981, s. 183.

²⁵ Tunaya, *a.g.e.*, s. 114.

döneminde hüküm süren ihtiyatlı muhafazakarlığa bariz şekilde ters düşen bir tür eylemciliğe, değişime ve ilerlemeye olan inançtı.”²⁶

Batılılaşma konusundaki genel tavır ise Gökalp’in “hars” (kültür)– “medeniyet” (uygarlık) ayrımında ifadesini bulur. “II. Meşrutiyet’in olduğu gibi Cumhuriyet döneminin de, iktidardaki asker ve sivil bürokratların ideolojik dağarcığını dolduran” düşünür olan Gökalp, Batı bilimi ve tekniğinin olduğu gibi alınmasını ama Batı’nın kültürünün ulusal kültürün geliştirilmesinde ancak model olarak benimsenebileceğini savunmuştur. Gökalp’e göre çağdaşlaşma Batılılaşmaktan değil Türkleşmekten geçmektedir.”²⁷

Yine asker-sivil aydın zümre olarak Kemalist kadroların devraldıkları en önemli mirasın ulusla özdeşleşen, tarafsız ve hiçbir özel çıkarı temsil etmediği varsayılan güçlü ve merkezileşmiş devlet geleneği olduğunu söyleyebiliriz. Devletin ve bürokrasinin modernleşme sürecinde üstlendiği başat rol Kemalist dönemde de devam etmiştir. Reformlarına şekil verirken önceki dönemden kalan pozitivizm vurgusunu büyük ölçüde korumuşlardır. “Kemalizmin etkisi altında bulunduğu pozitivizm, 19. yüzyıl pozitivizmidir. Bu ideolojinin güçlü ve merkezi bir devleti yücelten seçkinçi içeriği bir yana, tarihsel ilerleme fikri de otoriter ve demokratik olmayan bir özellik göstermektedir.”²⁸

²⁶ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 193.

²⁷ Selahattin Hilav, “Düşünce Tarihi (1908-1980)”, *Türkiye Tarihi Cilt 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, (der.) Sina Akşin vd., İstanbul: Gerçek Yayınevi, 2000, s. 390.

²⁸ Yine bilimin ve eğitimin önemine yapılan vurgular dikkat çekicidir. “Nesnel dünyayı elverişli bilimsel yöntemlerle bilebilme olanağına kavuşmuş ‘eğitilmiş’ insanların toplum yönetiminde egemen olmalarını arzulamak, pozitivizmin doğal bir uzantısı olmaktadır. (...) Kemalizm, toplum kavrayışı bakımından içinden geldiği geleneksel aydın hareketinin ‘maarifçi’ ve ‘kanuncu’ zihniyetinin sürdürücüsüyü” Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 234.

Ancak Kemalist iktidar yalnızca teknolojik ve bilimsel alanda değil kültürel alanda da Batılılaşmayı hedeflemiştir. Bu durum ise Kemalizmin en önemli ikilemini ortaya çıkarmıştır. “Kemalist siyasal düşünün en büyük iç çelişkilerinden birisi, topluma Batılılaşma hedefini büyük ölçüde empoze ederken, bunun ‘kendine özgü’ bir Batılılaşma olması için de bir o kadar titiz davranmasıdır”²⁹

Osmanlı/Türk deneyiminde Batılılaşma gereksinmesinin halk kitlelerinin taleplerine karşılık geldiği söylenemez.³⁰ Batılılaşma öncelikle toplumun üzerinde yükselen aydın kesimlerin inisiyatifinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.³¹ “Batı sömürgeciliği doğrudan ya da dolaylı olarak kontrol altına aldığı ülkelerde iki tip aydın yetiştirmiştir. İlk kategoride Batı kültürünü tam anlamıyla özümsemiş, fakat kendi kültürüne, değerlerine hatta diline yabancılaşmış ‘sömürge aydınları’nı sayabiliriz. (...) İkinci kategoride ise Osmanlı devleti gibi yarı-sömürge statüsündeki ülkelerde Batı etkisinin yarattığı aydınlardır. Bunlar, Batı kültürünü tam özümleyemedikleri gibi kendi kültürel değerlerine de inançlarını büyük ölçüde kaybetmişler, bir değer ve referans krizi içinde bocalayan «hybride [melez]» varlıklar haline gelmişlerdir.”³² Referans arayışı içerisindeki Osmanlı aydınlarının

²⁹ Ahmet İnsel, “Giriş”, *Kemalizm: Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce*, Cilt 2, (ed.) Ahmet İnsel, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 23.

³⁰ Küçükömer’e göre “Batılılaşma, Batı toplumuna girme, ‘sivil toplum’ yaratma çabaları, Batı kapitalizminde olan ve yerli üretim tarzından kopuk ya da onla bütünleşemeyen sözde ‘kültür devrimi’ görümündedir. Varolan üretim araçlarının sahipleri ve halkın büyük bölümü üstyapısal kültür devrimi hareketini (anayasasından sanatına kadar) kabul edemeyecek ve tepki gösterecektir.” İdris Küçükömer, “Batılılaşmada Bürokrasinin Yeri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 249.

³¹ “Avrupalılaşma veya Batılılaşma, kökleri 18. yüzyıl sonlarına uzanan sosyal değişme sürecidir. Ülkemizde İkinci Meşrutiyet’e kadar bir devlet politikası olarak değil, yarı şuurlu bir özlem olarak daha çok aydınlar arasında belirir.” Cemil Meriç, “Batılılaşma”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 234.

³² Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 269.

Batılılaşmaya başlıca tepkileri Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük olmuştur.³³

Batılılaşmanın bir diğer özeliği, bir devlet politikası olarak benimsenmesinin ve yukarıdan aşağı karakterinin sonucu olarak, yüzeysel kalmasıdır.³⁴ Bu durum daha çok halkın benimsediği değerler sistemiyle Batıcıların benimsedikleri arasındaki farka yansımıştır.

“Bütün dünyanın ister istemez Batılılaşmak zorunda”³⁵ olduğunu belirten Berkes’e göre çağdaşlaşma akımına karşı çıkan her tepki daima dinsel bir nitelikte görünür. Bu nedenle Berkes, laikleşme yerine çağdaşlaşma terimini tercih etmektedir ve bunu “çağa uymak”, “onun gereklerine uyacak biçimde değişmek” ve “kutsallaşmış gelenek boyunduruğundan kurtulma sorunu” olarak tanımlamıştır.³⁶

Berkes’e göre Osmanlı/Türk Batılılaşması kolay ve tam anlamıyla başarılı

³³ Osmanlıcılık, Tanzimat Dönemi’nin sonlarına doğru ilk defa Genç Osmanlılar tarafından ortaya atılmıştır. Genç Osmanlılar, ulusçuluk isyanlarının çıkmasını ve devletin dağılmasını önlemeyi amaçlamışlardır. İslamcılık ise, I. Meşrutiyet Dönemi’nin sonlarına doğru güçlenmiştir. Osmanlı ülkesinde yaşayan Müslümanları Halifelik kurumunun dini gücü etrafında birleştirmeyi hedeflemiştir. II. Abdülhamit, İslamcılık düşüncesini, resmi bir politika haline getirmiştir. Türkçülük, Osmanlıcılık ve İslamcılığın etkisini kaybetmesinden sonra II. Meşrutiyet Dönemi’nde çerçevesi çizilmiş bir akımdır. Batıcılık da II. Meşrutiyet Dönemi’nde bir düşünce akımı haline gelmiştir. Bu görüş, devletin Batılılaşmayla kurtulabileceğini, bunun için çeşitli alanlarda ıslahatlar yapılmasını savunmuştur. Türkçülerin “Turan” idealine karşılık, Batıcılar “İrfan” idealini savunmuşlardır. Cumhuriyetin yönetici aydınları Türkçülüğü ve Batıcılığı benimsemişlerdir.

³⁴ “Batı’da devlete ya da sivil topluma özgü birçok kurumlar ile yaşanan karmaşık bir hayat vardır ve son analizde ‘Batılı’ olmak, bu çoğulcu hayat tarzını sürdürmektir. ‘Batıcı’ kavramında ise, bu hayat tarzını yaşıyor olmaktan çok, buna erişme yolunda, şu veya bu derecede yoğunlaşan bir yönelim, bir zorlama anlamı içkindir. ‘Batıcı’, kendi tanımladığı biçimde bir ‘Batı’ya ulaşmak için toplumu yukarıdan aşağıya yöntemlerle zorlayan kişi olmuştur. Batı, kendi özgül tarihi boyunca devlet karşısında bireyi özgürleştirerek bugün bilinen uygarlığını kurmuşken, Türkiye o düzeye devlet eliyle gelmeye çalışmıştır. Böylece, ‘Batıcı’, aslında ‘Batılı’ya en fazla ters düşen, çelişik bir tip olmuştur.” Murat Belge, “Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, s.261-262.

³⁵ “Bu yolda gitmeyenler varlıklarını yitirmekte, yok olmaktadırlar. Bu yolda gitmek isteyip de yolunu bulamayanlar ya da bu yolda gitmenin karşısında olan kişileri çok güçlü olanlar, benliklerinden çok şey feda etmek zorundadırlar.” Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973, s. 24.

³⁶ Berkes’e göre, “Çağdaşlaşma konusunda asıl sorun, *kutsal* sayılan alanın ekonomik, teknolojik, siyasal, cinsel, bilgisel yaşam alanlarında daralması, etkisizleşmesi sorunudur. (...) Din, geleneğin en son sığınağı, en son savunma kalesidir.” Berkes, *a.g.e.*, s. 17.

olamamıştır.³⁷ Berkes, Osmanlı'yı “Doğu despotizmi” olarak tanımladıktan ve Osmanlı'nın teokratik ya da feodal ya da her ikisi birden olduğunu düşünmenin yanlış olduğunu belirttikten sonra, Osmanlı/Türk modernleşmesinin özgünlüğüne vurgu yapmaktadır.³⁸ Berkes sonuçta ne tam anlamıyla “Doğuculuk”, ne “Baticılık”ın savunulamayacağı sonucuna ulaşmaktadır.

Sol harekete bakıldığında da modernleşmenin genel anlamda olumlu karşılandığı gözlemlenmektedir.³⁹ Başlangıcından itibaren sol hareketteki bölünmelerdeki karşıt kampta yer alanlar, modernleşme ile kurdukları ilişkiler bakımından aynı kampta yer alırlar. Bunun tek istisnası ise Türk modernleşmesine ilişkin yorumu özgünlüğünü koruyan İdris Küçükömer'dir. Modernleşmeye eleştirel yaklaşan ve Türkiye'nin Batılılaşamayacağını savunan Küçükömer'e göre, Türkiye Batıcıların istediği gibi laik de olamaz. Çünkü halk kitleleri İslamcı çevreye sığınmıştır. “19. yüzyıl başından beri Batı kapitalizmi, gerektikçe Batıcı-laik bürokratlar ile İslamcı çevreye sığınmış halk kitlelerini kullanarak karşı karşıya koymuştur. Batıcı grup, aydın kesimini temsil eder görünse de halkla, hiç değilse bazı sınıflarla (bütünleşen) organik bir bağlantı kuramayacaktı. Gerçekte çok zaman *halka karşı* düşünebilecekti.” Küçükömer'e göre Batıcı-laik akım ve Doğucu-İslamcı akım son yüzyıl içinde Osmanlı toplumuna yön vererek onu kurtarmaya çalışan iki

³⁷ Berkes'e göre, “İster devlet, ekonomi, eğitim, toplum kurulları alanlarında Batı'dan bir şey alarak eski yapının bir yanına onu takma girişimleri biçiminde olsun, ister «kayıtsız şartsız her yanca Batılılaşma» sloganı yürütülmesi biçiminde olsun, bu Batılılaşma süreci kolay ve tüm başarılı olmamıştır.” Berkes, *a.g.e.*, s. 25.

³⁸ “Hem İslamlık, hem Hristiyanlık tarihinde ve bunların birbirleriyle karşılaşmalarında Türkler hem Doğu hem Batı uluslarından farklı bir rol oynamışlardır. İslamlığın gerçek halkçı ve insancı olan çeşidi de en çok Türkler arasında yayılmış olduktan başka, Hristiyanlığın üç kolu ile olan ilişkileri de hiçbir Müslüman ulusun geçirmediği tecrübelerle doludur.” Niyazi Berkes, “Doğu ve Doğuculuk Modası”, *Yön*, Sayı 147, (21 Ocak 1968), s. 8.

³⁹ “Türkiye devrimci ve sosyalist hareketi, tabiri caizse ‘Türk Modernleşmesinin çirkin ördek yavrusu’dur. Bu yüzden esas olarak yüzü modernleşmeye dönük olmuş, (...) tepeden ya da despotik karakterde de olsa, modernleşme saldırılarını desteklemiştir.” Mustafa Bayram Mısır ve Mehmet Horuş, *Solun Yakın Tarihi ve ÖDP Üzerine*, İstanbul: Ütopya Yayınevi, 1999.

ana akım olmuşlardır. Bu iki akımın çekişmesi kaçınılmaz olarak tali ve daha çok ideolojik kurumlar üzerinde süregelmiştir. Bu tali çatışma ise sınıf meselelerinin ortaya çıkmasını engellemiştir.⁴⁰ “Batılılaşmanın yaratması umulan toplumsal dönüşüm başarısız kaldıkça, bu dönüşme ilişkin ideolojik, kültürel ve politik vurgu ağırlık kazanır. Bu çelişki derinleştikçe, Batılılaşma ideolojisi giderek bir hakim sınıf söylemi olarak somutlaşmış ve vaat ettiği özgürleştirici misyonunu yitirmiştir.”⁴¹ Sonuç olarak sol hareketin genel olarak olumlu karşıladığı modernleşme sürecinin tepeden inmece bir nitelikte olduğu kabul edilmektedir.

Bu tez kapsamında MDD’yle ilişkileri çerçevesinde belli başlı kavrayışları değerlendirilecek TKP, Kadro, Yön ve TİP Kemalizmin sol bir yorumunu benimsemişlerdir. Kemalizm bu akımlarca modernleşmenin başlangıcı, en belirgin görünümü olarak konumlandırılmaktadır.

Kemalizmin tek bir tanımı yapılamaz. Birden çok Kemalizmden yani Kemalizmlerden söz edilebilir. Ancak yine de ortak önkabullere gönderme yapan birtakım genellemeler yapılabilir. “Kemalizm toplumun büyük bölümünün paylaştığı bir ulusal modernleşme idealinin yoğunlaştığı, bunun bir siyasal davranışa dönüştüğü bir ideolojidir. Bu bağlamda, bir kuramsal mutlak doğruyu ifade etmekten ziyade, bir tavır, bir siyasal duruş ve konumlanışı mutlaklaştırır. (...) Milliyetçilik ve medeniyetçilik, Kemalizmin iki asli ögesidir. Bu iki ögenin ışığında, siyasal düşünün

⁴⁰ “Hem bürokratlar iktidar olarak artık üründen önemli pay almakta ve hem de emperyalizm, çağına göre değişik usullerle ülkeyi yarı sömürge haline getirmektedir. Kısaca, halk cephesinden sınıf meselelerini dikkatle ele alan bir öz ortaya çıkması önlenmektedir.” Küçükömer’e göre sağda konumlandırılan Yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden gelen Doğucu-İslamcı halk cephesine dayanan Jön Türklerin Prens Sebahattin kanadı, Hürriyet ve İtilaf, Birinci Meclis içindeki İkinci grup, Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka, Demokrat Parti ve Adalet Partisi sol sayılabilirken, halktan kopuk bir geleneğin sürdürücüleri Batıcı-laik bürokrat geleneğini temsil eden Jön Türklerin Terakki ve İttihat kanadı, İttihat ve Terakki, Birinci Meclis içindeki Birinci grup, CHF, CHP-MBK, CHP(ortanın solu) sağ yandır. İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1969, s. 72-74.

⁴¹ Çiğdem, “Türk Batılılaşması’nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkaldığı Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon”, s. 75.

siyasal eyleme dönüşmesini sağlayan temel ilke, ‘Türkiye Cumhuriyeti’nin sarsılmaz temeller üzerinde’ durmasını sağlayan unsur olarak kabul edilen devleti korumak ve güçlendirmek misyonudur.”⁴² Kemalizmin “toplumu dönüştürme misyonu” MDD’nin Kemalizme eklemlenmesini kolaylaştırmıştır.

“Sol Kemalizm, Türkiye’de temel sınıflardan bağımsız bir sivil-asker aydınlar katmanına özsel olarak ilerici bir misyon atfeder. Bu katman (...) sürekli olarak anti-emperyalist, anti-feodal, hatta anti-kapitalisttir.”⁴³ Aynı zamanda tüm bu sol akımların tümünde ortaklaştıkları nokta ise Kemalist reformların yarım kalmışlığı yönünden eleştirilmesidir. “Sol Kemalistleri resmi bir ideolojiyle kesin bir özdeşleşme konumundan ayıran, cumhuriyetin kuruluşundan sonraki süreçte, siyasal iktidarın, mülk sahibi sınıflara (büyük toprak sahipleri, ticaret burjuvazisi vb.) “ödünler” vererek toplumsal dönüşüm sürecini sonuna götüremediği inancıdır.”⁴⁴

Türk modernleşmesi ulus-devlet inşasına giden bir süreç -ittihad-ı anasından Türk milletine bir toplumsal örgütlenme projesi- olarak değerlendirilirse devletin bekası sorunu zamanla toplumsal gelişme sorunu olarak algılanmıştır ve önce devlet katında tartışılan sorun, sonraları asker-sivil-bürokratlar ve aydınlarca ele alınmıştır. Kadrocuların ve Yöncülerin de farklı konjonktürlerde bu halkanın devamı oldukları kolaylıkla söylenebilir. Kadrocu ve Yöncülerin öncekilerden farkları bir ulus devlet ideolojisi olan Kemalizmi benimsemiş olmalarıdır; aynı zamanda Marksist düşünceye aşinadırlar ve toplumsal sorunların kaynağını ekonomik yapıda aramışlardır. TKP kadroları, MDD’ciler ve TİP’liler ise sosyalizmle daha dolaysız

⁴² İnsel, “Giriş”, s. 15- 17.

⁴³ Sungur Savran, *Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri Cilt 1: 1919-1980*, İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992, s. 12.

⁴⁴ A.g.e., s. 46.

bağlar kurabilen aydınlardır. Sosyalizme yalnızca araçsal yaklaşmamaları, onu alternatif örgütlenme modeli olarak benimsemeleri ve iktidara karşı konumları onları bu Gramsci anlamda “geleneksel aydın” tipinden ayırmaktadır.⁴⁵ Diğer bir ifadeyle bu aydın tipinin alternatifi olarak halk kesimleri ile daha farklı düzeyde ilişki kurabilme potansiyeline sahip olmuşlardır. Ancak ele aldıkları Batılılaşma, kalkınma, sanayileşme, demokratikleşme, gerici sayılan kesimlerle mücadele vb. gibi başlıca sorunsalların “geleneksel aydınlr”ın tartıştıkları ve çözüm arayışında oldukları benzer sorunsallar olduğu görülmektedir. TKP, TİP ve MDD’nin özgünlükleri tam da bu noktada ortadan kalkmaktadır.

Kadro-Yön farklı konjonktürlerde milliyetçilik, devletçilik, sosyalizm bileşiminden oluşan bir ideolojik çerçevede Kemalizmin sol yorumunu benimsemişlerdir. TKP, Kemalist hareketin sosyalizme evrilmeye ilişkin bir potansiyeli bulunduğu önkabulünden hareket etmiş, TİP ise burjuva demokrasisinin büyük oranda Kemalist reformlarla başarıldığını dolayısıyla sosyalizme bu reformların tamamlanmasıyla ulaşılabileceğini savunmuştur. MDD ise tüm bu akımlardan belirli bir oranda etkilenmiş, genel anlamda sol Kemalist bir hareket olarak var olmuştur.

⁴⁵ “Gramsci’nin “organik aydın”-“geleneksel aydın” ayrımı, aydınlarla temel toplumsal sınıflar arasında kurulan ilişkinin niteliğine göre değildir. Gramsci’ye göre her toplumsal grup kendi aydınlr tabakasına sahiptir ya da onu oluşturmaya yönelir. Aydınlr ve sınıflar arasındaki ilişki daima organikdir. Fakat bir toplumsal yapının hakim sınıfıyla organik olarak ilişkili aydınlarla, önceki yapının hakim sınıflarıyla organik ilişkili aydınlr farklı statülere sahiptir. Gramsci bunlardan birincisini “organik aydınlr” ikincisini ise “geleneksel aydınlr olarak adlandırır. Örneğin kapitalizm koşullarında burjuva sınıfına bağlı ekonomi politik uzmanı ya da sanayi teknisyeni ‘organik aydın’ iken, rahip ‘geleneksel aydın’dır. Kapitalizm koşullarında burjuvaziyle kurduğu ilişki bakımından ‘organik aydın’ olan ekonomi politik uzmanı, işçi sınıfı ve sosyalizm açısından ‘geleneksel aydın’ olacaktır.” Gökhan Atılğan, *Kemalizm ve Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlr, Yön-Devrim Hareketi*, İstanbul: TÜSTAV, 2002, s. 20.

MDD’cilerin Kemalizme ve milliyetçiliğe karşı tutumları ve cuntacı yönelimleri göz önüne alındığında “geleneksel aydın” tipine karşı nasıl bir alternatifi simgelediklerinin belirlenmesi oldukça zorlaşmaktadır. Mevcut iktidara karşı bir hareketin üyeleri olarak ideolojik önkabullerinin, iktidarın ideolojisiyle uyumluluğunun MDD’ciler için hangi tür çelişkileri yarattığının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu noktada Belli’nin ATÜT, “kapitalist olmayan yol”, İslamiyet ve sosyalizm üzerine görüşleri değerlendirilmeye çalışılacaktır. MDD’nin en önemli çelişkilerinden biri de, Mihri Belli gibi Batı kültürüyle yetişmiş, Batılı değerleri benimsemiş bir aydının yaptığı Doğuculuk vurgusudur. Bu, daha çok ezilen ulusların kurtuluş mücadelelerini desteklenmesi gerektiğini, sosyalizminin yalnızca Batı’ya özgü olmadığını vurgulama amacıyla kullanılan anti-emperyalist içerikli Doğuculuktur. Doğu’ya özgü bir sosyalizmin kurulabileceğini savunan, Belli’nin “sosyalizm yolunda tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye” ile “milli kapitalizmin geliştiği, burjuva demokratik devrimi gerçekleştirmiş bir Türkiye”yi kastediyor oluşu MDD’nin en çelişkili yönlerinden birisidir. Birinci bölümde, MDD’nin siyasi perspektifine değinilirken bu çelişkilere dikkat çekilmeye çalışılacaktır. MDD’nin siyasi perspektifi, milliyetçilik ve anti-emperyalizm Kemalizmle ilişkisi, Doğuculuk vurgusu ve iktidar perspektifi çerçevesinde değerlendirilecektir.

İkinci bölümde MDD’nin siyasi tahlillerine ulaşırken etkilendiği başlıca siyasi akımlardan TKP ve Kadro hareketine değinilecektir. Bu bölümde ortaya konulmaya çalışılacak olan ise modernleşmeci aydınların tartışma alanlarındaki süreklilik ve kısır döngüdür. Batı’nın üstünlüğünün kabul edilmesinden itibaren geri

kalmışlık, toplumsal gelişmenin sağlanması, halkın değerleriyle ilişki vb. genel anlamda modernleşme projesinden kaynaklanan benzer sorunlara çözüm aranmıştır. Bir türlü çözülemeyen sorunlar -birtakım konjonktürel yeniliklerle ve aydınların kavrayış ufkundaki gelişmeyle birlikte- bir sonraki kuşağa devredilmiştir. Bu sorunlara soldan verilen tepkiler sorunun iktisadi alanla ilgili olduğunun kavranmasıyla sınırlı kalmıştır diyebiliriz, sol aydınlar genel olarak modernleşme projesine sıcak bakmışlardır. Bu bölümde MDD'nin, TKP ve Kadro'dan bu süreklilik içinde neyi miras aldığı, benzerlikleri ve özgünlükleri anlaşılmaya çalışılacak, tek parti döneminde ortaya çıkmış iki sol oluşum olan TKP'nin ve Kadro hareketinin MDD'ye etkisi ele alınacaktır. Öncelikle tek parti dönemindeki siyasi gelişmelere, daha sonra kısa TKP tarihi ve TKP'nin temel tezlerine değinilecektir. Daha sonra Kadrocuların temel tezleri ve son olarak da TKP, Kadro ve MDD'nin siyasi perspektifleri karşılıklı olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde ise 1960'larda soldaki önemli bölünmenin iki tarafı olan "Türkiye'nin ilerici aydın hareketi olarak doğan" Yön hareketi ve "Türkiye'nin ilerici işçi hareketi olarak doğan"⁴⁶ TİP'in kavrayış ufukları ve MDD'nin bu saflaşma içindeki yeri anlaşılmaya çalışılacaktır. Ayrıca bir tarafında TİP'in, MDD'nin yer aldığı ve Türkiye'nin önündeki devrimci adımın ne olduğu (milli demokratik devrim-sosyalist devrim tartışması) ve devrimin stratejisi (parlamentarizm-cuntacılık tartışması) eksenli bölünmenin nedenleri anlaşılmaya çalışılacaktır. Modernleşmeye karşı benzer tavrı benimsemiş hareketler olmalarından kaynaklanan tüm benzerliklerine rağmen onları karşı kamplara iten nedenler değerlendirilecektir. Bu bölümde, öncelikle 1950'lerde 1960'lara siyasi gelişmelerin

⁴⁶ Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler (1908-1978)*, Cilt 2, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1984, s. 554

değerlendirilmesinin ardından Yöncülerin siyasi fikirlerine ve Yön-MDD ilişkisine değinilecektir. Kısa TİP tarihinden sonra, TİP'in ve MDD'nin siyasal perspektifleri MDD-SD ve parlamentarizm-cuntacılık tartışması ekseninde ele alınacaktır.

I. BÖLÜM

MDD: Siyasal Bir Çerçeveleme Denemesi

Bu bölümde, Mihri Belli'nin fikri önderi olduğu MDD tezinin siyasi perspektifi anlaşılmaya çalışılacaktır. Öncelikle, sol Kemalizmin bir örneği olarak konumlandırılan MDD'nin örgütlenme çabalarına değinilecek daha sonra MDD'nin siyasi perspektifi; milliyetçiliği ve Kemalizmle hangi noktalarda eklemlendiği, anti-emperyalizm ve Doğuculuk vurgularının kapsamı ve cuntacılığa tekabül eden tahlilleri göz önüne alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır. Cevaplanmaya çalışılacak başlıca sorular: MDD tezindeki milliyetçilik ve Marksizm'in iç içeliği hangi kaynaklardan beslenmektedir?, Kapitalistleşmeden sosyalizme ulaşamayacağını savunan bir tez için Doğucu ve anti-emperyalist bir söylem tutarsızlık kaynağı mıdır?, MDD fikriyatında Kemalizmin anlamı nedir?, Demokratik devrim talebindeki bir oluşumun cuntacı eğilimleri nasıl açıklanabilir? olacaktır.

I. Bir Hareket Olarak MDD

MDD, Türkiye solunun ülke gündemini belirleyecek düzeyde etkin olduğu 1960 sonrası dönemde, en önemli bileşenlerinden biri olmuştur. MDD tezi “Türk solunun 1960 öncesi geleneğinin, kendisinden bağımsız olarak doğmuş ve gelişmiş bir sola doğrudan müdahalesini ifade eder.”⁴⁷ MDD’nin öncü kadrolarının önemli bir kısmı geçmişlerinde TKP içerisinde yer almış, çoğu siyasi yasaklı komünistlerdir.

MDD, TİP içinden ortaya çıkan muhalefetin ürünüdür. 1965 seçimleri sonrasında TİP’in parlamentoya girişinin ardından *Yön*’de başlayan, Doğan Avcıoğlu ve Mihri Belli’nin başını çektiği “*TİP Tartışmaları*” oldukça ses getirmiş ve TİP içinden bir muhalefetin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Mihri Belli’nin 1965’te *Yön* dergisinde, E. Tüfekçi imzasıyla yazdığı, sonradan *Türk Solu* dergisinin eki olarak sunulan “Milli Demokratik Devrim” broşürü hareketin TİP’e karşı muhalefetine genel esaslarını ortaya koymaktadır. 1966 TİP Malatya Kongresi’nden sonra bazı MDD’cilerin, TİP’ten ihraç edilmeleri, MDD’nin ayrı bir hareket olarak devam etmesi sonucunu doğurmuştur. *Yön* kapandıktan 5 ay kadar sonra Kasım 1967’de MDD’nin yayın organı *Türk Solu*⁴⁸ yayın hayatına başlamıştır. MDD bir anlamda *Türk Solu*’yla birlikte doğmuştur. Kasım 1968’den itibaren ise teorik yanı ağır basan *Aydınlık* dergisi yayınlanmaya başlanmıştır. 27 Mart 1968’de Mihri Belli önderliğinde hareketin saflarında birliği öngören -CHP’nin bir kanadından Hikmet Kıvılcımlı’ya pek çok kesimi kapsayan- Devrimciler Güçbirliği (Dev-Güç) kurulmuştur. Ancak Dev-Güç istenilen etkiyi yaratamayıp dağılmıştır.

⁴⁷ Aydınoğlu, *a.g.e.*, s. 101.

⁴⁸ Sonradan *Türkiye Solu* olarak değiştirilmiştir.

MDD en çok gençliği ve onun örgütü Dev-Genç'i etkilemiştir. 1970 yılından itibaren ise MDD içinde yoğun bir hizipleşme yaşanmış ve MDD'ciler pek çok politik hatta ayrılmıştır.⁴⁹ 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, pek çok fraksiyona ayrılmış Türkiye solu için MDD'nin etkisi teorik düzeyde büyük oranda devam ettiği halde MDD önemli prestij kaybına uğramıştır.⁵⁰ 1973 seçimlerinden sonra MDD'ci görüşleri savunan kadrolar Mihri Belli önderliğinde TEP'i kurmuşlardır.

MDD tezi, Hikmet Kıvılcımlı'dan Mahir Çayan'a, Deniz Gezmiş'ten Doğu Perinçek'e sol içinde ses getirmiş farklı konumlardaki sosyalist bileşenleri içinde barındırmış, dolayısıyla yükselişe geçen sol içinde belki de en belirleyici unsur olabilmektedir. 1960'lı-1970'li yılların politik ortamı içerisinde, kimi daha o günlerde MDD'yi eleştirerek aşmaya başlamış da olsa hiç değilse bir dönem için MDD'ci olarak adlandırılacak isimler olarak; TKP kadrolarından gelen Erdoğan Başar (Berktaş), Vecdi Özgüner, Şerif Tekben, Şevki Akşit, Hulusi Dosdoğru, Şaban Ormanlar, Ziya Oykut; gençlik hareketi içinden Vahap Erdoğan, Halil Berktaş, Şahin Alpay, İbrahim Kaypakkaya, Doğu Perinçek, Bora Gözen, Mahir Çayan, Münir Aktolga, Yusuf Küpeli vb. sayılabilir. Fakat bu tez kapsamında Milli Demokratik Devrim tezi, genel olarak Mihri Belli'nin görüşleri referans alınarak anlaşılmaya çalışılacaktır. Çünkü, ilk olarak 1965'te "Milli Demokratik Devrim" isimli broşürle Mihri Belli'nin ortaya attığı ve sonradan geliştirdiği bu görüşler, diğer MDD'cilerin görüşlerine kaynaklık etmektedir. Aynı zamanda birikimlerini yeni kuşaklara aktarma konusunda Mihri Belli diğer TKP'lilere göre daha özgün bir konumdadır. Ayrıca bu

⁴⁹ MDD'nin iç ayrışmasının başlıca safları: Mihri Belli çevresi, Hikmet Kıvılcımlı çevresi, Mahir Çayan ve arkadaşları (THKP-C), Deniz Gezmiş ve arkadaşları (THKO), Doğu Perinçek çevresi PDA(TİİKP), İbrahim Kaypakkaya (TKP/ML-TİKKO).

⁵⁰ Aydınöğlu'na göre "1974 sonrasında solun çeşitli unsurlarının üzerinde anlaştığı neredeyse tek nokta, MDD hakkında verilen olumsuz hükümdür." Aydınöğlu, *a.g.e.*, s. 99.

çalışmada özellikle anti-faşist mücadelenin ön planda olduğu ve MDD etkisinin daha dolaylı yansıdığı 1971'e kadar olan dönem inceleneceğinden Mihri Belli'nin görüşlerinin referans alınması yeterli görünmektedir.

Mihri Belli'nin fikri önder olarak hareketin tarihine katkılarının anlaşılmasında, komünizme adanmış yaşamının, kişisel tarihinin anılması gereklidir.⁵¹ MDD'nin belki de en özgün -“eski tüfek, militan solcu” Mihri Belli'nin

⁵¹ Mihri Belli, 1915 yılında Silivri'de doğdu. Hukukçu olan babası Urfalı Mahmut Hayrettin, Birinci Dünya Savaşı'na bir Osmanlı askeri olarak katılmış, İstanbul'un işgalinden sonra illegal bir eylemci olarak mücadele etmiştir. Kurtuluş Savaşı'ndaysa Çatalca-Silivri bölgesinde silahlandırılmış Rumlara karşı çete hareketini örgütleyen kişidir. Mihri Belli'nin çocukluğu işgal altındaki İstanbul'da yoksulluk içinde geçmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra Edirne'ye yerleşmeleriyle maddi durumları düzelmiştir. Okul yaşamına İstanbul'da yoksul bir çocuk olarak başlayan Mihri Belli liseyi, İstanbul Bebek'teki Amerikan Koleji'nde (Robert Kolej) okumuştur. Okul yaşamını üniversiteye kadar pek ciddiye almadığını belirten ve kendini pek parlak olmayan bir öğrenci olarak niteleyen Belli'nin, 14 yaşında dört dil konuşan biri olarak kendini geliştirme konusunda oldukça başarılı olduğu söylenebilir. 1936 yılında Iowa Üniversitesi'nde iktisat eğitimi için devrimci düşünceyle tanışacağı ABD'ye gitmiştir. Nazım'ın şiir kitaplar dışında pek bir şey okumamış olan Belli, ABD'de üniversitede zor gelse de sosyalizm üzerine bir kısım kitapları, örneğin *Kapital*'in ilk cildini, okumuştur. Mihri Belli, siyasal vaftiz olarak değerlendirdiği, ilk örgütlü siyasi eyleme Mississippi'de illegal faaliyet yürüten zenci tarım emekçileri arasında katılmıştır. Mihri Belli, komünizmle tanışmış olarak 1940'ta ülkeye döndükten sonra Ahmet Emin Yalman'ın önerisiyle ABD anılarını sağcı bir yayın olan *Vatan*'da yayımlamıştır. 1940 güzünde Ankara'daki sosyalist aydın çevresiyle, Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi'ndeki öğretim üyeleriyle, temas kurmuştur. Adnan Cemgil ve Niyazi Berkes ile *Yurt ve Dünya* dergisinin çıkarılması çalışmalarına katılmıştır. Fakat Berkesler dergiyi İstanbul'da çıkarmaya karar verip Belli ile aralarına mesafe koyma gereği duymuşlardır. Mihri Belli, bunu kendisinin II. Dünya Savaşı ortamında militarist bir çizgiyi benimsemiş olmasından Berkes'in rahatsızlık duymasına yormaktadır. *Adımlar*'ı çıkaran Muzaffer Şerif ve Behice Boran çevresiyle de ilişki içinde olmuştur. Yine aynı yıl illegal TKP üyelerini bulup onlarla ilişkiye geçmiştir. Reşat Fuat'la tanışmıştır, fakat parti içinde faaliyete askerden döndükten sonra daha yoğun olarak girmiştir. Mihri Belli, 1942 sonlarında, Reşat Fuat aracılığıyla TKP Merkez Komitesi'ne girmiştir ve bazı işçi hücrelerinin takviyesinin yanısıra gençlik örgütlenmesinde görev almıştır. Ayrıca başlıca etkinlikleri, Reşat Fuat'ın yazdığı ve Faris Erkmán imzasıyla yayımlanan, Saraçoğlu hükümetinin desteğindeki faşist propagandanın eleştirildiği, “En Büyük Tehlike” ve Suat Derviş tarafından yazılan, hükümetin anti-Sovyet propagandasının eleştirildiği, “Niçin Sovyetler Birliği'nin Dostuyum” isimli iki broşürün yayınlanması olan, legal yayın komitesi toplantılarına merkez komitesi adına katılmıştır. Gençlik içindeki çalışmaları ise 1943 yılında İlerici Gençlik Birliği'nin (İGB) kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Belli'nin deyişiyle “İGB'ye katılan ilerici gençlerin birinci tasası öğrenci sorunları değildi. Onlar İGB'yi bir genç komünistler örgütü, bir komsomol olarak tasarladılar. Fakat askeri mahkemede İGB'nin Kemalist devrimin başlattığı süreci çağımızın gerekleri ışığında tamamlayıp ilerletmeyi hedef edinen devrimci, anti faşist bir öğrenci derneği olduğu ileri sürüldü”. Belli, aynı dönemde örgüte mali destek amacıyla İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde asistanlık yapmıştır. Ancak Belli bu işi fazla ciddiye almadığını belirtmektedir. “Bu işte iğreti olduğu duygusu taşıyordum. Besbelli ki akademik kariyerde kalıcı değildim. Asistanlığı ikincil bir iş sayıyordum” demektedir. İGB davasından dolayı iki yıl hapisten sonra sürgüne gitmemek için Bulgaristan'a geçmiştir. Amacı, TKP genel sekreteri İsmail Bilen'le görüşmek ya da Moskova'ya gitmekti. Fakat Bilen'le ilişki kurulamamış ve o da ilginç biçimde, kendi deyişiyle “Yunanlılara karşı duyguları sıradan bir Türk milliyetçisinkinden farklı olmayan biri olarak emperyalizme karşı Yunan halkıyla dayanışma adına” Yunan içsavaşına katılmaya karar vermiştir. 1947 baharından 1949 yazına kadar Yunanistan'daki

kişiliğiyle de özdeşleştirilebilecek- yanı teoriden çok pratiğe önem vermesi, dolayısıyla kapsamlı ve derinlemesine analizler yerine daha pragmatik olmayı tercih etmesidir. MDD'nin siyasi tahlillerine damgasını vuran başlıca nitelik, daha çok pratik politik kaygılarla şekillendirilmiş olmasıdır.

MDD'ciler özellikle gençlik örgütlenmesine oldukça önem vermişlerdi. 1970'lerde her biri kendi örgütlerini kuracak, radikallikleri MDD'yi de aşacak olan Mahir Çayan'dan Deniz Gezmiş'e, Doğu Perinçek'ten İbrahim Kaypakkaya'ya tüm gençlik önderleri başlangıçta MDD'ciydi.

gerilla mücadelesine yer almıştır. Çatışmalarda ağır yaralanarak ölümden döndüğü bu iki buçuk yıllık sürede yoğunlukla askeri görev üstlenmiştir. Mihri Belli, 1950 Eylül'ünde Türkiye'ye dönmüştür. Bu sıralarda "salon sosyalistleri" olarak tanımladığı Serteller çevresinin Şefik Hüsnü önderliğindeki parti yönetimini hedef alan eleştirilerinden rahatsızlık duymakta olduğunu belirtmiştir. Belli'ye göre bu sıralarda parti genel sekreteri Zeki Baştımar da Serteller çevresinin etkisindeydi. 1951 başlarındaki TKP Merkez Komitesi toplantısında, Zeki Baştımar'la Belli arasındaki gerilim az da olsa su yüzüne çıkmıştır. 1951'deki büyük tevkifatta polise oldukça teferruatlı bir ifade veren Baştımar'la, araları iyice açılmıştır. Mihri Belli, 1953-54 TKP davasında 7 yıl hapse mahkum olmuştur. Hapiste işkenceye karşı gösterdiği dirençle dikkat çekmiştir. Aynı davadan hükümlü bulunan, mücadeledeki hayat arkadaşı Sevim Tarı'yla tecrit ortamında tanışmışlar ve 1957 Şubat'ında kendisi hapisanedekeyken evlenmişlerdir. Şefik Hüsnü'nün 1959 yılında sürgünde ölmesiyle, bir "eski tüfek" olarak TKP'nin örgüt olarak faaliyet göstermediği bu dönemde, TKP mirasına sahip çıkarak "Reşat Fuat, Şevki Akşit ve Vecdi Özgüner'le birlikte kendisini TKP'nin 'aktif politbüro'su olarak tanımlamıştır." Mihri Belli, "eski tüfekler" adına, 1962 yılında SBKP'nin bilgisiyle, yurtdışında başına Yakup Demir (Zeki Baştımar)'ın geçeceği, TKP'nin bir dış bürosu kurulması ve birlikte çalışılması önerisini reddetmiştir. Mihri Belli, Çin-Sovyet çekişmesinin kızışmaya başladığı bir ortamdaki bu tutumunu, "Sovyetlere kafa tutmak" olarak tanımlamaktadır. 1965'ten itibaren Milli Demokratik Devrim tezini geliştirmiştir. MDD tezi özellikle gençlik içinde yaygınlık kazanmıştır. Mihri Belli, bu sıralarda dönemin bir diğer politik bileşeni olan, 1960'ların ikinci yarısında Mehmet Ali Aybar'ın başkanlığa gelmesiyle kabuk değiştiren ve işçi sınıfının politik örgütü olarak güçlenen, Türkiye İşçi Partisi'ni (TİP) desteklediğini belirtmiştir. Fakat bu durum uzun sürmemiş, Belli ile TİP yönetimi arasında parti içinde TİP'in "sosyalist devrim" görüşüne karşı Milli Demokratik Devrim stratejisinin etkinlik kazanmasıyla ve MDD'cilerin partiyi ele geçirmeye çalıştıkları yönündeki yaygın kanılar dolayısıyla sürtüşmeler ortaya çıkmıştır. SSCB destekli TKP dış bürosu TİP'in tarafını tutmuştur. Mihri Belli, "Türk Soluna Saygısızlık" yazısıyla TİP yöneticilerini eleştirmiş ve eski sol mirasına sahip çıkmıştır. *Yön*'de E. Tüfekçi imzasıyla yazılar kaleme almıştır. Geçimini bu yıllarda tercüme bürosunda çalışarak kazanmıştır. Doktor olan ve ülke içinde çalışma imkanı verilmeyen eşi Sevim Belli'nin 1964 güzünde Cezayir'den aldığı iş teklifini kabul etmesi üzerine, Mihri Belli de Cezayir'e gitmek istemiştir, fakat pasaport başvurusu reddedildiği için gidememiştir. Mihri Belli, 12 Mart'ın hemen ardından 1971'de yurtdışına çıkmıştır. Bir süre Filistin kamplarında ve Suriye'de cezaevinde kalan Belli, ülkeye döndükten sonra affın çıkmasıyla, MDD'ci görüşü paylaştığı 1960 öncesi TKP kadrosundan komünistlerle birlikte, 1974'te Türkiye Emekçi Partisi'ni (TEP) kurmuştur. 1979 yılında kendisine suikast girişiminde bulunulmuş ve ağır yaralanmıştır. 12 Eylül 1980'den sonra İsveç'e gitmiş, 1992'de Türkiye'ye geri dönmüştür. 1996'da Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) kurucusu olmuştur. 1997'de Abdullah Öcalan ile görüşmüştür. 2002'de Sosyalist Demokrasi Partisi (SDP) kurucusu olan Belli, 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde, DEHAP adı altında seçime giren Emek Barış Demokrasi Bloğu'nun İstanbul birinci bölge adayı olmuştur. Bu yıl doksanıncı yaşını kutlayan Belli, halen siyasi faaliyetini sürdürmektedir.

MDD'nin gençliğe yaklaşımı özetle “gençlik hareketi büyür, toplumda işçi direnişleri, toprak işgalleri olur, bir geniş huzursuzluk gelişir ve bu toplumsal huzursuzluğun büyümesi sırasında akış sola doğru olur”⁵² biçimindeydi. Zileli'nin ifadesiyle “Tezlerini, gençliğin anti-emperyalist mücadelesinde aktif olmak noktasında yoğunlaştıran MDD'ciler, yelkenlerini, yükselen gençlik mücadelesinin rüzgarıyla dolduruyorlardı.”⁵³

MDD hareketinin önemli bir çelişkisi, herkesi etkilemeyi başarabilmiş olmasına rağmen aynı etkiyi birleştirme konusunda gösterememiş olmasıdır. Sonuçta ortaya çıkan ise, 1974'ten sonra tüm sol unsurların ortaklaştığı tek noktanın MDD hakkında olumsuz tutum takınmasıydı.

Mihri Belli, MDD'nin birlik görüntüsü sergilediği, “Kemalizm kolundan gelen devrimcilerle, Marksizm kolundan gelen devrimcilerin” uyum içinde olduğu, *Türk Solu* ve *Aydınlık Sosyalist Dergi*'nin yayımlandığı, 1967'den 1970 yılına kadar geçen sürede sosyalist hareket içindeki en başarılı denilebilecek yıllarını yaşamıştır. Bu başarının sırrı ise gençlik hareketiyle kurduğu bağdan kaynaklanmaktadır.

1968, üniversite işgallerinin ve boykotların en yoğun yaşandığı yıldır. TİP'in yasal varlığına zarar geleceği gerekçesiyle düzen dışına taşan mücadelelere destek olmaktan kaçınışı FKF'nin (Fikir Kulüpleri Federasyonu) siyasal alanda giderek aktif görevler üstlenmesine vesile oluyordu. Böylesi bir ortamda MDD'ci gençliğin FKF'deki faaliyetleri TİP içinde, MDD'ci görüşlerin etkin olmasını sağladı. 1968, aynı zamanda Çekoslovakya'nın SSCB tarafından işgal edildiği yıldır da. TİP yönetiminin hem çekimserliği hem Çekoslovakya konusundaki tutumu, gençliğin MDD'ye yönelmesine neden oldu. Aybar işgale karşı çıkarken, Mihri Belli, SSCB'yi

⁵² “Mustafa Gürkan'la Görüşme”, Alev Er, *Bir Uzun Yürüyüşü* '68, İstanbul: Afa Yayınları, 1988, s. 79.

⁵³ Gün Zileli, *Yarılma (1954-1972)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 284.

destekledi. Soğuk savaş ortamında işgale karşı çıkmak ABD emperyalizmine hizmet etmek gibi bir anlama geliyordu.⁵⁴

1960'ların ortalarından itibaren gündeme gelen Çin'le SSCB arasındaki çekişmede, Mihri Belli, "Ho Şi Minh tavrı" adını verdiği orta yolculuğu, taraf tutmamayı, barışçılık tavrını benimsemişti. MDD'ciler, Çin deneyiminden etkilenmişlerdi. Aynı zamanda Mihri Belli, Sovyet Marksizmi ile yetişmişti, bu gelenekten geldiğini belli etmeyi ihmal etmiyordu. Belli, SSCB'nin bürokratikliği karşısında daha militanca gördüğü Çin tezlerini savunuyor olmasına rağmen, SSCB Çekoslovakya'yı işgal ettiğinde tereddüt etmeden SSCB'yi destekleyebilmekteydi. Belli'ye göre, Çekoslovakya'nın işgalinde SSCB'yi desteklemesinde Amerikan aleyhtarlığı kadar, revizyonistte olsa sonuç olarak SSCB'nin sosyalist bir ülke olarak ABD'ye karşı cephenin bir unsuru olması etkiliydi. MDD içerisinde ilk önemli kopuşun -Doğu Perinçek önderliğindeki grup- nedeni Çin'in tezlerinin benimsenmesi olacaktı.

MDD, 1960'ların sonlarından itibaren gençlik içindeki taraftar kitlesini arttırmayı sürdürüyordu. Mart 1968'deki FKF 2. kurultayında Perinçek önderliğindeki MDD'ci öğrenciler TİP yönetimini MDD'ci olmadıklarına ikna ederek yönetime seçilmişlerdi. Böylece ülkedeki tek yaygın sosyalist gençlik örgütünün yönetimi TİP yönetiminin denetiminden çıkmış oluyordu. Bu arada Mihri Belli, *Türk Solu* sayfalarında, Kemalistler ve demokrat devrimcilerin ilgisiyle

⁵⁴“Mihri Belli başta olmak üzere, MDD'ci hareketin fikir babalığını yapan[lar], (...) sıkı Stalinci bir terbiye altında yetişmişti. Bu terbiyeye göre, Sovyetler Birliği'nin çıkarları, dünya devriminin çıkarlarıyla özdeşti. Sovyetler Birliği'ni zayıflatan her hareket otomatikman emperyalizmin kuklası ve karşı-devrimciydi. Eski tüfekler kuşağı, bu anlayışı, belli ölçülerde bize de aktarmıştı.” A.g.e., s. 263.

karşılanan, emperyalizme karşı milli cephenin kurulduğunu ilan eden, “Devrimciler Güçbirliği” (Dev-Güç) çağrısını açıklamıştı.⁵⁵

Perinçek önderliğindeki FKF de, Dev-Güç’e katılmıştı, bu durum TİP yönetimini rahatsız etmiş ve Perinçek ayrılmak zorunda bırakılmıştı. “TİP yönetiminin bu örgütlenmenin, sol mücadeleyi Kemalist bürokrasinin kuyruğuna takmaya ve “sol” cuntacı faaliyetlere zemin hazırlamaya çalıştığını düşündüğü açıktı”.⁵⁶ Yönetim değişince FKF, Dev-Güç’ten ayrıldı. Bundan sonraysa “eylemlerin bir amacı Amerika’yı protesto etmekse öbür amacında eylemcilikte yeni FKF yönetimini yaya bırakıp onun ‘pasifistliğini’ ispatlamak” oldu.⁵⁷ Bu ispatlama girişiminde de başarılı olunmuş ve MDD’ci gençler bu kez yalnızca yönetimi değil, FKF tabanının da desteğiyle, FKF’yi, 3. kongrede ele geçirmeyi başarmışlardır. TİP’liler Sosyalist Gençlik Örgütü’nü (SGÖ) kurup ayrılmışlar, MDD’ci Yusuf Küpeli FKF başkanı olmuştur. FKF 9-10 Ekim 1969 yapılan 4. kongrede Dev-Genç’e (Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu) dönüşmüş, Mihri Belli’nin desteklediği Atilla Sarp Dev-Genç başkanı olmuştur.

MDD’ci gençlik kesimi içinde ilk sürtüşmelerin ve Perinçek grubuyla ayrışmanın MDD’nin en etkin olduğu bu dönemde başladığı söylenebilir. 21 Mayıs 1968’de yapılan MDD toplantısı Çayan, Gezmiş, Perinçek gibi tüm önderlerin bir araya geldiği son toplantı olmuştu. Bu arada Mahir Çayan grubuyla, Perinçek

⁵⁵ Fakat “Dev-Güç’ ün İstanbul’daki örgütlenme çabaları güçsüz kaldı. Sosyalist gençlik hareketinin İstanbul’daki belkemiğini oluşturan İTÜTB, İTÜTOTB, İFTC, Dev-Güç’ ün gerek yapısını ve ilklerini gerekse mücadele hedeflerini yetersiz bulduklarını açıklayarak katılmayacaklarını bildirdiler. Çünkü, Dev-Güç’ ün önderliğini ellerine geçiren Kemalistler açık bir anti-emperyalist çizgi izlemektense hareketin hedeflerini AP hükümeti ile sınırlamaya çalışıyorlardı. Kemalistler ihtilaflar anında anti-komünizm silahına başvurmaktan kaçınmazken “Demokratik Devrimci” önderlik “milli cephe”nin bozulması endişesiyle bu çizgiye karşı eleştirel bir tutum takınmayı sürekli olarak erteliyordu.” *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi (STMA)*, Cilt 7, İstanbul: Birikim Yayınları, 1988, s. 2082.

⁵⁶ Zileli, *a.g.e.*, s. 241.

⁵⁷ *A.g.e.*, s. 260.

önderliğindeki grup arasında, “MDD stratejisinin kavranışı ve devrimci gençlik hareketinin pratiklerinin anlamlandırılması ve işçi sınıfı hareketiyle ilişkilendirilmesi”⁵⁸ bakımından başlayan çatışma yoğunlaşmaya başlamıştı. Perinçek grubunun “proletaryanın milli demokratik devrimde önderliğinin objektif şartları oluşmamıştır” biçimindeki görüşüne karşılık, Çayan’a göre “bir proletarya partisi olmaksızın Kemalistlerle ‘milli cephe’ kurulduğunu ilan etmek, hareketi Kemalistlerin kuyruğuna takmak” olacaktı.

Mihri Belli ise “Yarılmak üzere olan bütün siyasi hareketlerin liderlerinin yaptığı gibi, kanatlar arasında denge kurma ve uzlaştırma çabası içersindeydi. (...) Asker-sivil aydın zümreyle ittifak konusunda Doğu’yla daha yakın düşmekle birlikte, FKF’nin yönetimine hakim olan Yusuf-Mahir kesimiyle de arayı açmamaya çalışıyordu. Mihri’nin amacı, MDD’ci gençlik mücadelesini, yaklaşmakta olan ‘sol’ cunta girişimlerinde birlik halinde ve güçlü tutmaktı. Ancak bir bölünme önlenemezse, ‘sol’ cuntanın iktidara gelmesi halinde yapılacak pazarlıklarda istenen ağırlık sağlanabilirdi. Bu yüzden Mihri Belli, içten içe Doğu’nun, ‘milli cephe’ konusundaki titizliğine hak vermiş olsa bile, onun keskinliğinden uzak kalmaya ve onunla arasına bir mesafe koymaya çaba gösterdi.”⁵⁹

Mihri Belli, Mahir Çayan, Vahap Erdoğan, Seyhan Erdoğan, Münir Aktolga, Yusuf Küpeli’nin bir yanda, Doğu Perinçek, Cengiz Çandar, Oral Çalışlar, Erdoğan Güçbilmez, Atıl Ant, Gün Zileli gibi MDD’cilerin diğer yanda olduğu ayrım

⁵⁸ STMA, s. 2140.

⁵⁹ Zileli, *a.g.e.*, s. 310. “Mihri Belli, bütün gücüyle bölünmeyi önlemeye ve uzlaşmayı sağlamaya çalışıyordu bir yandan Mahir ve Deniz kesimini, ‘kahraman gençler’ diye pohpohluyor, diğer yandan ‘kimleri de yazı yazar’ diyerek Doğu Perinçek kesiminin ‘hakkını vermeye’ çalışıyordu.” *A.g.e.*, s. 334.

netleşiyordu.⁶⁰ *Aydınlık*'ın 10 Ocak 1970 tarihli 16. sayısı hazırlanırken, Münir Aktolga sahiplik belgesiyle dergiye el koydu. Perinçek ve arkadaşları da *Proleter Devrimci Aydınlık* adıyla yeni bir dergi çıkarmaya başladılar. *Proleter Devrimci Aydınlık* önce mor kapakla yayınlanırken, sonradan Maocu eğilimin de göstergesi olarak *Peking Rewiev* dergisi gibi beyaz kapakla yayınladı. Belli ve arkadaşlarının *Aydınlık Sosyalist Dergisi* ise kırmızı kapakla yayınlanıyordu.

Mihri Belli bu ayrışma sırasında tartışma üstü tutulmuştu. Ancak Belli, *Aydınlık*'ta "P.D. Aydınlikçılar Sağ Sapma İçindedir" yazısıyla Çayan çevresini desteklemişti. Perinçek, Belli'yi özellikle parti fikrine uzaklığı dolayısıyla eleştirmeye başlamıştı.⁶¹ Mihri Belli'nin, Perinçek'in görüşlerine yakın dururken, Çayancıları destekleyen ikircikli tutumu her iki kesimce eleştirilmesine neden oldu.

MDD içindeki ilk ayrışmadan sonra, bu kez Mihri Belli'yi hedef alan tartışmalar devam etti. MDD'ciler tarafından TİP'in dördüncü kongresine alternatif olarak düzenlenen Proleter Devrimci Kurultay'a Mahir Çayan katılmadı. Kurultay sırasında yapılan konuşmalarda Mihri Belli'nin önerdiği örgütlenme ve mücadele yoluyla, Çayancılardan Münir Aktolga ve Yusuf Küpeli'nin önerdikleri yollar arasında gerçek bir kopma olduğu ortaya çıktı. Mihri Belli "legalite uğruna mücadele edeceğiz, örgütü aşağıdan yukarı kuracağız" derken Çayancıların "Leninist ilkelere

⁶⁰ Aslında bölünmenin o kadar da kaçınılmaz olmadığını, bölünmenin asıl aktörünün Doğu Perinçek olduğunu savunan Zileli'ye göre "Eğer hizipleri başındaki liderler, en başta da Doğu Perinçek, bölünmeyi istemeseydi bölünme gerçekleşmezdi. Elbette, her şey Doğu Perinçek'in iradesine bağlıydı demek istemiyorum, bölünmeyi teşvik eden bir sürü objektif gelişme de söz konusuydu. Ama buna rağmen, eğer Doğu bölünmeyle ortaya çıkan bir hareketin tek ve değişmez lideri olmayı çok öncelerden kafasına koymamış ve buna uygun bir strateji izlemiş, iradesini, samimiyetle devrimcilerin bölünmemesi yönünde kullanmamış olsaydı, bölünme önlenebilirdi, iç çatışmalar kaçınılmaz olarak devam ederdi elbette, ama ortaya PDA adlı bir bölüntü çıkmaz ve en azından o günkü devrimci çoğunluk bölünmeden yoluna devam edebilirdi." A.g.e., s. 346.

⁶¹ Zileli'ye göre "Ömrü illegal TKP deneyleriyle geçmiş Mihri Belli'nin, artık yeniden bu tür zorlu deneylere girişmeye ne isteği ne de gücü vardı. O, bütün hesaplarını, bir "sol" cuntanın iktidarı ele geçirmesinden sonra MDD'ci güçlerin iktidardan alacağı pay üzerine kurmuştu. Belki, Baas iktidalarında komünist partilerinin oynadığı role benzer bir rol oynamak üzere, legal bir "devrimci parti" kurulmasını, ancak Sovyetler Birliği destekli, Baas benzeri bir "sol" iktidarın kurulmasından sonra düşünebilirdi". A.g.e., s. 311.

uygun yukarıdan aşağı örgütlenme ve bir savaş örgütü oluşturma” projesi vardı. “Bu ayrışmalarda eskilerle yeniler arasındaki kavrayış farklılığının da etkisi olduğu söylenebilir. ‘Eski tüfekler’ hiçbir zaman büyük kitleler karşısında politika yapmanın tecrübesini 1968’e taşıyabilecek kadar açık faaliyet şansına sahip olmamışlardı. Genç kuşaktan olanlar ise gözlerini açar açmaz kendilerini, eski durgun mütevazı aile yaşantılarının yanında bir savaş alanında hissedebilecekleri kadar altüstlülük bir ortamda buluveriyorlardı. Her şeyi deneyerek öğrenmek zorundaydılar.”⁶² Bu durum kuşkusuz tavır alışlara da yansıyor.

Ancak yine de her iki taraf, Ertuğrul Kürkçü’nün başkan seçildiği, Aralık 1970’teki Dev-Genç’in 5. kongresinde birlik görüntüsü sergilediler. Fakat aynı ay içinde Mahir Çayan, Ertuğrul Kürkçü, Yusuf Küpeli ve Münir Aktolga, Mihri Belli’yi sağcılıkla suçlayan, Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi’nin (THKP-C) başlangıç belgesi olacak “Aydınlık Sosyalist Dergiye Açık Mektup” isimli broşürü yayınladılar.⁶³ Broşürde Mihri Belli’yi “legalite uğruna mücadele ettiği” için eleştiriyorlar ve Belli’yle aralarında “devrim ve örgüt anlayışı ve çalışma tarzı” bakımlarından ideolojik farklılık bulunduğunu belirtiyorlardı. Mihri Belli 15-16 Haziran’dan sonra proletarya öncülüğüne ve legal parti girişimine daha fazla vurgu yapmaya başlamıştı. Çayanlar tam da bu tutumu eleştiriyorlardı.

9 Mart’ta beklenen darbenin gerçekleşmeyişi, “milli demokratik devrim” umudunu kırarken, 12 Mart bunun bir hayal olduğunu kanıtladı. Ancak 12 Mart’ın getirdiği politik ortamla birlikte gençlik hareketinin radikalliği Mihri Belli’yi de aştı. Çayan ve arkadaşları 1972 Mart’ında Kızıldere’de güvenlik güçleri tarafından öldürülürken, Mihri Belli 12 Mart’tan sonra illegaliteye geçecekti.

⁶² STMA, s. 2097.

⁶³ Mihri Belli, anılarında Mahirlerle ayrılığın önemli olmadığı yalnızca birkaç ay sürdüğünü, Mahir’inse “en büyük hatayı Mihri Belli’den ayrılmakla yaptık” dediğini belirtmektedir.

MDD, TİP içinde bir deprem yaratmış, radikal kesimleri askeri darbenin kuyruğuna takmaya çalışmıştır. Ama özellikle gençlik hareketinin ve 15-16 haziranın gösterdiği gibi işçilerin askerlerin arkasından gitmeye hiç de niyetleri yoktu. “Devrim” parlamento yoluyla olmayacaktı çünkü halk kitleleri gericiyle oy veriyordu. Ama işçiler ve gençlik için cuntayla da olmayacaktı. 12 Mart bunu kanıtladı. Böylesi bir ortamda tüm sol kesimlerin MDD’yi eleştirmesi pek de şaşırtıcı değildir. Geçmişlerinde gizli TKP üyesi olan, dolayısıyla Stalinist eğilimleri oldukça güçlü sosyalistlerin, toplumsal hareketliliğin doruk noktasında olduğu 1960’larda oldukça deneyimsiz durumdaki kitlelerin özellikle gençliğin Marksizmle buluşturulması konusundaki katkıları oldukça önemlidir. Ancak teorik ve pratik açıdan her şeyi deneyerek öğrenmek zorunda kalan gençliğe deneyim ve bilgi aktarımında bulunan eski TKP’li sosyalistler başta olmak üzere dönemin tüm sol unsurlarının da ideolojik düzeyin tutturulması konusunda öğrenmesi gerekenler vardı. Radikal ve bir o kadar da ütöpik talepleriyle devletin ideolojisiyle ona karşı mücadele etmeye çalışmışlardır. Özellikle MDD’ciler için geçerli bu durumun ortaya çıkardığı çelişkiler, 1970’lerin ikinci yarısında hala MDD stratejisine sahip çıkanlar, özellikle Mihri Belli, küçük fraksiyonlara ayrılmış hemen tüm sol kesimlerce yoğun biçimde eleştirilmişlerdir. Türkiye solunun 1960’ların başından itibaren girdiği gelişme sürecinde çeşitli unsurlar, başlangıçta eleştirel destekleme gayretinde “devrimci eleştiri” ortamını yaratmayı başarmışlarken, zamanla tasfiyecilik ve bir sektler ortamına hapsolunması bunu takip etmiştir. MDD’ci eğilimler de böylesi bir ortamın oluşmasında doğrudan etkili olmuştur.

Şimdi 1960'lar 1970'ler solunun en önemli bileşenlerinden MDD'nin siyasi fikirleri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

II. MDD'nin Siyasi Perspektifi

A. Milliyetçilik ve Anti-emperyalizm

MDD'de en göze çarpan unsur kuşkusuz milliyetçiliğidir; sosyalist düşünceyle milliyetçiliği iç içe geçirmek ve sosyalizm aleyhine milliyetçiliğe verilen tavizler dikkat çekicidir. Belli'ye göre “Tutarlı bir Türk yurtseveri, bugünkü dünyada ve Türkiye gibi bir toplumda yurtseverliğine gölge düşürmeyecekse mutlaka, er geç çağımızın devrimci düşüncesini, yani Marksizmi benimsemek zorundaydı.”⁶⁴ *Yurtseverliğine gölge düşürmeyecekse* koşulu milliyetçiliğin daha fazla önemsendiği ve sosyalizmi Batı'dan gelen bir ideoloji olarak benimsemek yerine Türkiye'ye özgü hale getirmek gerektiği vurgusunu taşımaktadır. Ancak MDD'de Sovyet ve Çin deneyiminin dolaylı etkileri de mevcuttur.

Sovyet etkisi MDD'ye TKP geleneğinin mirasıdır. “TKP geleneğinden gelmiş olmak”, Sovyet tezlerinden de etkilenmiş olmak demektir. Sovyetler Birliği 1920'deki Üçüncü Komünist Enternasyonal'den itibaren “ezen ulus milliyetçiliği” ile “ezilen ulus milliyetçiliği” arasında ayrım yaparak emperyalizme karşı direnen ulusal hareketleri destekleme kararı almıştır. “Burjuva demokratik devrim” terimi yerine “milli demokratik devrim” terimi tercih edilmiştir.⁶⁵ “Lenin'e göre kapitalizmin gelişmesi için en uygun koşulları ulus-devletlerin sağladığı tespiti, Marksist bir tespittir; burjuva ilişkilerine dayanan böyle bir devlet ulusların sömürülmesini ve ezilmesini ortadan kaldırmaz ama Marksist tahlil, tarihin bu yöndeki işleyişini

⁶⁴ Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım- Mihri Belli'nin Anıları*, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2000, s.27.

⁶⁵ “«Burjuva demokratik» terimi yerine «milli-devrimci» terimini kullanma kararının anlamı şudur: Biz, komünistler olarak, sömürgelerde burjuva-kurtuluş hareketlerini ancak gerçekten devrimci oldukları ve ancak bu hareketlerin yöneticileri bizim köylüleri ve sömürülen yığınları devrimci bir ruhla eğitip örgütlememize engel olmadıkları takdirde desteklemeliyiz ve destekleyeceğiz.” Lenin, *Doğu'da Ulusal Kurtuluş Hareketleri*, (çev.) Tektaş Ağaoğlu, İstanbul: Ant Yayınları, 1970, s. 333-334.

görmezden gelemes.”⁶⁶ Stalin ise Batı’da beklenen sosyalist devrimin gerçekleşmesiyle bir zorunluluk olarak 1924’te Sovyetler’deki sosyalizmin korunmasını öngören ve üçüncü dünyadaki sosyalizm potansiyeline göz kırpan “tek ülkede sosyalizm”i benimsemiştir. TKP, Sovyet geleneğinden başlıca “aşamalı devrim” ve “tek ülkede sosyalizm”i devralmıştır. Sovyet tezine göre, devrim, halkın devrimci girişimiyle –aşağıdan yukarı – mevcut devlet cihazının parçalanarak, politik iktidarın ele geçirilmesi ve bu iktidar aracılığıyla –yukarıdan aşağıya- daha ileri bir üretim düzeninin örgütlenmesidir. Ayrıca II. Enternasyonal’in sosyalizmin kapitalizmin en gelişmiş olduğu olacağı tezi yerine, serbest rekabetçi kapitalin hakimiyetinin, finans kapital tahakkümüne dönüştüğü emperyalist dönemde, herhangi bir ülkede devrim şartları, üretici güçlerin gelişme seviyesine bağlı değildir, devrim emperyalist zincirin en zayıf olduğu ülkede gerçekleşecektir.

TKP milli kurtuluş savaşını yönetmiş olan Kemalist hükümete ve milliyetçiliğe karşı tavrını genel anlamda Sovyet tezlerinden etkilenererek belirlemiştir. Bu geleneğin sürdürücüsü Mihri Belli de bunu 1960’lara taşımıştır. Ancak MDD’nin milliyetçilik vurgusunda bir diğer etken “üçüncü dünyacı” eğilimler barındıran Çin deneyimi ve Mao’nun “milli demokratik devrimi”dir. MDD, Mao’nun “Yeni

⁶⁶ Suavi Aydın, “Galiyefizmden Kemalizme Türkiye’de ‘Üçüncü Yol’ Arayışları”, *Kemalizm: Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce*, Cilt 2, (ed.) Ahmet İnsel, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.440. “Lenin [Emperyalizm, Kapitalizmin En yüksek Aşaması] kitabında 19. yüzyıl rekabetçi burjuva kapitalizminin, 20. yüzyılın sömürücü burjuva emperyalizmine dönüştüğünü sergiliyordu. Milli Kurtuluş Mücadelesi, esas itibarıyla, burjuva demokratik bir mücadeleydi. 19. yüzyıldaki tipik şekliyle bu mücadele, feodalizmin ve otokrasinin kalıntılarına karşı bir mücadele olmuştu; ve bu şekliyle ikinci kategorideki ülkelerde, yani Doğu Avrupa’da ve özellikle Rusya’da tamamlanmamıştı henüz. 20. yüzyıldaki tipik şekliyle, üçüncü kategorideki sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin [Çin, İran, Türkiye gibi.] mücadelesi artık köhne feodalizme ve otokrasiye karşı değil, burjuva emperyalizmine karşı bir mücadeleydi. Böylece, ikinci ve üçüncü kategoride yer alan ülkelerin milli hareketleri arasında, 19. yüzyılın köhne otokrasisinin kurbanlarıyla, 20. yüzyılın yeni emperyalizminin kurbanları arasında, Doğu Avrupa ile Asya arasında gerçek bir ittifakın temelleri atılmıştı.” E. H. Carr, *Sovyet Rusya Tarihi, Bolşevik Devrimi*, Cilt 1, (çev.) Orhan Suda, İstanbul: Metis Yayınları, 1989, s. 373.

Demokrasi” isimli kitabında çerçevesini çizdiği, anti-emperyalist halk cephesinin önderliğinde, proletarya, köylüler, aydınlar ve burjuvaziye dayanan milli demokratik devrim fikrinden ve milli burjuvaziye yapılan atıflardan etkilenmiştir.⁶⁷ 1960’ların ortalarından itibaren yoğunlaşan Sovyet-Çin kutuplaşmasında MDD’nin tarafsızlık tutumunu benimsemiş olması, MDD’nin doğrudan doğruya herhangi bir tarafın politikasına uyarlanmamış olduğunu düşündürmektedir.⁶⁸

Bu dolaylı etkiler bir yana, MDD’de daha belirgin olan Türkiye’ye özgü bir duruşun yakalanması çabasıdır. Milliyetçilik, “tepki ideolojisi olması”ndan⁶⁹, ulusal kurtuluş savaşı deneyiminin yarattığı olumlu kabul edilen durumdan ve anti-emperyalizmle ilişkilendirilmesinden dolayı önemsenmektedir. Mihri Belli *Yön*’de yayınlanan “Türk Soluna Saygısızlık” yazısında SSCB’den yönlendirilme eleştirisine karşı, eski komünist mirasın sahibi olarak ortaya çıkarken, “Türkiye emekçileri, nasıl milli güçler arasında sonuna kadar devrimci, en tutarlı milliyetçi güç ise, Türk sosyalizmi de en derin anlamı ile milli bir akımdır ve her zaman öyle olmuştur” demektedir.⁷⁰

Belli’ye göre “Çağımızın en büyük gerçeği millet gerçeğidir. Sosyalizm ancak bağımsız bir ülkede, uluslaşmış bir toplumda kurulabilir. Sosyalizmin

⁶⁷ Suavi Aydın, “Milli Demokratik Devrim”den “Ulusal Sol”a Türk Solunda Özgücü Eğilim”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 78, (Güz 1998), s. 66-67.

⁶⁸ MDD’den ayrılarak PDA ve daha sonra TİİKP’yi kuran Doğu Perinçek çevresi Çin tezlerine uyumlu politik hat belirlemiştir. Mihri Belli çevresindeki hareket ise tarafsızlık tutumunu sonuna kadar sürdürmüştür.

⁶⁹ “19. yüzyılın sonuna gelindiğinde dünyanın tüm azgelişmiş (fakat kapitalizmden etkilenmiş) bölgelerinde milliyetçilik hakim tepki [liberalizme]ideolojisi konumuna gelmişti” Çağlar Keyder, *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, İstanbul: Metis Yayınları, 1993, s. 10. Yirminci yüzyılda, üçüncü dünyada da sömürgeciliğe tepki olarak algılanmıştır.

⁷⁰ Mihri Belli, [E. Tüfekçi], “Türk Soluna Saygısızlık”, *Yön*, Sayı 87, (15 Nisan 1966), s. 12.

malzemesi ulusun bireyi özgür vatandaşır.”⁷¹ Bu nedenle öncelikli olarak ülkede geri kalmışlığa neden olan ve milli bağımsızlığa engel olan dış güçlere ve onların yönlendirdiği iç güçlere karşı mücadele edilmelidir. Bu mücadeleyi yönlendirebilecek güçler ise, işçi sınıfı, köylüler vb. sosyalist devrimin dayanağı olan halk kitleleri geri kalmış olduğu için, onlar inisiyatifi ele alıncaya kadar, toplumun diğer ilerici kesimleri sayılan asker-sivil aydın zümre ve milli burjuvazidir.⁷²

Mihri Belli’nin, Kemalizm, milliyetçilik ve anti-emperyalizm üzerine kişisel tarihinden yaptığı kimi çıkarımlar, örneğin babasının ömrünün sonlarında Marksizme meyletmesinden⁷³ Kemalistlerin sosyalist olabilecekleri yorumunu çıkarması ya da Uzak Doğu üzerinden ABD’den Türkiye’ye dönüşü sırasında uğradığı Japonya’nın modernleşmesine övgüleri, solcu çevrelerde oldukça eleştirilse de⁷⁴ Belli’nin sosyalizm kavrayışı konusunda fikir verici olabilir.⁷⁵

⁷¹ Mihri Belli, *Yazılar (1965-1970)*, Ankara: Sol Yayınları, 1970, s. 290. Bir Türk milliyetçisi ve aynı zamanda Marksist olarak Mihri Belli’nin Kürtlerle ilgili yorumu ise devlet politikasıyla uyumlu olarak başlıca şöyleydi: “Türklerle Kürtler arasındaki birlik ve kardeşlik, tarih sınavından geçmiştir. (...) Türkiye’deki ulusal birliğin parçalanması, hem Türklerin, hem Kürtlerin gerçek çıkarlarına aykırı sonuçlara varır, emperyalizmin işine yarar. Doğu meselesi, ancak, Kürtlere kendi anadillerini kullanma hakkının, merkezi, laik cumhuriyet maarifi denetiminde tanımakla ve aynı zamanda milli demokratik devrimin hem Doğu’da hem de Türkiye’de bütün derinliğiyle gerçekleştirilmesiyle çözüme bağlanabilir.” A.g.e., s. 309.

⁷² Belli’ye göre, “Sosyalizm gelişmiş, sanayileşmiş bir toplum düzenidir. Ülkeyi sanayileştirmeden, emekçileri fabrikalara aktarmadan sosyalizm olmaz. Ve elbette ki emekçilerin yönetiminde olması gereken gerçek bir sosyalist toplumda çok daha bilinçli olan şehir emekçileri, işçiler sosyalizm yolunda gidildiği sürece er geç ağır basacaklardır, öncü rol oynayacaklardır. Ama bu işçi sınıfı her zaman ve her yerde öncü olacaktır demek değildir.” Mihri Belli, “Sosyalizmde Metod Meselesi”, *Yön*, Sayı 152, (25 Şubat 1966), s. 12.

⁷³ Belli’ye göre babası, “Kurtuluş Savaşı savaşı, sol Kemalist, ellisinden sonra (...) ‘doğru yolu’ bulmuştu.” Belli’nin bu düşüncesi, kendisini de belirttiği gibi, solcu çevrelerce “en olumlu anlamıyla burjuva radikalizmi ile Marksizmi aynı sepete koyuyor” biçiminde eleştirilmiştir. Belli, *İnsanlar Tanıdım*, s. 26-27.

⁷⁴ Belli, a.g.e., s. 171.

⁷⁵ Mihri Belli’nin “ezilenlerin yanında yer alma”yı, milliyetçilik ve anti emperyalizm eksenli algıladığına en iyi örnek, komünizme meyletişinin nedenini açıkladığı şu sözleridir: “[Amerika yolculuğu sırasında] Türk sularından ayrıldıktan sonra uğradığımız limanlarda ya da açık denizde tek bir Türk bandıralı tekne görmedim. Tek bir Türk malının ne reklamına ne de kendisine rastladım. Bir ikisi dışında karşılaştığım insanlar Türkiye diye bir ülkenin varlığından habersizdi. Göklerinde güneşin batmadığı İngiliz İmparatorluğu dünyanın dörtte birini kaplıyordu. ABD daha o zamandan en

Genel Marksist bakış açısıyla burjuvazi-proletarya, emek-sermaye çelişkisi temel çelişkidir. Emperyalist-kapitalist sistemle sömürge, yarı-sömürge ülkeler arasındaki çelişki ise temel çelişkinin çözümünü tayin edici önemde etkileyen baş çelişkidir. MDD'ye göre ise milli güçler-emperyalizm/işbirlikçi sermaye/feodal mütegalibe üçlü ittifakı çelişkisi tek başına belirleyici çelişki olarak görülür. Kısacası ulusal bilinç sınıf bilincinden daha önemlidir.

MDD tezine göre, başlıca, “Türkiye geri kalmış (bırakılmış) bir tarım ülkesidir. Henüz tam kapitalistleşmemiş bir ülke olan Türkiye'nin nesnel ve öznel koşulları sosyalist devrim için hazır değildir. Bu nedenle öncelik demokratik bir sosyal-siyasal ortamı yaratacak milli bir devrimdir. Bu asker-sivil aydın zümrenin katılacağı hatta işçi sınıfı önderliği ele alıncaya kadar yöneteceği bir cephe ile gerçekleştirilecek geri üretim ilişkilerinin tasfiyesini (anti-feodal/demokratik nitelikli) ve ülke bağımsızlığını önündeki engellerin kaldırılmasını hedefleyen (anti-emperyalist/milli nitelikli) bir devrim olacaktır.”⁷⁶ Bu devrimin çekirdek kadrosunu Kemalizm kolundan gelen devrimciler yani asker-sivil aydın zümre ile sosyalizm kolundan gelen devrimciler yani gençlik hareketi oluşturacaktır.

Dış sömürünün, “şimdilik” iç sömüründen daha önemli olduğu varsayılan MDD tezinde, milli burjuvazi, ulusal toplumun içinde sayılır ve ulusal ekonomide devrimden sonra bir süre için yeri vardır. Belli'ye göre “Milli burjuvazinin çifte karakteri söz konusudur, bir yandan emperyalizm tarafından ezilmektedir.

zengin kapitalist ülkeydi. (...) Böyle bir dünyada Türk olarak, yeteneklerin erdemlerin ne olursa olsun, ikinci sınıf dünya vatandaşı olmaya mahkumdun. Türk olarak başı dik yaşayabilmek için (ki bu ancak ulusça, insanca bir yaşama kavuşmakla mümkündü), onların dünyasına, emperyalist dünya düzenine son vermek zorundaydın. Bu da tek başına senin ulusunun kârı olamazdı. Batının proleterleri dahil, bütün ezilen, horlanan insanlığın davasıydı bu.” Belli , a.g.e., s. 99.

⁷⁶ Çetin Yetkin, “12 Mart 1971 Öncesi Türkiye’de Soldaki Bölünmeler”, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998, s. 9.

Emperyalist güçler tarafından sömürülen milli burjuvazi tam da bu nedenle milli demokrasi için faydalıdır. Diğer taraftan varlığı kapitalist sömürme mekanizmasına bağlı olduğu için sosyalizme karşıdır.”⁷⁷ MDD tezine göre, Kurtuluş Savaşı’nda milli burjuvazi önemli görevler üstlenmiştir. Dolayısıyla dış güçlere karşı verilmiş, ülke içi sınıf savaşımı olmayan Kurtuluş Savaşı yarım kaldığına, dış güçler yeniden ülkede oldukça önemli mevziler edindiklerine göre, milli burjuvazi yine olumlu işlevlere sahip olabilecektir.

Mihri Belli’ye göre, “Türkiye toplumunda devrimci güçler: Ulusal topluluğumuz dışında sayılması gereken işbirlikçi sermaye ile feodal mütegalibe dışında Türkiye halkının tümü; Türkiye proletaryası, yani modern sanayide, küçük sanayide, zanaat kollarında, ticaret alanında, tarımda işgücünü satarak bir geçim sağlayabilen üretim araçlarından ve topraktan yoksun şehir ve köy proletaryası, ve bir miktar üretim aracına ve toprağa sahip olmakla birlikte gene de sömürülen şehir ve köy küçük burjuvazisi, yani bir avuç asalak dışında Türkiye emekçi halkı”dır.⁷⁸ Görüldüğü gibi Mihri Belli olabildiğince geniş bir kitleyi hedeflemektedir. Bu tutum MDD’ye damgasını vuran genel niteliğin, “milli cephe”yi dağıtabilecek her türlü “sol sapma”dan kaçınılması çabası”nın yansımasıdır.⁷⁹

MDD tezi ülkenin sosyalizme hazır hale gelebilmesi için gerektiği kadar sanayileşmenin, dolayısıyla kapitalizmin geliştirilmesi anlamını içermektedir. Milli demokratik devrimin içerideki kapitalistlerle şimdilik bir sorunu yoktur. “Anti-

⁷⁷Belli, *Yazılar*, s. 14. “Milli burjuvazi ile işbirlikçi kapitalisti aynı kefeye koymak sosyalistçe bir tutum olmaz. Milli burjuvazi ulusal toplumumuzun içinde sayılmalıdır ve ulusal ekonomimizde bir süre için yeri olacaktır. Emperyalizme karşı savaş işçi sınıfının tekeline olmaz.” Belli, *A.g.e.*

⁷⁸ Belli, *a.g.e.*, s. 15.

⁷⁹ Kısaca *sol sapma*, sosyalist devrimin yalnızca işçi sınıfıyla gerçekleştirilebileceğini öne sürmek, *sağ sapma* ise devrimde önderliği işçi sınıfı dışında başka güçlere devretmek olarak tanımlanabilir. Bu noktada MDD’nin sağ sapma içinde olduğu iddia edilebilir. Yalçın Küçük, *Sol Marksizm*, İstanbul: Akış Yayıncılık, 1998, s. 570.

emperyalizm ile anti- kapitalizm zaman zaman dost ve çok zaman da düşman iki kardeşirler. Türkiye solunun altmışlı yıllar pratiğinin sonlarına doğru düşmanlık yanı ağır bastı. (...) ‘Milli’ yanı çok ağır basan bir anti-emperyalizm zorunlu olarak anti-kapitalizmden uzaklaşıyor.”⁸⁰ MDD de anti-emperyalizm vurgusunu arttırdıkça anti-kapitalizmi ikinci plana atmaktadır. Kısacası, bağımlılıktan kurtulma içeriğiyle anti-emperyalizm ve emperyalizmin desteklediği geri güçleri temsil eden anti-feodalliğe karşı oluşun başlıca nedeni anti-kapitalizm değil kalkınmaya, gelişmeye verilen önemdir.

MDD’ye göre emperyalizmle yerli halk arasındaki çelişki başlıca çelişkidir. Dolayısıyla emperyalizme karşı mücadele en önemli mücadele olmaktadır. Bu durum MDD’nin “üçüncü dünyacılık”ın bir yansıması olarak yorumlanmasına kaynaklık etmektedir.⁸¹ MDD için “üçüncü dünyacı” ifadesi açıklayıcı olsa da tam anlamıyla belirleyici değildir. Ulusal çelişkinin sınıf çelişkisinden daha önemli olması ve modernleşme arzusundan ama aynı zamanda ulusal kültürel değerleri koruma isteğinden kaynaklanan çelişki⁸², “üçüncü dünyacı Marksizm”e benzemektedir. Fakat kapitalizm ve modernliğe yönelik kapsamlı ve doğrudan bir eleştirisinin olmayışı MDD’yi bu tür bir kavrayıştan ayırmaktadır.

⁸⁰ Küçük, *a.g.e.*, s. 141.

⁸¹ “Türkiye’de sol hareket Marksizmin “üçüncü dünyacı” denilen eğiliminin etkisinde kalmıştır. Marksizmin “Üçüncü Dünya’daki yükselişi, Batı’dakinden farklı bir Marksizm” yaratmıştır. Buradaki Marksizm, büyük ölçüde sömürgeci geçmişin etkisiyle “Avrupalılaşmaktan kurtulma” projesine dönüşmüştür. (...) Marksizm, “Üçüncü Dünya”da bir “kendi benliğine sadık kalarak modernleşmek” projesinin ideolojik çerçevesi halini alıyordu.(...) Üçüncü dünyacılık, Batı dışı dünyadaki sömürünün aktif tarafını oluşturan emperyalist ülkelere karşı geliştiğinden sol bir görüntü arzeder. (...) Üçüncü dünyacı hareketin beslendiği temel kaynak milliyetçiliktir.” Aydın, *a.g.e.*, s. 60. “20. yüzyıl Marksizmi ise üçüncü dünyacı versiyonunda kapitalist dünya ekonomisinin prekapitalist toplumlara etkisini sadece bir yıkım ve sömürü öyküsü olarak göstermeye başladı. Bu yaklaşımın doğal sonucu kapitalizmle beraber modernliği de sorgulamak ve buradan çıkarak yerelliği, yerel kültürü farklı bir medeniyeti yüceltmek oluyordu.” Keyder, *a.g.e.*, s. 23.

⁸² Örneğin Belli’ye göre “Ulusal olanı inkar etmeden bir senteze varmak doğru yol. Batı’nın bir süreç sonucu vardığı sentezi olduğu gibi almaya kalkışmak değil.” Belli, *İnsanlar Tanıdım*, s. 60.

MDD'nin milliyetçiliğine asıl ilham kaynağı “milli kurtuluş savaşı” deneyimidir. MDD, Kemalist milliyetçilikle pek çok ekseninde buluşmaktadır. Ancak Kemalizmle ayrıştığı noktaların da belirlenmesi gereklidir.

B. MDD'nin Kemalizmle İlişkisi ve Doğuculuk Vurgusu

MDD'nin kimi yönelimleri “tepeden inme” olarak konumlandırılmasına neden olmuştur.⁸³ Bunun en önemli nedeni de MDD'nin asker-sivil aydınlarla ve onun ideolojisi olarak tanımladığı Kemalizme ilişkin tutumu ve toplumun üstten şekillendirilmesi gerektiğini savunmasıdır. MDD sol Kemalizmden etkilenmiştir ancak Kemalizm'i bütüncül biçimde olumladığı söylenemez.

MDD'nin Kemalizmde en çok önemseydiği şey ulus devleti emperyalist Batı'ya karşı kurmuş olması yani anti-emperyalist niteliğidir. MDD'nin Kemalizmle farklılaştığı nokta ise medeniyetçiliktir.⁸⁴ MDD, Doğuculuk vurgusunu ön plana çıkarmaktadır. MDD'nin fikri önderi Mihri Belli'nin başından itibaren Kemalist Batıcılıkla ilişkisi ikirciklidir. Belli, Amerikan Koleji⁸⁵ başta olmak üzere okul tercihlerini, kendisinin her zaman eleştirel yaklaştığı babasının Batıcılığı ile açıklamaktadır. Mihri Belli'nin Kemalizmi toptan reddetmesi söz konusu olmasa da, bunun günlük yaşamdaki yansıması olan üst yapı reformlarıyla, Kemalist Batıcılıkla pek barışık olduğu söylenemez. Örneğin, “Atatürk'ün ‘esir millet yoktur, esarete

⁸³ “MDD hareketi, Türkiye solunu büyük ölçüde etkilemiştir. Bunda en önemli etken, Türkiye’de sol siyasetin büyük ölçüde bir sınıf siyaseti değil, bir tür jakobenizm olarak “toplumu dönüştürme” iddiası taşıyan bir siyaset şeklinde biçimlenmesi olmalıdır.” Aydın, “Galiyefizmden Kemalizme”, s. 475.

⁸⁴ “Cumhuriyeti kuran elitlerin Batı'ya karşı fazla bir tepkileri yoktu. “Üçüncü dünya”cı bir perspektif geliştirmemişlerdi. Kendilerini modernleştirici elit olarak algılıyorlar, “bizim” kültürün onlarınkinden üstün olduğunu düşünmüyorlardı.” Keyder, *a.g.e.*, s. 58.

⁸⁵ Belli, Amerikan Koleji’nde okumasına rağmen Amerikan misyonerliğinden etkilenmediğini belirtir. Örneğin, anılarında bu durumu “Bir paradoks gibi görünecektir ama o yıllarda Amerikan Koleji’nde, hiç değilse bizim çevremizde, anti-amerikanizm yaygındı. Bunda yakın tarihimizin ve Kemalist propagandan da payı vardı. Çoğu İsviçreli olan Fransızca hocalarını Amerikalılardan üstün tutuyorduk. Onlar Avrupalıydı, daha üstün bir kültürün temsilcileri. Amerikalılar gibi, ‘en soyluları öküz çobanlığından gelmedi[r]ler’ dediklerimiz gibi değil” biçiminde açıklar. Belli, *a.g.e.*, s. 77.

boyun eğen millet vardır ve Türk milleti bunlardan değildir' sözünü biz ulusal gururun bir ifadesi olarak yorumluyorduk. Oysa, bu sözün bir başka anlamı daha vardı: 'dünyanın ezilen, sömürülen halklarını hor görme, gerçek yurtseverliğinin bize dayattığı ulusal kurtuluş hareketleriyle dayanışma görevine sırt çevirme.' Ben o günlerde bunu tam olarak sezemiyordum, ama bunu öz olarak sezmektedirdim. Bu sezış beni ilerde Kemalist Batıcılık ile Marksizmi bağdaştırmaya kalkışan bazı aydınlarımızla çatışmalara yöneltecekti" diyebilmektedir.⁸⁶

Mihri Belli'nin fikriyatında sol Kemalizme eklemlenmiş olmak ve Doğuculuk vurgusu bir ikilem yaratmaktadır ve çelişki kaynağıdır. Mihri Belli, Kemalizmi demokratik devrim yolunda atılmış halkçı bir ilk adım olarak görür. MDD için Kemalizm asker-sivil aydın zümrenin ideolojisi olarak önemlidir. Mihri Belli'ye göre "Asker-sivil aydın zümrenin ideolojisinin, günümüz şartlarına uydurulmuş bir Kemalizm olduğu söylenebilir. Kemalizmin milliyetçi, anti-emperyalist ilkelerinin Türkiye'de sosyal adaletin gerçekleştirilmesiyle sıkı sıkı bağlı olduğu ve köklü alt yapı dönüşümlerinin gerçekleştirilmesinin bugünün Kemalist politikasının gereği bulunduğu bilinci, bu aydın çevrelerde yaygındır."⁸⁷ MDD, toplumun dönüştürülmesinde asker-sivil aydınlardan çok şey beklemektedir.

Mihri Belli, anti-emperyalizmini ve milliyetçiliğini Batı-Doğu karşıtlığı üzerinden kurgular. Belli'ye göre "Gerçek milliyetçi, ulusal bağımsızlık, gerçek demokrasi, ümmetçiliği ve kozmopolitizmi reddeden ulusal kültür uğruna savaşıdır. (...) Her ne kadar ulus sloganını ilk ileri süren devrimci çağında burjuvazi olmuşsa da, bugün artık bütün dünyada ulusçuluk bayrağı, emekçinin ellerinde

⁸⁶ Belli, *a.g.e.*, s. 183.

⁸⁷ Belli, *Yazılar*, s. 19.

dalgalanmaktadır.”⁸⁸ Mihri Belli, *Yön*’de, E. Tüfekçi imzasıyla kaleme aldığı yazılarda genel anlamda Doğu-Batı, İslamiyet ve sosyalizm gibi konularda yazmıştır. Bu yazılarda sosyalist literatüre pek başvurmamayı tercih etmiştir.⁸⁹ Belli, *Yön*’ün 143. sayısında yazdığı “*Açık ve Sağlam Bir Tutum*” isimli makalesinde Batı’yı ve Doğu’yu “Batı denen şey, burjuva demokratik devrimini 18’inci ya da 19’uncu yüzyılda burjuva demokratik devrimler çağında yapmış olan, ortak ekonomik ve sosyal yapıları bulunan ve gelişerek bugünkü kimliklerine yani emperyalist kimliğe ulaşan ve dünyanın geri kalanını sömürerek, yoksulluk denizinde bir refah adası kurabilen, çoğunluğu Kuzey Atlantik kıyılarındaki uluslar topluluğudur. (...) Doğu denen şey, burjuva demokratik devrimini, bu devrimler çağında yapamamış ve bu yüzden de kapitalist gelişme olanağına kavuşamamış olan, emperyalist Batı tarafından doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak sömürülen ve halen milli kurtuluş savaşı görevi ile yükümlü bulunan, ekonomik ve sosyal yapıca birçok ortak yanları olan Doğu ve Güney’in uluslarıdır” biçiminde karşıtlık içerisinde olan birer bütün olarak tanımlamıştır. Belli, devamla “Kökleri, coğrafyası, yapısı ve gelişme aşaması bakımlarından bir Doğulu ulus olan Türk ulusunun yeri milli kurtuluş savaşı şartları içinde Doğu uluslarının saflarındadır ve Batı emperyalizminin karşısındadır” demektedir.⁹⁰

Mihri Belli Batı emperyalizmine karşı dururken aynı zamanda sosyalizmin bir Batı ideolojisi olarak kavranmaması gerektiğini savunmaktadır. Bunu yaparken

⁸⁸ Belli, *a.g.e.*, s. 307.

⁸⁹ “*Yön*’de konuk yazardım. Dergiyi çıkaranları zor duruma düşürmemek için sözcüklerimi dikkatli seçmem, ölçülü bir dil kullanmam gerekiyordu. İleri sürdüğüm görüşlere dayanak olarak Marksist literatürden alıntı yapmam pek uygun düşmezdi.” Belli, *İnsanlar Tanıdım*, s. 488.

⁹⁰ Belli, açık ve sağlam bir tutum. Belli’ye göre “Türkiye toplumculuğu ile Batıcılık diye adlandırılan eğilim bağdaşmaz. Türkiye’nin halkçı, devrimci, millici yoldan yani gerçek ekonomik ve politik bağımsızlığa ve sosyalizme giden yolda kalkınmasından yana olanlar, yani gerçek toplumcular, Türkiye’nin kader birliği halinde olduğu özgürlük savaşı içindeki ülkelerin saflarında Batı’ya, Batıcılığa karşı duranlardır.” Belli, *Yazılar*, s. 281.

Belli din konusunda “popülist” denilebilecek bir kavrayış içerisindedir. Belli, Avcioğlu’yla birlikte 1965 yılında Fransız Marksist Roger Garaudy’nin “*Sosyalizm ve İslamiyet*” isimli kitabını tercüme etmiştir.⁹¹ Garaudy’nin kitabına atfen “Söz konusu kitabın ana tezi, Müslüman Arap uygarlığının yarattığı hümanist değerlerin var olduğu, Batı’nın tek değer yaratıcısı olduğu iddiasının bir emperyalist yalanı olduğu, sosyalizmin bir Batı ürünü olmaktan çıkarak, bütün ulusların bütün çağların kültürüne kök salması gerektiği ve böylelikle gerçekten evrensel kültürel bir temele kavuşacak olan sosyalizmin her ulusun öz malı haline getirilebileceği tezidir.”⁹² Belli’nin kitabın tezinden en fazla etkilendiği yön sosyalizmi ulusal kültürün bir parçası olarak kavramasına olanak sağlamasıdır.⁹³ Kitabın Belli’nin önemseydiği bir başka ve paralel doğrultudaki tezi de sosyalizmle İslamiyet’in uyumlu olabileceğidir. “Burada, belki de tarihi biraz zorlayarak sosyalizmi İslam dinine dayandırma çabası söz konusudur. Cezayir gibi, Mısır gibi ülkelerde devrimci yönetici kadroyu buna iten koşullar var. Üstelik İslamlık, bir Arap dini olduğu için bu çaba sosyalizmi, ulusal köklere dayandırma çabasına da paralel düşecektir.”⁹⁴

Batı’nın “sömürgecilik” anılmadan anlaşılamayacağını savunan Belli de, sosyalizmle İslamiyet’in uyumlu olabileceğini düşünür. “Tarih boyunca resmi İslamlığın gerici, ona karşı olan bütün hareketlerin ilerici olduğu yolunda bir kural

⁹¹ Bu kitaba yazdığı önsözde Doğuculuk ve İslamiyet’i solculukla kaynaştırma çabası dikkat çekicidir. “Türk olarak, (...) Doğulu bir ulus olarak, bizi sosyalizmi evrensel kültürel bir temele dayandırma çabası çok derinde ilgilendirir.” Mihri Belli, “Önsöz”, Roger Garaudy, *Sosyalizm ve İslamiyet*, (çev.) Doğan Avcioğlu, E. Tüfekçi (Mihri Belli), İstanbul: Yön Yayınları, 1965, s. 8.

⁹² A.g.e., s. 10.

⁹³ Belli’ye göre “Türkiye toplumunda emperyalist kültür-feodal kültür ikili ittifakı ile çatışma durumunda olan bir ulusal devrimci kültür vardır. (...) Ulusal devrimci kültür, Türkiye toplumunun geçmişinde sağlam ne varsa, ulusal ve devrimci ne varsa onun mirasçısıdır. Bu kültür aynı zamanda yabancı kültürde sağlam ve devrimci olanlardan yararlanır ve yabancı kültürden aldığını kendi ulusal özünde eritir.” Belli, *Yazılar*, s. 340.

⁹⁴ Belli, “Sosyalizmde Metod Meselesi”, s. 12.

koyamayız.”⁹⁵ İslami unsurlar onun yerli sosyalizminin bir unsurudur, örneğin Belli’ye göre Kurtuluş Savaşı’nda benzeri bir durum yaşanmıştı. Bu türden yorumlar MDD’nin popülizminin bir yansıması olarak yorumlanabilir.

Mihri Belli’ye göre “Emperyalizm, uydusu olan ülkede en geri sınıflarla ittifak yapar ve işbirlikçi sermaye yaratır. Bu sınıfların çıkarı, Türkiye’nin bağımlı oluşunda ve geri kalışından yanadır.”⁹⁶ Asker sivil aydınların ideolojisi Kemalizmken, işbirlikçi sermaye–feodal mütegalibe sınıflarıysa dünya görüşleri doğrultusunda “bir yandan ulusu bölen şeriatçılığı kendilerine destek edinirken, öte yandan Batı kozmopolitizminin yayıcılarıdır. Tüm ulusal değerlere karşıdır, gerçek milliyetçiliği inkar ederler, Amerikancıdır.”⁹⁷ Bu noktada Kemalizmin Batıcılığı benimsediği yok sayılmakta, 1960’larda Kemalizmi benimseyen asker-sivil aydınların ideolojisi Batıcı-Doğucu karşıtlığında boşlukta durmaktadır.

Belli, din konusundaki yaklaşımı için, “Sosyalizmin din konusundaki ılımlı, anlayışlı tutumu, dine bağlı emekçi yığınlarını ürkütmemek için başvurulmuş bir taktik değildir”⁹⁸ dese de asker-sivil aydınlar ve onların ideolojisine verdiği önem soru işaretleri yaratmaktadır. “Devrimci kültürümüz, sosyalizme yönelişi yansıtmakla birlikte, milli demokratik devrim muhtevalı olmalıdır”⁹⁹ derken Belli, asker-sivil aydınların dünya görüşlerine ve kültürlerine göndermede bulunmaktadır. “Proletarya kültürü daha sonra baskın çıkacak” tutumu ise ancak pratik politika kaygısıyla açıklanabilir. Örneğin Küçükömer asker-sivil aydın kültürünü halka yabancı ve zıt

⁹⁵ A.g.e.

⁹⁶ Belli, *Yazılar*, s. 12.

⁹⁷ Belli, *a.g.e.*, s. 20.

⁹⁸ A.g.e., s. 313.

⁹⁹ A.g.e., s. 342. “Ulusal devrimci kültürün tutarlı bir nitelik taşıyabilmesi için bu kültürde proleter kültür egemen olmalıdır. Ve bu devrimci kültüre proletaryanın ideolojisi önderlik etmelidir. (...) Ama ulusal devrimci kültürde proleter ideolojinin öncülüğünü sağlamak, sosyalist muhtevalı kültür yaratmak değildir. Sosyalist muhtevalı ulusal kültür, sosyalist ekonomi ve siyaset yansımasıdır. Türkiye toplumu ise, sosyalist devrim aşamasında değildir. Sosyalizme yönelmiş milli demokratik devrim aşamasındadır.” A.g.e., s. 341-342.

olduğu için eleştirmektedir. Mihri Belli de bu yabancılığın farkındadır ancak şimdilik asker-sivil aydınların ideolojisinin topluma egemen olması talebini dile getirmeyi tercih etmektedir. Sonuç olarak Kemalizme verilen tavizler, Doğuculuk'un ikinci plana atılmasına neden olmaktadır.

Mihri Belli, Stalin sonrası SBKP kuramcılar tarafından az gelişmiş ülkeler için geliştirilen “kapitalist olmayan yol” tezine de karşı çıkmıştır.¹⁰⁰ Belli'ye göre Türkiye'nin kader birliği etmesi gereken Doğu toplumlarıdır, fakat gelişme yöntemi onlardan farklıdır. Ancak azgelişmiş ülkelerin özgünlüğüne vurgu yapılarak bu toplumların gelişme yöntemlerinin farklılığına işaret eden “kapitalist olmayan yol” da Mihri Belli'ye göre Türkiye için yanlıştır. Belli'ye göre, ‘kapitalist olmayan yol’ şu demektir: “Emperyalizm çağında hiçbir geri kalmış ulusun emperyalizm sisteminden kopmadan kalkınması mümkün olmadığına, çağımızda kapitalist kalkınma yolu bir çıkmaz olduğuna göre, tek bir gerçek kalkınma yolu vardır: Sosyalizme giden yol. Ama sosyalizm işçi sınıfının davasıdır, onun toplumsal düzenidir. İlkel kabile düzeninin izlerini taşıyan, sözü edilecek sanayisi bulunmayan ve dolayısıyla işçi sınıfı da olmayan (...) bağımsız bir ülkede (...) elbetteki sosyalist kuruluştan söz edilemezdi. (...) Bu durumda bu ülkelerin yurtseverlerinin tutabilecekleri tek doğru iktisadi kalkınma yolu sosyalizme götürecek olan ‘kapitalist olmayan yol’ olabilirdi. (...) Kapitalist gelişmede bir hayli yol katetmiş olan Türkiye gibi bir ülkede ‘kapitalist olmayan yol’un sözü edilemez. Türkiye için tarihimizin şu anında temel devrimci şiar ‘sosyalizme giden yolun zorunlu aşaması olarak demokratik devrim şiarıdır.’”¹⁰¹

¹⁰⁰ A.g.e., s. 61-63

¹⁰¹ Mihri Belli, “Devrimci Şiar Meselesi”, *Türk Solu*, Sayı 5 (15 Aralık 1967), s. 7.

Türkiye’yi “tipik geri bırakılmış ülke”, “bağımlı bir tarım ülkesi” olarak tanımlayan Mihri Belli, kapitalizmin, Türkiye’de “montaj ve ambalaj sanayinden” öte bir varlık göstermediğini savunuyordu.¹⁰² Ancak “kapitalist olmayan yol” yorumunda Türkiye’yi “kapitalist gelişmede hayli yol katetmiş” olarak tanımlayabiliyordu. Bu durumun nedeni Belli’nin Türkiye’ye özgün bir yer -ne Doğu kadar geri, ne Batı kadar ileri- atfetmesinden kaynaklanmaktadır. Somut durum tahliline göre zaman zaman birine, zaman zaman ötekine yaklaştırılmıştır, diyebiliriz.

Doğu ile Batı’nın farklılığına ve ülkenin özgünlüğüne değinen Belli, 1960’larda üretim biçimiyle ilgili bir diğer tartışma olan ATÜT (Asya Tipi Üretim Biçimi)-FÜT (Feodal Üretim Tarzı) tartışmalarında ATÜT’e karşı çıkmaktadır. Türkiye solu, siyasal alanda varlığının ciddi anlamda hissedilmesiyle teorik olarak zenginleşirken, Marksizm ekseninde 1960’lı yıllarda ATÜT-FÜT tartışmaları gündeme gelmiştir. Bu tartışmalar solun modernleşme, kapitalistleşme serüveniyle hesaplama denemesi olarak oldukça önemlidir.

Marx’ın İngiltere’nin, sömürgesi Hindistan’daki üretim biçimini çözümlemesinde olumlu etkilerine vurgu yaptığı, Asya toplumları üzerine şarkiyatçı olarak nitelenebilecek yorumlarından ilham alan ATÜT’çü tezlere göre, Osmanlı üretim biçimi klasik dönemde (15-16. yüzyıllar) kapitalist üretim biçiminin öncülü olan Batı Avrupa feodalizminden çok, Asya toplumlarına özgü bir üretim biçimi olan ATÜT’e yakındı. Batı toplumlarıyla, Doğu toplumlarının karşıtlığından hareketle, ATÜT’çüler Asya toplumlarındaki durağan toplum yapısı, kendi kendine yeten köylü toplumları, özel mülkiyetin olmayışı gibi özelliklerin Batı’daki feodaliteden farklı bir üretim biçimine tekabül ettiğini düşünürler. ATÜT kavramının kökeninde devasa bir

¹⁰² Belli, *Yazılar*, s. 204.

devlet ile geniş bir kırsal taban arasındaki boşluk yatmakta ve böylece devletin otoritesini sınırlanabilecek ara yapıların, yani sınıfların yokluğu vurgulanmaktadır. Bu görüşlere karşıt olarak savunulan FÜT'çü tezlere göreyse Osmanlı klasik dönem üretim biçimi feodal üretim biçiminin bir varyantıydı.¹⁰³

“Osmanlı toplumunun klasik döneminde (15. ve 16. yüzyıllar) hakim olan üretim tarzının tartışılması, Cumhuriyet dönemi Türkiye’si’nin ekonomik, toplumsal, siyasi, hukuki, ve ideolojik biçimlenişinin analizi konusunda belirleyici kabul edilmiş ve çıkarılan sonuçlar çeşitli politik/ideolojik saflaşmalara, sınıf ittifaklarına ve programlarına temel oluşturulmak istenmiştir.”¹⁰⁴ Kapitalizmin hangi aşamasında bulunduğu belirlenmesi ve buna dayanarak, günün koşullarının analiz edilmesi çabasının ürünü olan bu tartışma oldukça önemlidir. Berktaş, böylesi bir geçmişle yüzleşme çabasını olumlu bulur. Tıpkı Cumhuriyet sonrası eski Türklere, Orta Asya’ya yönelimin -belirli bir görüşü meşrulaştırmak amacıyla ortaya atılmış olmasına rağmen- faydalı olması gibi klasik dönem Osmanlı üretim biçiminin ATÜT mü yoksa feodal mi olduğuna yönelik tartışmalar oldukça faydalıdır. “Toplumun geçmişine ilgiyi geleceğine yön verme arzusundan türetmesi, 1960 sonrasında solcu tarihçiliğinin zaafı değil, tersine, tıpkı eskiden milliyetçi tarihçilik için olmuş olduğu gibi, kuvvet ve dinamizm kaynağıydı.”¹⁰⁵

Mihri Belli ATÜT’e karşı çıkmaktadır. Belli’ye göre ATÜT, “Marx’ın değerlendirmesiyle yeterli araştırmaya dayanmayan sonuçlar niteliğinde olan ve yer yer birkaç anlama gelebilen yarım cümleler ihtiva eden bazı notlarına dayanarak,

¹⁰³ Bakınız Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumuna*, İstanbul: Sermet Matbaası, 1967.

¹⁰⁴ Oğuz Oyan, *Feodalizm ve Osmanlı Tartışmaları*, Ankara: İmaj Yayınları, 1998, s. 134.

¹⁰⁵ Halil Berktaş, “Tarih Çalışmaları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (CDTA)*, Cilt 9, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 2472.

(...) Doğu toplumlarının tarihi materyalizmin, Marksist metodolojinin dışında ele alınması gerektiğini iddia etmek ve Marx'ın adını kötüye kullanarak Batı Avrupa toplumlarının ve dolayısıyla Batılıların üstünlüklerinin savunmak için kullanılmaktadır. Türkiye'deki Asya tipi tartışmalarıysa Osmanlı toplumunu hazır kalıba sokma çabası olarak gözükmektedir.”¹⁰⁶

FÜT'cü tezler, Batı ile farklılığı, geri kalmışlığı yalnızca dışa bağımlılıkla açıklamak, dolayısıyla özgünlükleri gözden kaçırmak gibi bir problem barındırırlar. ATÜT'cü tezler ise özgünlüklere aşırı vurgu yaparken şarkiyatçı bakışa prim vermek zorunda kalırlar. TİP lideri Aybar'ın birkaç değinisi -ceberut devlet eleştirisi gibi- dışında 1960'larda sol hareket genel olarak FÜT'cü tezleri benimsemiştir. Bu tutum ise modernleşmenin saldırılarını onaylamak ve Türk modernleşmesinin “yan ürünü” olmak sonuçlarını doğurmuştur.¹⁰⁷ Aslında Mihri Belli'nin özgünlüklere vurgu yapıyor oluşu, Doğuculuk vurgusu tahlillerini FÜT'ten çok ATÜT'e yakınlaştırmaktadır. Belli “Doğu sosyalizmi” gibi bir kavrama onay verebilirken, bu özgünlük vurgusuna karşı çıkmaktadır. Bu tutum ise Batılılaşma projesi olan Kemalizme onay verilmesine neden olmakta ve tam da bu nedenle Doğuculuk vurgusu anlamsızlaşmaktadır.

C. MDD'nin İktidar Stratejisi

Asker-sivil aydın zümreye ve milli burjuvaziye devrimde öncelikli rol atfeden MDD çizgisinin stratejisi aşamalı devrimdir. Öncelikli olarak milli demokratik devrimin, bir sonraki aşamadaysa, demokratikleşme düzeyinin gelişmesi sonucu işçi sınıfı önderliğindeki sosyalist devrimin gerçekleştirilmesi

¹⁰⁶ Mihri Belli, “Asya Üretim Tarzı Üzerine Birkaç Söz”, *Aydınlık*, Sayı 4 (Şubat 1969).

¹⁰⁷ Mısır, *a.g.e.*, s. 9.

hedeflenmektedir. Fakat MDD'nin Türkiye'nin yarı-feodal bir ülke olduğu, dolayısıyla işçi sınıfının yeterince gelişmediğine ilişkin vurgusu inisiyatifi işçi sınıfı dışında başka güçlere, daha doğrusu asker sivil aydın zümreye, bırakmasına neden oluyordu. Mihri Belli'ye göre "Kemalizm kolundan gelen devrimciler" yani Yöncüler ile asker-sivil aydın zümre ve "Marksizm kolundan gelen devrimciler" yani kendi etrafındaki hareket birleşerek bir devrimci aydın kadronun öncülüğünde milli demokratik devrimi gerçekleştirecek; böylelikle sosyalist devrim için uygun ortamı yaratacaklardı. MDD'nin burjuvaziye ve asker-sivil aydın zümreye demokratik devrim içinde önemli rol biçen, üstün ilerici nitelikleri olan bir kadro önderliğinde gerçekleştirilecek devrim yapma fikri Yön hareketinin cuntacı kavrayışına neredeyse karşılık gelir.

Belli, "tutarsızlıklarını ve ürkekliklerini hesaba katmak şartıyla, proleter devrimcilerin milli demokratik devrim yolunda küçük burjuva reformistleriyle devrimci sınıflar cephesi içinde güç birliği"ni savunmaktadır.¹⁰⁸ Belli'ye göre, asker-sivil aydın zümre küçük-burjuvazinin en bilinçli kolunu oluşturmaktadır. Küçük burjuvazi bilinçlenirse bağımlı kapitalizmle sınıf çıkarı asla bağdaşmaz dolayısıyla devrimden yana tavır alır.

MDD hem işçi sınıfının önderliğini, hem de örgüt meselesini, gelecek bir zamana, sosyalist devrim aşamasına ertelemekteydi. "MDD, iki önemli tespite dayalı olarak örgüt fikrinin uzağına düşüyordu. Birincisi; 'bağımsızlık olmadan sosyalizm olmaz', ikincisi; 'bağımsızlığı sağlamak işi esasen küçük-burjuva radikallerine aittir'. Dolayısıyla 'proleter devrimcilerin' görevi 'küçük-burjuva radikalleri'nin

¹⁰⁸ Belli, *Yazılar*, s. 64. Bir MDD'ci olan Rasih Nuri İleri'ye göre de "Şanlı tarihsel bir geleneği olan asker aydın kadronun devrimci kolunun, küçük burjuva kökeninden doğan tutarsızlıkları yanında devrimci Atatürkçü bir geleneğe sahip bulunması milletçe büyük bir şansımızdır" Rasih Nuri İleri, *Atatürk ve Komünizm, Kurtuluş Savaşı Stratejisi*, İstanbul: Scala Yayıncılık, 1999, s. 414.

‘bağımsızlık’ mücadelesini destekleme ve ancak bundan sonra kendi sosyalist siyasal görevlerini ve bu görevlerin yürütücüsü proletarya partisini gündeme getirmek olmalıdır.”¹⁰⁹

MDD’nin Kemalizmi de bu anlayışının paralelindedir. “Kemalizmin sol için en zararlı mirası, Türk kitlelerine yukarıdan dayatılan köktenci-ilerici politikalar bileşimi oldu. Bu, sol, içinde, devlet iktidarı için mücadelenin işçilerin ve köylülerin beklenti ve ilgilerinden ayrı ve hatta bu beklenti ve ilgilere karşı sürebildiği Jakoben bir gelenek yarattı”¹¹⁰ MDD, işçi sınıfı ideolojisiyle bütünleşemeyecek bir geleneğe prim vermektedir. Bu tutumun sonuçları en fazla, işçi sınıfının önderliğini “şimdilik” ikinci plana iten iktidar stratejisine yansımıştır.

Belli’ye göre “Devrim bir üretim tarzından daha ileri bir üretim tarzına geçiştir. (...) Demokratik devrim, siyasi bakımdan (iktisadi değil) eşit vatandaşlar topluluğu olarak, ulusun varlığına engel olan feodal kalıntı olarak, dış (emperyalist) müdahale olarak ne varsa, onların yok edilmesi demektir. (...) Demokratik devrimin iki görevi milli bağımsızlığın gerçekleştirilmesi ve feodalizmin ortadan kaldırılmasıdır. Demokratik devrim sosyalist devrime götüren zorunlu bir aşamadır. Demokratik devrim emperyalizm, işbirlikçi sermaye, feodal mütegalibe üçlü ittifakına karşıdır.”¹¹¹ Demokratik devrimin bir görevi de bütün “Türkiyelilerin, vatandaşlık hak ve özgürlüklerinden yararlanan, siyasi bakımdan eşit fertler payesine yükseltilmesidir”¹¹² Demokrasi için devrim yapılmalıdır kısacası. Ancak demokrasi talebinde bir tutarsızlık söz konusudur. Bu tutarsızlık demokrasiye ulaşma yöntemi

¹⁰⁹ Erkin Eralp, “Yeni Bir Döneme Girerken Türkiye Sol Hareketi (Kısa Tarih)”, *Ekimler*, 1 Mart 1992, s. 125.

¹¹⁰ Murat Belge, “Sol”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, s. 163-164.

¹¹¹ Belli, *Yazılar*, s. 30. Belli’nin sosyalist devrim tanımı ise şöyledir: “Sosyalist devrim: Kapitalist üretim tarzını, üretimdeki üretimin kolektif niteliği ile özel mülkiyet arasındaki çelişkiyi ve insanın insan tarafından sömürülmesi olanağını ortadan kaldırmak, insana maddi ve manevi bakımlardan açılıp genişleme olanaklarını sağlamak[tır.]” *A.g.e.*, s. 33.

¹¹² *A.g.e.*, s. 20.

olarak “toplumsal değişim yaratmayı değil devleti korumayı hedefleyen” askerlerin yapacağı darbeye ortam yaratılması çabasıdan kaynaklanmaktadır.¹¹³

MDD’ciler rejimin koruyucusu, Kemalist asker-sivil aydınlara seslenmektedirler. Belli’ye göre, asker-sivil aydınlar Tanzimat’tan bu yana yönetimde önemli rol oynamışlardır. Mihri Belli bu durumu olumlu değerlendirmektedir. “Bu süreçte ağa, eşraf, işadamları ikincil durumdaydılar. Fakat II. Dünya Savaşı’ndan beri bu güçler dengesi bozulmuştur. Büyük bir iktisadi güç haline gelen emperyalist tekellere bağlı ticaret burjuvazisi, taşra eşrafı ile, feodal ağalarla ittifak halinde, sadece Türkiye ekonomisi üzerinde hakimiyetini kurmakla yetinmemiş, 1945’ten bu yana büyük bir politik güç olarak da ortaya çıkmıştır.”¹¹⁴ MDD tezine göre, 1945’ten sonra Türkiye’de anti-emperyalist “karşı-devrim” söz konusudur. Böylelikle çok partili yaşama geçilmesi gibi demokrasi bakımından olumlu sayılabilecek bir gelişme karşı-devrimin başlangıcı olarak konumlandırılabilir.

27 Mayısçılara duyulan sempatinin nedeni 27 Mayıs’ın bu kötü gidişi durdurmuş olmasıdır. Mihri Belli, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin hemen sonrasında *Yeniyol*’da 27 Mayısçılara hitaben toprak reformuyla ilgili bir yazı kaleme almıştır. Burada “Ha göreyim sizi arslanlarım! Madem halkçıyız, devrimciyiz diyorsunuz, bir toprak reformu olsun yapın. Bugüne dek bu köylü devrimciyim,

¹¹³ Mihri Belli’nin darbeden beklediği olağanüstü bir ortamı yaratmasıdır. 1940’ta İkinci Dünya Savaşı ortamında Türkiye’nin savaşa girmesi olasılığı dolayısıyla askere gitmeyi uygun gören Belli, savaşa girmenin olumlu olacağını düşünmüştür. “Böyle bir ortam Marksist solun emekçi yığınlar içinde derin kökler salarak güçleneceği bir ortamdır. Hiç kuşkusuz direniş hareketinde başrolü biz oynayacaktık ve Nazi Almanyası ile müttefikleri yenildiğinde, Türkiye’de yeni düzen kurulurken direnişte ön saflarda yer alanların sözü elbette ki ağır basacaktı. (...) Bu koşullarda benim durumumda bir devrimci için en uygun yer ordu saflarıydı. Benim dediğim, 1940’ta Türk ordusunun bugünkü gibi NATO Komutanlığı’na bağlı olmadığı olgusu göz önünde tutularak değerlendirilmelidir.” Belli, *İnsanlar Tanıdım*, s. 199-200.

¹¹⁴ Belli’ye göre “1937’de Atatürk sağken ve Türkiye bağımsızken daha yakındık sosyalizme. Sosyalizme inanmış çevreler bugün çok daha geniş olmasına rağmen bu böyledir.” Belli, *Yazılar*, s. 40-41.

Atatürkçüyüm diyenden yalnız jandarma baskısını gördü. Eğer bu kez sizin elinizden ağanın gasp ettiği toprakları geri alırlarsa Menderes gibilere oy vermez. Ama bu iş yürek işidir. Ağalar güçlüdür. Politikacı takımı toprak reformuna karşıdır. ‘Toprak reformu komünistliktir’ diyeceklerdir. Değildir. Fransız devriminden bu yana burjuva devrimlerin harcı olmuştur bu reform. Bakalım sizde o yürek var mı!” demektedir.¹¹⁵ Bu yazısı nedeniyle 100 gün hapis yatmıştır. 27 Mayıs’ın Belli’nin yoğun biçimde eleştirdiği DP iktidarına karşı yapılmış olduğu ve 1960’lardaki görece demokratik ortamı yarattığı düşünülürse Belli’nin bu tutumu anlaşılır olmaktadır. Ancak Mihri Belli’nin İslamiyet ve din üzerine görüşleri düşünüldüğünde, halkın seçimle iktidara getirdiği ve popülist niteliği ağır basan bir iktidarın darbeyle ortadan kaldırılmasını olumlu karşılaması düşündürücüdür.

MDDciler, 12 Mart’a kadar 27 Mayısçıların toplumsal dönüşümü gerçekleştireceklerine, toprak reformu ve millileştirmeler yapacaklarına, Kemalist tek partinin yarım bıraktığını onların tamamlayacağına inanmaya ve “Ordu Gençlik El Ele Milli Cephede” sloganını atmaya devam etmiştir.

MDD özellikle gençlik üzerinde yarattığı etkinin büyük kısmını strateji konusundaki tutumuna ve parlamentarizme getirdiği eleştirilere borçludur. “Türkiye gibi bir ülkede uygulanan burjuva parlamentarizmi, işbirlikçi sermaye-feodal mütegalibe ittifakının gücünü arttırmaktan öte bir sonuç vermemiştir”¹¹⁶ diyen Belli’ye göre yine de “parlamenter mücadele, en gerici parlamentoda bile parlamenter mücadele olanaklarını bir devrimci parti son katresine kadar kullanmalıdır. Ama parlamenter mücadele, eylemin yüzde onudur; yüzde doksanı

¹¹⁵ Belli, *İnsanlar Tanıdım*, s. 451.

¹¹⁶ Belli, *Yazılar*, s. 17.

eylemin emekçi halk kitlelerini bilinçlendirme, örgütlemidir.”¹¹⁷ MDD’ciler parlamenter mücadeleyi yeterli görmemişler, TİP’in savunduğu “sosyalizme barışçıl geçiş” karşısında devrimci geçişi savunmuşlardır. Ancak uygulamada bu “devrim” bir darbeye dönüşmektedir. Bu kavrayışı ise tüm Doğuculuk vurgusuna rağmen MDD’yi tepeden inmecî, modernleşmecî geleneğin bir parçası yapmaktadır.

¹¹⁷ A.g.e., s. 46.

III. Ara Değerlendirme: MDD'nin Çelişkileri ve Çekiciliği

MDD, başlıca, Batıcılığa karşı Doğuculuğu savunmuştur; enternasyonalist niteliği ağır basan bir dünya görüşüne milliyetçi vurgusu oldukça yoğun bir yorum getirmektedir; Kemalizme ve cuntacılığa eklemlenmiş bir sosyalizm algısına sahiptir. Sosyalizmin yalnızca Batı'ya özgü ve “kökü dışarıda” bir ideoloji olmadığını vurgulayan MDD'ciler, Kemalizme ve cuntacılığa eklemlenerek tepeden inmece, modernleşmeci geleneğin içerisinde yer alırlar.

MDD'nin bu nitelikleri aynı zamanda birtakım tutarsızlıkları da barındırmaktadır. Aydın geleneğinin benimsediği Batıcılığa karşı çıkılmakta, Doğuculuk vurgusu yapılmaktadır ancak bu geleneğin bir parçası olan ve Batıcılığın daha radikal bir uygulamasını yapan Kemalistlere daha az eleştirel yaklaşılmaktadır. Paralel biçimde halkın kültürüne önem verilmektedir ama örneğin “proletarya kültürü”nün “şimdilik” baskın bir konumda olmaması gerektiği savunulmaktadır. MDD'nin en önemli tutarsızlıklarından biri de “demokrasi” talebini cuntadan beklemesidir.

MDD'nin en önemli çelişkisi ise teorisiyle pratiğinin çelişmesidir. Burjuva demokratik devrim öncelikli hedef olarak koyulmuştur, bunu gerçekleştirmek için radikal bir strateji savunulmaktadır. Ancak teorik donanım konusunda da birtakım tutarsızlıklar sergileyen MDD'nin bu tavrı şaşırtıcı değildir. Örneğin, 1960'larda teorik donanıma en çok vurgu yapan MDD'dir ama diğer taraftan Marksizmin teorisinin yeterli olduğu savunulabilmektedir. Belli'ye göre “Bilimsel sosyalizmin bir terminolojisi” mevcuttu ve bu “terminoloji dışında konuşmaya (...) kalkmanın hiçbir

yararı yoktu”¹¹⁸, aynı zamanda Belli, “Kitapları okuyacağız, ama ayağı yerden kesik bilgi kumkuması olmak için değil; devrimci eylem kılavuzunu edinmek için; edindiğimiz bilimi yaratıcı bir ruhla Türkiye gerçeklerine uygulamak ve doğru sentezlere varmak için” diyebiliyordu.¹¹⁹

MDD, “bir avuç asalak dışında tüm Türkiye’ye” seslenerek, oldukça geniş bir kitlenin mutabakatını aramıştır. Üst düzey bir bürokrat, bir asker ya da radikal bir öğrenci de MDD’de taleplerinin bir karşılığını bulabilmiştir. Tıpkı birden çok Kemalizm yorumu olduğu gibi MDD’nin de bir çok unsura ayrılmış olması bu niteliğinden kaynaklanıyor olabilir. MDD’nin fikri önderi Belli, teorik faaliyetten çok pratik faaliyeti önemsediğini her fırsatta belirtmiştir.¹²⁰ MDD’nin onca çelişkisine rağmen bu kadar insanı peşinden koşturmuş olması pratikteki çekiciliği nedeniyledir.

Tüm teorik tutarsızlıklarına rağmen, MDD eğilimi, kitlelerle ilişki kurabilme olanağına kavuşulduğu bir dönemde ortaya çıkmış bir hareket olarak, toplumda yansımaları bulabilmiştir. Özellikle gençlik hareketinin Marksistleşme düzeyinin artışı sağlama başta olmak üzere yaptığı katkılarla, sol hareketin geçmişle bağlantı kurabilen tek unsuru olarak oldukça önemli bir yere sahiptir.

¹¹⁸ Mihri Belli, “Özeleştir”, Rasih Nuri İleri, *Mihri Belli Olayı III: Öz Eleştiri, Türkiye Emekçi Partisi*, İstanbul: Anadolu Yayınları, 1976, s. 919. Mihri Belli, TKP’nin bir aydın hücresinin “Osmanlı tarihini Marksist açıdan incelemeye çalışmasını” yaşamın gerçeklerinden kopuk, soyut şeylerle vakit geçirmek olarak niteliyordu. Bu tip işlerin lüzumsuz olduğunu ima etmek üzere, “onlar Tanzimat’a gelmiş” diyerek dalga geçiyordu. Belli, *İnsanlar Tanıdım*, s. 234.

¹¹⁹ Mihri Belli, “Milli Demokratik Devrim”, *Türk Solu*, Sayı 53 (19 Kasım 1968).

¹²⁰ MDD’nin fikri önderi Belli’nin teori ve pratikle ilgili tutumu şu sözlerinde açıklığa kavuşmaktadır. 19 Mayıs 1944’te Süleymaniye Camii’nin minaresine, bir arkadaşıyla birlikte “Saraçoğlu Faşisttir” yazılı bir mahya asmaktan dolayı tutuklanmıştır. Rasih Nuri İleri, yıllar sonra “Bu eylem başarılı olsaydı ne yapacaktın?” diye sorduğunda, “Başka eylemler gerçekleştirecektik”, “Sonra ne olacaktı” diye sorduğunda ise, “Sonunda yakalanacaktık” cevabını verecekti. Yalnızca teorik işlerle uğraşanları, “yaşamın gerçeklerinden kopuk, soyut şeylerle vakit geçiren” aydın kesimini ciddiye almayan Mihri Belli’nin pratik eylem konusundaki hassasiyeti, bu eylemdeki tutumundan anlaşılmaktadır. Oysa TKP Merkez Komitesi üyeleri arasında en rahat hareket edebileni olduğundan kendisinden parti teşkilatını kuvvetlendirmek için çalışması beklenmekteydi. Rasih Nuri İleri (der), *1945 İGB Davası*, İstanbul: TÜSTAV, 2003, s. 9.

II. BÖLÜM

TKP ve Kadro'dan MDD'ye Yansıyanlar

Bu bölümde tek parti dönemindeki iki sol oluşum olan, MDD'nin siyasi fikirlerinin oluşmasına kaynaklık eden, siyasi kavrayışları MDD'yle pek çok açıdan benzerlik gösteren TKP'ye ve Kadro hareketi'ne değinilecektir. 1920'li ve 1930'lu yıllar sol aydınların üzerinde durdukları başlıca sorunsallara ve bunların MDD'ye ne ölçüde yansımış olduğuna değinilmeye çalışılacaktır. Bu dönem aydınlarının fikir yürüttüğü pek çok tartışma; kalkınma, Türk devrimini konumlandırma ve milliyetçilik vb. 1960'larda yeni toplumsal koşullarda canlandırılmıştır.

1960'lara kadar, pek bir varlık gösteremese de, ülkedeki en önemli sol faaliyeti yürüten TKP'nin tarihi bir kovuşturmalar, tutuklamalar, baskılar tarihidir. İlk bakışta Kemalist rejimin, ülkede “söz”ün tek sahibi olma girişimlerinin ve Komintern'in geri kalmış ülkelerdeki ulusal hükümetleri destekleme kararının mağduru olduklarını söyleyebiliriz.

TKP'den ayrılan, 1930'lu yılların başında çıkardıkları derginin ismiyle Kadrocular olarak adlandırılan bir grup aydın, Kemalist rejimin elitist karakterini - iktidarı paylaşan bir konumda olmadıkları halde- savunarak Türk siyasal yaşamında özgün bir yere sahip olmuşlardır. Kemalist politikalar her iki hareketi de etkilemiştir. Ancak Kadrocular TKP'den ayrılmayı tercih etmişlerdir. Bu nedenle iktidar karşısındaki konumları göz önüne alındığında TKP ve Kadro hareketi bir karşıtlık içerisinde. Kadrocuların iktidarın korumasında oldukları bir dönemde TKP'liler yasal olmayan faaliyet yürütmek zorunda kalmışlardır. Bu durum ve işçi sınıfı ideolojisine yakın konumları TKP'lileri Kadro-Yön geleneğinden ayırmaktadır.

Ancak onlar da modernleşmenin getirdikleriyle barışık olmaktan kaynaklı bir takım çelişkiler yaşamışlardır.

MDD ise TKP mirasını 1960'lara taşıırken milli çelişkiyi sınıf çelişkisinden daha önemli görerek ve sol Kemalizmle eklemlenerek Kadroculara yaklaşmıştır. Bu bölümde TKP ve Kadro hareketinin ekonomik ve toplumsal gelişme tahayyülleri, Türkiye'de gördükleri sorunlar, çözüm önerileri ve MDD'ye etkileri değerlendirilmeden önce tek parti dönemindeki başlıca siyasi gelişmelere değinilecektir.

I. Tek Parti Rejiminin Yerleşmesi ve Rejime Muhalif Unsurlar

Osmanlı'nın dağılma sürecine girişi ve merkezi gücün ortadan kalkması sonucu, yeni bir iktidar odağı olarak pek çok güç inisiyatifi tümüyle ele geçirme çabası içerisindeydi. Bilindiği gibi, bir tür kaosun hakim olduğu bu ortamdan ulusçu güçler birden çok unsuru ve onların farklı çıkarlarını -pek çoğu için geçici olduğu düşünülse de- bir araya getirmeyi, ulusçu heyecanın da desteğiyle başardılar. İttihatçı kökenli asker-sivil aydınlar Misak-ı Milli'yi hedefleyerek, Turancılıktan arındırılmış milliyetçi bir programla, ulus-devlet ve yeni bir rejim inşasına giriştiler. Bağımsızlık savaşı, mahalli düzeyde dağınık ve örgütsüz güçlerin ortak hareketinin sağlanmasının, düzenli bir ordu gücünün hayata geçirilmesinin ardından birden fazla alanda mücadele edilerek 1922 yılında sona erdi. Bu sonucun alınmasında savaş sırasında Rusya'da meydana gelen devrim sonucu bu ülkenin savaştan çekilmesi ve İtilaf devletlerinin özellikle İngiltere'nin Yunan askeri gücüyle yetinmeyi tercih etmesi gibi etkenler de oldukça hayati rol oynamıştır.

Kemalist hareket, belirtildiği gibi, başlangıçta, pek çok kesime ödün verici, farklı unsurları toparlayıcı bir mahiyetteydi ancak tek partinin yerleşmesiyle baskıcı bir niteliğe bürünmüştür. Toplumun hemen her kesimi tek parti iktidarının nefesini üzerinde hissetmiştir. Kemalizm, eski İttihatçılardan, Birinci Meclis içindeki II. gruba, Kürt hareketinden, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na (TCF), Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan (SCF), Kadınlar Halk Fırkası'na (KHF)¹²¹, asker vekillerden, İslamcılara her tür muhalefetle uğraşmıştır. Kısacası, Kemalist hareketin mücadeleyi zorunlu hissettiği tek güç sosyalistler değildi.

¹²¹ Nezihe Muhiddin başkanlığında 15 Haziran 1923'te kurulan bir siyasî teşkilat.

Kemalist iktidarın, Meclis içerisinde filizlenen, rejimin çekirdek kadrosunu oluşturan asker-sivil bürokratların güç çatışmasının ürünü olan, “resmi” muhalefete karşı yürüttüğü politikanın niteliği, rejimin her düzeyde farklılıkları yadsıyan yönünün anlaşılmasına yardımcı olabilir.

İlk önemli muhalefet, pek çok farklı çıkar grubunun temsil edildiği Birinci Büyük Millet Meclisi içerisinde Birinci Grup adı verilen Mustafa Kemal taraftarlarına karşı olan, İkinci Grup’un muhalefetidir. Meclis içerisindeki gruplar 1921 Anayasası’nın değişik yorumlanışının etkisiyle ortaya çıkmışlardır. “İkinci Grup, üyelerinin meclis içerisindeki tartışmalarda sürekli olarak demokrasi ve hürriyet isteklerini ön plana çıkarmışlardır.¹²² Mustafa Kemal bu dönemde, bir tür istikrar sağlamak hedefindeydi. Birinci meclis içindeki bu ikinci grubun muhalefeti istikrar hedefini engelliyordu. 1923’te Cumhuriyet’in ilanının hemen ertesinde II. Gruptan vekillerin dahil edilmediği yeni meclis grubuyla bu engeller ortadan kaldırıldı.

1919’da yola çıkarken Mustafa Kemal’in kafasında geleceğin resmi zaten çizili miydi, bilinmez ama yeni rejimin pek çok anlamda inşasının gerçekleştiği - özellikle ideolojik düzeyde tercihlerin uygulamaya koyulduğu- yılın 1923 yılı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle 1923 İzmir İktisat Kongresi rejimin iktisadi tercihlerinin açıklanması açısından dikkat çekicidir.¹²³ Ekonomi yönetiminde 1930’lara kadar hakim olacak politikanın niteliği başlıca; “1908 sonrasında İttihatçıların ve 1923 İzmir İktisat Kongresi’nden sonra Kemalistlerin modern bir kapitalist ekonominin oluşması için öngördükleri ana mekanizma,

¹²² Esat Öz, *Otoriterizm ve Siyaset, Türkiye’de Tek Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)*, Ankara: Yetkin Yayınları, 1996, s. 49.

¹²³ Bir yoruma göre 1923 İktisat Kongresi “Yeni devletin temelinde yatan sivil-asker aydınlar ile eşraf arasında yatan ittifaka üçüncü bir ortağın girmesiydi. Bu ortak, yeni yeni oluşmaya başlayan ulusal burjuvaziydi.” Stefanos Yerasimos, “Tek Parti Dönemi”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, s. 88.

devletin bireyleri zenginleştirecek ortamı ve desteği sağlaması; böylece oluşacak (ve kısmen siyasal kadrolardan kaynaklanacak) yeni bir burjuvazinin yabancı sermaye ile (eşit koşullarda) işbirliği ve ortaklık ilişkileri içine girerek gelişmeyi ve sanayileşmeyi gerçekleştirmesi idi.”¹²⁴

Her ne kadar II. Grubun büyük çoğunluğunun meclise alınmamasıyla bu tür bir muhalefetin işi oldukça zorlaşmışsa da 1925 yılında meclis içerisinde yine rejimin çekirdek kadrosu içerisindeki farklı bir güç odağını temsil eden unsurların¹²⁵ oluşturduğu TCF muhalefeti ortaya çıkmıştır

TCF’nin programı, Halk Fırkası’nın politikalarıyla temelde uyuşmasına rağmen, özellikle siyasal sürecin işleyişine ilişkin konularda önemli farklılıklar göstermekteydi. Bu hükümler, Halk Fırkası içinde muhalefetin siyasi sistemin biçimlenişi ve işleyişine ilişkin endişelerinin bir sentezi niteliğindeydi ve muhalif parti yöneticilerinin Halk Fırkası ileri gelenlerince sert bir şekilde eleştirilmesinin sebeplerinden biri olmuştur. Tunçay’a göre de TCF’nin fırka beyannamesi ve programı özünde gerek siyasal gerek ekonomik anlamıyla liberal demokrasiyi savunan belgedir.¹²⁶ TCF çoğunluk partisi gibi lâik ve milliyetçi politikalardan yanaydı, ancak onun köktenci, merkezîyetçi, otoriter eğilimlerine açıkça karşı çıkıyordu.¹²⁷

1925 yılı içindeki en önemli gelişmeler Şeyh Sait İsyanı ve Takrir-i Sükun Kanunu’nun çıkarılmasıdır. Bu yasa iki yıllık bir süre için hükümete kamu düzenini

¹²⁴ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul: 1995, s. 46-47.

¹²⁵ “TCF’nin bir muhalefet partisi olarak ortaya çıkışının nedeni, ideolojik olmaktan çok, TCF mensuplarının, rejim içinde, güç dayanaklarını kaybetmeye başlamalarıyla ilgilidir. Bu dönemde ordu, aydınlar ve siyasi örgüt [bürokrasi], üç önemli güç dayanağını oluşturmaktaydı. TCF’nin kuruluşu yeni bir güç dayanağı -siyasi parti- oluşturma arayışını ifade etmektedir.” Mustafa Türkeş, *Kadro Hareketi*, Ankara: İmge Yayınları, 1999, s. 19.

¹²⁶ Mete Tunçay, *TC’inde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 108.

¹²⁷ Zürcher, *a.g.e.*, s. 246.

bozduğu düşünölen bütün örgüt ya da yayınları, idari tedbirlerle yasaklama yetkisi vermekteydi. Takrir-i Sükun Kanunu, Şeyh Sait İsyanı karşısında çıkarılmış olmakla beraber, sadece isyanı bastırmak amacıyla kullanılmamıştır. Yasanın ilk uygulaması, kabulünden iki gün sonra İstanbul’da ve taşrada çıkan, muhafazakar, liberal ve marksist birçok gazeteyi kapatması olmuştur.¹²⁸

Takrir-i Sükun döneminde, muhalefet büyük ölçüde sindirildiğinden reformlara karşı koyacak örgütlü bir güç olanağının ortadan kaldırılmasıyla, radikal reform hareketlerinin uygulanabileceği bir ortam yaratmıştır. 1925’e kadar yarı gizli de olsa faaliyet gösterebilen, yayınlar yapabilen komünist hareket Takrir-i Sükun uygulamaları neticesinde gizliliğe itilmiştir.

1927’de kabul edilen yeni nizamname ile, Halk Fırkası’nın organları tamamen tek kişinin eline verilerek, ülke genelinde ve parti içinde otoriter yönetim biçimi kesin olarak kabul edilmiştir.¹²⁹ 1927 yılı bu anlamıyla bir dönemin sonudur.¹³⁰ 1927 kongresinde, tek parti yönetiminin pekiştirilmesi yönünde ciddi adımlar atılmıştır. Parti riyaset divanının, partinin ve dolayısıyla ülkenin yönetiminde tek söz sahibi organ konumuna yükseltilmesi ve parti büyük kongrelerinin her yıl toplanması yerine, dört yılda bir toplanması kurala bağlanmıştır. Bu iki düzenleme, kurulduğu 1923 yılından bu yana parti yönetim yapısındaki merkeziyetçi ve anti-demokratik eğilimlerin giderek güçlendiğini göstermektedir.¹³¹ Bu süreçten sonrasıyla, birlik beraberlik içinde “tek bir ses, tek bir nefes” bir toplum imgesinin

¹²⁸ “Yasanın ilk uygulaması, kabulünden iki gün sonra İstanbul’da ve taşrada çıkan, muhafazakâr, liberal ve Marksist birçok gazeteyi kapatması olmuştur. Bunlardan başlıcaları: *İstiklal*, *Tevhid-İ Efkar*, *Son Telgraf*, *Aydınlık*, *Orak-Çekiç* ve *Sebilürreşat* adlı gazete ve dergilerdir.” Tunçay, *a.g.e.*, s. 149.

¹²⁹ Şükrü Karatepe, *Tek Parti Dönemi*, İstanbul: Ağaç Yayınları, 1993, s. 37-38.

¹³⁰ Zürcher, *a.g.e.*, s. 255.

¹³¹ Öz, *a.g.e.*, s. 78.

ve “sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle” sloganlarının manidar olduğu bir dönem olarak nitelenebilir.

TKP’nin, “Halk Fırkası’nın, dahili ve harici siyasetinde kendisinin bizzat yapamadığı bazı değişiklikleri becermek vazifesiyle, ortaya attığı piç”¹³² olarak tanımladığı SCF ise, her ikisi de CHF içerisinde doğmuş olmasına rağmen, 5 yıl önce kapatılan TCF’nin tersine, parti içerisinde doğal bir muhalefet şeklinde ayrılıp örgütlenmemiş, güdümlü ve yapay bir oluşumdur. CHF yöneticilerinin öngörüsüne göre yeni partinin, sadece mevcut hükümete karşı bir siyasi rakip olarak kalması sağlanacak, iktidar seçeneği haline gelmesi önlenecekti.¹³³ Fakat yeni partiyi belirlenen sınırlar içinde tutmak mümkün olmamıştır. SCF, hoşnutsuzluğun yansıtıldığı bir araç haline gelmeye ve kitlelerin desteğinin almaya başlar başlamaz deney durdurulmuştur. “SCF olayı, demokratikleşme sorunsalı dışında (...) asker-sivil bürokrat sınıf içinde iktisadi konularda bir ayrılış sürecine işaret etmektedir. SCF iktisadi konularda Kemalist rejim içinde farklı arayışların bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir; nitekim SCF kendisini CHP’nin iktisat politikalarından ayırmaya çalışmıştır.”¹³⁴ Bilindiği gibi, SCF daha liberal bir söylem kullanmıştır.

1930’lu yıllarla birlikte, 1929 krizinin sonrasında konjonktürel olarak liberal görüşlerin popülaritesini kaybetmesi, devletçiliğin, planlamacılığın, kontrolcülüğün yaygınlaşmasıyla Kemalizm de iktisadi alanda devletçi, ideolojik düzeyde daha korporatist bir aşamaya geçmiştir.

¹³² Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar Cilt II (1925-36)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992, s. 234.

¹³³ Karatepe, *a.g.e.*, s. 39.

¹³⁴ Türkeş, *a.g.e.*, s. 21.

1930'lu yıllar, kapitalist dünya pazarının daralmasına ve tarımsal fiyatlarda devasa düşüslere yol açan 1929 dünya ekonomik krizi sonrası, dünya ölçeğinde liberalizmin geçerliliğine olan inancın sarsıldığı, devletin ekonomiye yoğun müdahalesinin meşrulaştığı yıllardır. Devlet kapitalizminin uygulandığı, otoriter yönetimlerin ve faşist diktatörlüklerin popülarite kazandığı bu süreç, Türkiye'de de gerek ekonomik, gerek ideolojik olarak devletçilik¹³⁵ uygulamasının damgasını vurduğu, CHF-devlet özdeşliğiyle birlikte başlayan bir devir olmuştur. Dünya çapında faşizmin yükselişe geçtiği bir dönem olan 1930'larda Kemalizm de benzer biçimde otoriter eğilimleri artan bir nitelik göstermektedir.¹³⁶

Ekim 1927'de *Nutuk*'la 1925-1926 yıllarındaki temizlik hareketlerinin savunulmasından¹³⁷ sonra, 1931'deki CHF Kurultayı'nda siyasal düzenin tek partili bir rejim olarak tanımlanmasıyla süreç tamamlanmış oldu. 1927 Kurultayı'nda kabul edilen Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik ilkelerine Devletçilik ve İnkılapçılık da eklenerek "altı ok" tamamlandı. Parti genel sekreteri Recep Bey (Peker), devletçilik, halkçılık ve inkılapçılık üzerine geliştirdiği totaliter ve faşizan görüşleri topluma benimsetmek için yukarıdan aşağıya örgütlenen ve toplumun bütün kesimlerini içine alacak bir model geliştirdi. Türk Ocakları'nın, Türk Kadınlar Birliği'nin (TKB), Türk Mason Derneği'nin faaliyetlerine son vermesi, partili,

¹³⁵ Devletçiliğin, yalnızca dar anlamda "bir iktisat politikası" olarak, daha geniş anlamda "kapitalizm ve sosyalizmden ayrı, üçüncü bir iktisadi sistem" olarak ve "otoriter devlet geleneğinin cumhuriyet söylemine uygulanmış, devletçiliği devletin savunulması" olarak gören kavrayışlar için, Ahmet İnel "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Devletçilik", *STMA*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1988, s. 1914-1915.

¹³⁶ Kemalist rejim, İtalyan faşizmine, rejimin otoriter niteliği ve onun kendi partisinin tekel kurma çabaları, aşırı milliyetçilik, kişi kültleri, ulusal birlik ve dayanışmanın vurgulanması, sınıf çatışmalarının inkarı gibi yönlerden benzemektedir. Fakat faşizmin gerçek bir halk hareketi şeklinde vücut bulmasına karşın, tek parti yönetimini aydınların yukarıdan zorla dayatması, Kemalizmin faşizmde olduğu gibi meşruiyetini kendinden alan bir lider ilkesine yaslanmak yerine temsili demokrasiyi görünüşte de olsa idame ettirmeyi tercih etmesi, askeri söylem ve yayılmacı propagandayı tercih etmeyişi gibi oldukça önemli farklılıklar da mevcuttu. Zürcher, *a.g.e.*, s. 270-271.

¹³⁷ *A.g.e.*, s. 255.

partisiz herkesi CHF'nin ilkeleri doğrultusunda bir araya getirmek isteyen Halkevleri'nin açılışı bunu izleyen süreçte gerçekleşti.¹³⁸ Kemalist iktidarın hukuk devleti, temel haklar, demokrasi gibi söyleminde geliştirdiğini belirttiği hedeflere ulaşmaktan ziyade, “kaynaşmış” bir kitle yaratma projesi yürüttüğü söylenebilir. Dolayısıyla gerçekleştirilen reformların, bir kesimin önderliği ve dayatmasıyla gerçekleştirilmeye çalışılan yenilikler oldukları iddia edilebilir. Ancak Kemalist proje daha önceki iktidarların yapamadığını yapmış ve modernleşme yönündeki en önemli adımı, ulus-devletin inşası ve sekülerleşme süreciyle sosyo-ekonomik gelişmeyi örgütleme görevini üstlenmiştir. Kemalizm, laik, Batılı bir kimlik ve yeni bir vatandaş yaratma misyonunu üstlenmiştir.

Kemalist rejimin 1930'lu yıllarla birlikte halka bakışı değişmiştir. Daha kapsayıcı, dolayısıyla faklılıkları inkara yönelen bir kavrayışa geçilmiştir. “Tek Parti dönemindeki halkçılık anlayışının siyasal içerik açısından, 1920'lere oranla zayıfladığını, buna karşılık halkçılığın kültürel ve iktisadi boyutlarına daha çok ağırlık verildiği söylenebilir.”¹³⁹ Mustafa Kemal yönetiminin halkçılık kavrayışı İttihat Terakki döneminin bir uzantısı olarak görülebilir. “Kemalist ideolojide, halkçılık ilkesiyle ifade edilen toplumsal sınıfların yokluğu fikri, milliyetçilik ilkesinde siyasal, hukuki eşitlik fikriyle bütünlenmeye çalışılmıştır.”¹⁴⁰ 1920'lerde geçerli olan sınıfsal içeriği olmayan ulusalcılığa indirgenmiş halkçılık, sonraları sınıf farklarının törpülendiği, eşitlikçi bir toplumun oluşturulması olarak kavranmıştır. Kısaca halkçılık, ulusun çıkarlarını kişilerin ve sınıfların çıkarlarının üzerinde görmek olarak algılanıyordu. Kemalist milliyetçiliğin halkçı boyutu, 1930'lardan

¹³⁸ STMA, s. 1914.

¹³⁹ Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 149.

¹⁴⁰ A.g.e., s. 158.

itibaren korporatist boyutla birlikte işlemeye başlamıştır. Otuzlarda halkçı söylemle, baskıcı uygulamaların başlangıcının çakışması dikkat çekicidir.

Laiklik uygulaması da farklı türden taleplerin bastırılmasının bir aracı olarak işlev görmüştür. Halkın büyük çoğunluğunca benimsenmiş olan dinsel içerikli değerler sistemi, öncelikle siyasal iktidar bakımından, sonra da arzulanan toplumsal yeniliklerin gerçekleştirilmesi açısından Kemalistlerin en etkili ideolojik rakibi olmuştur.¹⁴¹

Milliyetçilik de 1930’lu yıllardan itibaren, “dilde, kültürde ve ülküde birlik” olarak değil “dilde, kültürde, kanda birlik” olarak kavranmaya başlamıştır.¹⁴² 1929-1938 arasındaki süreçte, ulusal topluluğu etniklik ekseninde tanımlayan ve ortak köken duygusunu temel alan ırki-soya dayalı motifler, cumhuriyetçi tanıma eklemlenmiştir. Ülkedeki çeşitli azınlıkların Türk ırkına dahil olduklarının iddia edilmesi “ırkçılığın ayırıcı olmaktan çok birleştirici (hatta kaynaştırıcı) bir işlev yüklenirilmeye çalışılmasına örnek verilebilir.”¹⁴³ Sonuç olarak 1930-1945 arasında Kemalist iktidarın simgesel düzeyde “devlet-millet-parti” özdeşliği olarak özetlenebilecek bir ideolojisi mevcuttur denilebilir.

1923 İktisat Kongresi’yle başlayan görece liberal bir iktisat politikasından, 1930 sonrası konjonktürün de katkısıyla tamamen farklı bir ekonomi politikasının benimsenmesiyle devletin yatırımcı, işletmeci ve denetleyici bir unsur olarak iktisadi

¹⁴¹ A.g.e.

¹⁴² “Türk ulusal kimliğinin Kemalist inşasının ideolojik temelleri uzun bir tarihi arka plan sahip olmakla birlikte, esas itibarıyla milli mücadele ve onu takip eden “devrim” yıllarında biçimlenmiştir. Osmanlı’da vatandaşlık dini aidiyete göre tanımlanırken, özellikle 2. Meşrutiyet sonrası ırkçılık emareleri barındıran, İslam’a da yeşil ışık yakan bir milliyetçi kavrayış hakim olmuştur. (...) Cumhuriyetle birlikte yavaş yavaş bundan vazgeçilmiştir. 1919-23 yıllarında Türk ulusal kimliği, baskın bir dini karaktere sahip olmuş, milliyet Müslümanlıkla tanımlanmış, reel politığın bir yansıması olarak, resmi politik söylem etnik çoğulculuğu veri olarak almıştır. 1924-29 döneminde dini tanımdan radikal bir kopuş gerçekleştirilmiş, çoğulcu söylem terkedilmiş, Türk ulusal kimliğinin Cumhuriyetçi karakteri temel tanımlayıcı olmuştur.” Ahmet Yıldız, *“Ne Mutlu Türküm Diyebilene, Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 16.

¹⁴³ Mehmet Ali Ağaoğulları, “Milliyetçilik”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, s. 204.

hayatın gelişimine ve işleyişine büyük ölçüde egemen olduğu¹⁴⁴, ticaret burjuvazisi yerine sanayi burjuvazisinin gelişimine öncelik verildiği bir aşamaya geçiliyordu, bu politika İkinci Dünya Savaşı yıllarında sanayi yatırımlarının kesintiye uğraması dışında, devletin etkinliğinin devamı açısından yürürlükte kalmıştır denilebilir.

1930-1939 döneminde iktisat politikaları bakımından iki belirleyici özellik vardır: Korumacılık ve devletçilik. İktisat politikalarının yöneldiği amaç ve elde edilen sonuçlar bakımından ise bu yılları “ilk sanayileşme” dönemi olarak nitelendirmek uygundur.¹⁴⁵ Fakat asıl belirtilmesi gereken, “Kemalist devletin 1930’lu yıllarda giriştiği sanayileşme, dünya kapitalizminin koşullarından bağımsız olarak bilinçli biçimde öngörülmüş ve önceden planlanmış bir yönelişin değil, somut koşullar karşısında bir arayış içinde ampirik biçimde varılmış bir çizginin izlenmesinin ürünü”¹⁴⁶ oluşudur. Kısaca “Kemalist devletçilik ilkesi, biri sanayileşme yolunda olumlu görülen özel teşebbüs faaliyetlerinin teşvik ve himaye edileceği, diğeri de bizzat devletin iktisadi işletmeler kurarak “ulusal kalkınma” sürecini hızlandırmaya çalışacağı olmak üzere iki öğeden oluşmaktadır”¹⁴⁷

Sonuç olarak Kemalist dönem devletçilik uygulamasının da katkısıyla toplumsal örgütlenme açısından birlik beraberlik vurgusunun yoğunlukla hakim olduğu, farklı çıkarların bir potada eritilmesinin tercih edildiği bir dönem olmuştur. İdeolojik düzeyde parti-devlet özdeşliği olarak görülen durum kabaca çok partili yaşama geçişe kadar devam etmiştir.

¹⁴⁴ Boratav, *a.g.e.*, s. 52.

¹⁴⁵ *A.g.e.*, s. 45.

¹⁴⁶ Savran, *a.g.e.*, s. 87.

¹⁴⁷ Köker, *a.g.e.*, s. 179.

Tek parti döneminde sol hareket sürekli bastırılmıştır. Bu dönemde TKP ve TKP'den ayrılan aydınların yayınladıkları *Kadro* dergisi etrafında şekillenen hareket, hükümet eliyle kurulan muhalefet dışında örgütlenmiş, her ikisi de solla ilişkilendirilebilen hareketlerdir. TKP'nin ve Kadro'nun ideolojik tercihleri büyük oranda Kemalizmin etkisinde kalmıştır. Şimdi öncelikle TKP ve daha sonra Kadro hareketinin başlıca tezleri ele alınarak Kemalizmle sol ilişkisi değerlendirilmeye çalışılacaktır.

II. TKP: Kemalizmin Gölgesinde Komünizm

Bu bölümde, kendisini bir “eski tüfek”, “50 yıllık TKP tarihinde ilerici ne varsa onun temsilcisi” olarak niteleyen Mihri Belli’nin, siyasi duruşuyla ülkede bir gelenek ortaya çıkarabilen ilk komünist hareket olan TKP’den, nasıl ve hangi anlamda etkilendiği anlaşılmaya çalışılacaktır.

Neredeyse tüm tarihi boyunca gizli faaliyet yürütmek zorunda kalan, toplumsal tabanı itibariyle marjinal kalan TKP politik hattının, özellikle teorik anlamda katkıları, ülkedeki hemen tüm sol hareketleri belirli düzeylerde etkileyen, dolayısıyla izi sürülebilen bir geleneğin ortaya çıkmasını sağlayabilmiştir. Kuşkusuz böyle bir miras söz konusuysa en önemli mirasçılardan biri “MDD tezlerini geniş ölçüde Şefik Hüsnü’nün sözlerinden ve davranışlarından alınan esinlerle”¹⁴⁸ geliştirdiğini belirten Mihri Belli ve MDD çizgisinin savunucularıdır.

1960 öncesi Türkiye solu için en önemli iki olgu Türk ulus devletinin kuruluşu ve Rusya’da meydana gelen devrimdir. Ayrıca, bu iki gücün karşılıklı ilişkisi de sol hareket için oldukça bağlayıcı nitelikte olmuştur. Ancak bu ilişkinin ideolojik ve siyasi düzeyde farklı yansımaları bulunduğu belirtilmesi gerekir. SSCB ve Ankara hükümeti ideolojik beklentilerini siyasi ilişkilere yansıtmamayı tercih etmişlerdir. Kemalist hükümet Türkiye’de komünistlere karşı yoğun bir bastırma hareketi yürütürken komünist hareketin tek önemli dış desteği konumundaki SSCB’yle Kemalist hükümetin arası her zaman -her ne kadar samimiyeti konusunda şüpheler barındırsa ve bir tür idare etme ilişkisi, düşmanın düşmanıyla yürütülen bir diplomasi olsa da- ılımlı bir havada geçmiştir. Türkiye komünistleriye, bu iki gücün etkisiyle politik tavır belirleme gayreti içerisinde olmuştur. Sonuçta, SSCB’nin

¹⁴⁸ Mihri Belli, “Özeleştir”, s. 926.

Kemalist harekete, Kemalist hareketin Sovyet deneyimine ilişkin tavır alışları, kuşkusuz Türk sol hareketinin genel karakteristikleri olarak sayılabilecek kimi olguların ortaya çıkmasında hayati öneme sahiptir.

Bilindiği gibi TKP III. Enternasyonal¹⁴⁹ çizgisinde siyaset yürütmüş olan bir partidir. 1919'da kurulan III. Enternasyonal, "Kuruluşunu izleyen birkaç yıl boyunca 'Dünya Devrimi'ni amaçlarken, 1920'li yılların ortalarında Rus Komünist Partisi içindeki hizip mücadelelerinin aracı olmuş, 1934'ten 1943'teki kapanışına kadar ise, Rus dış politikasının emrine girmiştir"¹⁵⁰ TKP de politikasını genel anlamda Komintern ekseninde yürütmüş olduğu için Komintern siyasetinin değişen yüzlerine kısaca değinmek faydalı olacaktır.

1920'de Üçüncü Komünist Enternasyonal toplantısında ulusal hükümetleri destekleme kararı çıkmıştır. Bunun anlamı dünya devriminden umut keserken üçüncü dünyadaki komünizm potansiyeline dikkat çekilmesidir.¹⁵¹ "Ekim Devrimi'nden sonra Sovyet Rusya dünya kapitalizmini, dünya devrimiyle kısa süre içinde yıkılabilecek bir düşman olarak gördü. Devrim gerçekleşmedi ve Sovyet Rusya, kapitalist dünya tarafından kuşatılarak tecrit oldu. (...) İster istemez içe kapalı

¹⁴⁹ "Rusya'daki 1917 Ekim devrimi, bütün solcu parti ve grupların aralarında kategorik bir sınıflamaya yol açmıştır. Bu hareketi, dünyada solun zaferi için bir umut ışığı olarak görenler, ötekilerden ayrılarak komünist adını almış ve 3. Enternasyonal çevresinde toplanmıştır. (...) 3. Enternasyonalle başlayan dönemin Marksizm anlayışının pozitivist, determinist vurgular taşıdığı söylenebilir." Mete Tunçay, *Sol Akımlar Cilt I*, s. 8-9.

¹⁵⁰ Tunçay, *Sol Akımlar Cilt II*, s. 13.

¹⁵¹ "Lenin, sosyalizme uzanan yolda 'tarihsel bir aşama' olarak 'milli demokratik devrim' ve 'ulusların kendi kaderini tayin hakkı'nı savunan bir konumdadır. Lenin için bu bir 'fiili durum' ve buna bağlı olarak taktik bir konumdur. (...) Bu taktikten iki kazanım vardır: Birincisi Doğu halklarının 'burjuva demokratik devrimleri'ni yaparak sosyalizm yolunda ilerlemeleri; ikincisi ise özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle, yeni kurulmuş Sovyet Rusya'nın baş düşmanları olan ve Lenin tarafından 'emperyalist' sıfatı yakıştırılmış olan Britanya, Fransa, İtalya, Almanya gibi devletlerin zayıflayarak mevzi kaybetmeleri ile Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları gibi kapitalizm öncesi ilişkileri barındıran siyasi yapıların çözülmesi..." Aydın, "Galiyefizmden Kemalizme", s. 440.

bir gelişme çizgisi izlemeye başladı.”¹⁵² Bundan sonra ise “içine kapalı bir kolektivist ekonominin çekirdeği olarak tek ülkede sosyalizm”¹⁵³ uygulanmaya başlanmıştır. Kominternce, 1928’den itibaren, sosyal demokrat partileri işbirliği yapılmaması gereken ‘sosyal faşist’ kuruluşlar olarak nitelendiren, “Tek Cephe” politikası benimsenmiştir.¹⁵⁴ Komintern’in 1935’te toplanan VII. (ve son) Kongresi’ndeysse Avrupa’da yükselen faşizm tehlikesine karşı bütün dünyada, komünistlerin önyak olacağı bir Birleşik Cephe kararı verilmiştir. Dünya Komünist hareketi açısından, sosyalist anavatanın faşizme karşı korunması ve kollanması, her zamankinden daha acil bir öncelik kazanmıştır.”¹⁵⁵

Ulusal kurtuluş devrimlerini destekleme kararı alan SSCB’nin Bağımsızlık Savaşı sırasındaki desteği oldukça önemliydi. Ankara Hükümeti, İtilaf Devletleri’ne karşı yürüttüğü mücadelede bir Osmanlı mirası olan denge siyaseti gereği SSCB’yi bir denge unsuru olarak algıladı. SSCB-Ankara Hükümeti ittifakı özellikle İngiltere’ye karşı her iki tarafın da ihtiyacı olan bir dayanışmaydı. Kemalizmle SSCB ilişkisi önceleri ulusçu hareketin başarıya ulaşacağından SSCB’nin endişe etmesi

¹⁵² Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991) Aşırılıklar Çağı*, (çev.) Yavuz Alagon, İstanbul: Sarmal Yayınları, (yayın yılı yok), s. 454. “1917 öncesinde, aslında bir tarım ülkesi olan Rusya’nın, devrimle hızlı bir biçimde sanayileşerek -kısa sürede- en önde gelen sanayi güçleri arasında yer alması, çeşitli ve güç aşamalardan geçmiştir: Devrimin hemen ardından *Savaş Komünizmi* olarak adlandırılan bir dönem başlar. (1917-1921) (...) bir «aşırı uluslaştırma» dönemidir bu. Bunu, *Yeni İktisat Politikası* (NEP) dönemi izler (1922-1928), sosyalist kesim yararına işleyen bir karma ekonominin uygulandığı bir dönemdir bu. 1928 yılından başlayarak ünlü *Beş Yıllık Planlar* dönemi başlayacaktır. (...) Bunu Soğuk Savaş dönemi izler. 1956’dan itibaren ise «barış içinde birlikte yaşama» ilkesi uygulamaya konulur.” Server Tanilli, *Uygarlık Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları, 1992, s. 166-167.

¹⁵³ Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 455.

¹⁵⁴ Aydınlik çevresinin Kemalist rejime karşı tutumu Komintern’in 5. Kongresi’nde eleştirilmiştir. Bunun üzerine TKP delegesi, “devrimci milliyetçilik”le işbirliği yaptıklarını itiraf etmiş ve fakat bu “sapma”nın telafisi cihetine gidileceğini belirtmişti.” Sayılğan, *Solun 94 Yılı (1871-1965)*, Ankara: Mars Matbaası, 1968, s. 188. 1927’de parti evrakını polise teslim eden Vedat Nedim ise kendisinin Komintern politikalarıyla uyuşmadığı için TKP’den ayrıldığını belirtmiştir. Ancak Yalçın Küçük bunun doğru olmadığını düşünmektedir. 1926 yılından itibaren SSCB Kemalist hükümeti desteklemesi yönünde TKP’yi teşvik etmeye devam etmiştir. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, s. 60-61. Bu durum göstermektedir ki Komintern tek cephe politikasına rağmen Kemalist hükümeti desteklemeye devam etmiştir.

¹⁵⁵ Ahmet Oktay, “Türk Solu ve Kültür”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 78, (Güz 1998), s. 45-46.

sonucu biraz tedirginlik barındırsa da, Kemalist rejimin başlangıçtaki devrimci niteliği ve SSCB’yi ikna anlamında, kaos ortamında tercih edilen güç olmak için verdiği, resmi TKP’nin kurulması gibi “sosyalizan” ödünlerle birlikte rayına girdi. Böylece savaş sırasında en önemli destek SSCB’den geldi. Mustafa Kemal, Meclis’in açılmasından hemen sonra Lenin’e askeri ve siyasi ittifak talebi içeren bir mektup yollamıştı. Cevapla SSCB Ankara hükümetini tanımıştı ancak herhangi bir ittifaktan söz edilmiyordu. Kafkasya Cephesinde durumun netleşmesiyle 16 Mart 1921’de iki ülke arasında dostluk antlaşması imzalanmıştır.

Kemalist rejim ülkede komünistlere soluk aldırılmazken komünistlerin en önemli dış desteği SSCB’yle dostluk anlaşmaları imzalayabiliyordu. Bu, SSCB’nin 1918’de Almanya’da olması beklenen sosyalist devrimin gerçekleşmemesi sonucu, ilgisini Doğu ülkelerindeki ve sömürge ülkelerdeki sosyalizm potansiyeline, dolayısıyla Batılı devletlere karşı verilen her türlü anti-emperyalist nitelikli hareketi destekleme politikasına uygundu. Kemalist rejim tam da bu özellikte bir iktidardı. Cumhuriyet’in ilanından, halifeliğin kaldırılmasına bir dizi reformu, daha net bir ifadeyle ulus devlet inşasını gerçekleştirdiği düşünülürse, SSCB’nin Kemalizme karşı ılımlı tavrı daha anlaşılır olmaktadır. SSCB, Kemalist hükümetten ideolojik düzeydeki beklentilerini hükümetler düzeyinde gündeme getirmemiştir. Ancak bağımsızlık mücadelesini, sosyalist niteliğe kavuşturma yolunda çaba harcamıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁶ 1923’te Lozan Konferansı dolayısıyla Ankara’nın, Batı ile ilişkisinde SSCB’nin istediği rotanın oldukça dışında yol alacağını anlaşılmaması nedeniyle SSCB’yle Kemalist rejimin ilişkisi gerilimli bir noktaya taşınmıştır. Ancak, 1924 Musul Sorunu, İngiltere’yle ilişkilerin gerginleşmesi dolayısıyla SSCB ilişkilerin düzelmesine vesile olmuştur. 1930’lu yılların başında SSCB-Ankara Hükümeti ilişkileri en parlak devrine girmiştir. Pek çok alanda ilişkiler geliştirilmiştir. 1930’lu yılların ikinci yarısından itibaren yükselen faşizm tehlikesine karşı tek parti hükümeti, Batılı devletlerle daha sağlam politikalar yürütmeye çalışmıştır. Bu durum SSCB’yle ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. Soğuk savaş döneminde ise ABD güdümünde takip edilen siyaset sonucu SSCB’yle ilişkiler bir gerginlik unsuru olarak kalmış, bir dış politika geleneği olarak sürdürülen Sovyet dostluğu politikası aşama aşama terk edilmiştir. *STMA*, s. 1914-1938.

SSCB'yle ilişkisinden de anlaşıldığı gibi, tek parti dönemi dış politika açısından oldukça parlak bir devir olmuştur. 1930'lara kadarki süreç, iç politika açısından, tek parti düzeninin meşruluk zeminini oturtma çabasıyla karakterize edilebilir. Öncelikle bir rejim bunalımının içinden geçen Kemalizm, süreç içerisinde tek parti düzenini yerleştirmiş ve zamanla baskıcı bir niteliğe bürünmüştür. 1930'a kadar, Kemalizm Batılı anlamda bir ulusal demokratik ve laik devlet örgütlenmesine ve "milli bir burjuvazi yaratma" hedefiyle özetlenebilecek liberal bir politikaya yönelik tercihlerini açıklamış ve uygulamaya koymuştur. Ve çizilen tablonun dışında kalan, kalmak isteyen her türlü güç odağı potansiyel düşman ilan edilerek sindirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de sosyalist hareket, bilindiği gibi 1960'lı yıllara kadar marjinal bir olgu olarak kalmıştır. Sosyalist fikirlerin olgunlaşabilmesi için toplumsal koşulların da bunu desteklemesi gereklidir. Ancak Türkiye'de sosyalizmin en azından düşünsel düzeyde gelişmesinin önünde geri kalmış bir ülkenin hareketi olması dolayısıyla demokratik geleneğin yerleşememişliği ve sol hareket üzerindeki sürekli baskılar gibi birtakım engeller mevcuttu.

Bu bağlamda Osmanlı'da sosyalist fikirler, yarım kalmış da olsa burjuva devrimi nitelikleri taşıyan, II. Meşrutiyet sonrasında ivme kazanmıştır. Bu durum, kapitalistleşme düzeyindeki artışla ve çok küçük boyutlu olsa da kentli işçi sınıfının varlığıyla açıklanabilir. Ancak "İlk sosyalist muhalefetin perspektifi, iktidardaki İttihat Terakki'nin perspektifini aşmıyordu. İlk Osmanlı sosyalistlerinin İslam diniyle sosyalizmin uyumlu olduğunu kanıtlama çabaları vardı, bunun yanısıra sınıfsal bir perspektifleri ve buna dayalı bir devlet tasarımları yoktu. Sosyalizmin Osmanlıca versiyonu, İttihat ve Terakki iktidarına karşı muhalefet eden işçi ve aydın kesimlerle

ulusal mücadele veren kesimlerin bayrağı haline gelmişti.”¹⁵⁷ Jön Türk devriminin baskıcı bir niteliğe bürünmesinden şikayetçiydiler ve yarım bırakılan reformların devam ettirilmesini istiyorlardı. 1913 sonrası tüm sosyalist yayınlar ve Osmanlı Sosyalist Fırkası kapatıldı. Bundan sonra da 1918 yılına kadar ülkede önemli bir sosyalist hareketlenme olmadı. Bu tarihten sonra ise ulusal kurtuluş mücadelesi ve Rus Devrimi sosyalist hareketin ufkunu belirleyen iki önemli unsur oluşturdu.

Kısacası, 1908’den itibaren sosyalist nitelikli partiler ve yayınlar var olsa da, komünist hareketin ortaya çıkış tarihi olarak, Mustafa Suphi önderliğinde, Bakü’de komünist partisinin kurulduğu yıl olan 1920 yılı kabul edilebilir. TKP, İstanbul örgütü (Şefik Hüsnü’nün 1919’da İstanbul’da kurduğu Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF) yani iç TKP), Anadolu örgütü Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF) ve Mustafa Suphi’nin Rusya’daki örgütü (Dış TKP) olmak üzere üç koldan gelişmiştir.¹⁵⁸ TKP’nin kurulduğu 1920 yılında Bakü’de toplanan kurultayda, teorik anlamda TKP’nin İstanbul, Anadolu ve yurtdışı kollarının Mustafa Suphi önderliğinde birleştirildiği söylenebilir. Anadolu ve İstanbul’daki partiler zaman zaman TKP’nin kolları gibi faaliyet göstermişlerdir. 1921 yılı başlarında Mustafa Kemal’le görüşmek için Türkiye’ye gelen Mustafa Suphi’nin bir suikast sonucu 15 arkadaşıyla birlikte öldürülmesi TKP’ye ilk darbeyi vurmuştur.¹⁵⁹ Mustafa Suphi ve

¹⁵⁷ İlhan Akdere, Zeynep Karadeniz, *Türkiye Solu’nun Eleştirel Tarihi (1908-1980)*, İstanbul: Evrensel Yayınları, 1994, s. 24 vd.

¹⁵⁸ Naciye Babalık, *Türkiye Komünist Partisi’nin Sönümlenmesi*, Ankara: İmge Yayınları, 2005, s. 43.

¹⁵⁹ “Mustafa Suphi, Türkiye’ye gelmeden önce Mustafa Kemal Paşa ile bir süre yazışmış ve Türkiye’de örgütlenme sorunlarını görüşmek üzere, izinli ya da çağrılı olarak Ankara’ya gitmeye karar vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Suphi’ye kendisinin ve arkadaşlarının tek amaçlarının ulusal bağımsızlığı sağlamak olduğunu, TKP’nin de aynı amaçla çalışmasını sevinçle karşıladıklarını, fakat ülkede büyük çoğunluğun köylülerden oluştuğunu, BMM yönetiminin tıpkı Sovyet örgütlenmesine benzediğini, toplumsal devrimin zorunlu aşamalarının BMM’nce yönetildiğini, Suphi çevresinin de ülkedeki birlik ve direnişi bozmamak için BMM başkanlığıyla ilişki kurmaları gerektiğini bildirmiştir. Suphi’nin cevabında ise, ortak amaç ülkenin kölelik ve yoksulluktan kurtarılması diye

arkadaşlarının öldürölmelerinden sonra, 1923'ten itibaren Şefik Hüsnü önderliğinde birleşmiştir.

1925 öncesi yarı gizli sayılabilecek TKP, 1925 sonrasında faaliyetlerini yer altı örgütü olarak sürdürmüştür. 1921, 1925, 1927, 1929, 1932, 1944, 1946, 1951 yıllarında TKP'ye yönelik geniş çaplı tutuklamalar yapılmıştır. Sonuç olarak, "1920 ile 1960 arasını kapsayan dönemde, solun üzerinde durmak zorunluluğunu hissettiği sorunlar örgütlenme ve toplumsal meşruiyet kazanma olmuştur."¹⁶⁰

1925 yılında komünistler, Terakkiperver Fırka'yı "komprador ve karşı devrimci saymalarına ve Şeyh Sait ayaklanmasını "İngiliz emperyalizminin kışkırtmasıyla, (ilerici) burjuvaziye karşı, (gerici) feodalizmin tepkisi olarak konumlandırmalarına", hükümet politikalarını desteklemiş olmalarına rağmen", tutuklanmaktan ve yer altına itilmekten kurtulamamışlar, Takrir-i Sükun'dan paylarını almışlardır.¹⁶¹

1925 sonrasında ise, TKP, Takrir-i Sükun dönemi baskıcı uygulamalarının ve "Kemalist devletin Jön Türk geleneğine uygun şekilde yeni ve modern bir toplum sancaktarı gibi gördüğü tüccar ve girişimlerin yanında yer alması ve işçi hareketlerini baskı altında tutması"nın¹⁶² etkisiyle Kemalizme karşı daha eleştirel bir tutum takınmıştır. "Kemalizmin burjuva bir iktidar olduğu kabullenilmiş ancak burjuvaziden beklenen üretici güçleri geliştirerek modern sınıfların oluşumunu,

tanımlanmaktadır. Bu amaç uğruna elbirliğiyle çalışmak için, komünist örgütlerin yasal bir düzene sokulması gereklidir" Tunçay, *Sol Akımlar Cilt I*, s. 227-228. Yalçın Küçük, Mustafa Suphi'nin Kemalist hükümete güvenini ittihatçı düşmanlığına yormaktadır. Kemalist hükümeti dost zannetmiştir. Yanılmıştır. Küçük, *a.g.e.*, s. 50 vd.

¹⁶⁰ Oktay, *a.g.e.*, s.39.

¹⁶¹ Tunçay, *Sol Akımlar Cilt II*, s. 20.

¹⁶² Zürcher, *a.g.e.*, s. 291.

dolayısıyla sosyalist devrimin nesnel koşullarını hazırlaması umudu” saklı tutularak politik hat belirlenmiştir.¹⁶³

1927’de Şefik Hüsnü’nün yurtiçi hareketin önderi konumundaki Vedat Nedim’i pasiflikle suçlamasıyla yaşanan uyuşmazlık sonucu, Vedat Nedim partinin tüm belgelerini polise vermiş ve belli başlı tüm önderlerin tutuklanmasına neden olmuştur. Tüm üst düzey kadroların tutuklandığı böylesine geniş çaplı bir tevkifat, uzun süre -1951’e kadar- yaşanmamıştır.¹⁶⁴ “1929’da hapisten çıktıktan sonra yurtdışına çıkan Şefik Hüsnü’nün 1939’da dönüşüne kadar TKP önderlik düzeyinde çeşitli sorunların damgasını vurduğu bir hareket görünümü sergilemiştir.”¹⁶⁵ 1929 yılında “küçük burjuva polikantı, sosyal demokrat” ve Troçkist olarak nitelenen Nazım Hikmet’in muhalefeti ve tasfiyesi sözkonusu olmuştur.¹⁶⁶

1936 yılının TKP için önemi, Komintern’in verdiği “merkezsizleştirme” kararıdır. Bundan sonra TKP’nin Moskova ile ilişkisi, 1937’den itibaren orada bir temsilci bulundurmakla sınırlı kalmıştır. TKP’liler ise normal basın organlarında yazılar yayımlamışlar ve CHP örgütlerinde faaliyet yürütmeye çalışmışlardır. Öte yandan çok geçmeden yapılan geniş tutuklamalar, gerek Nazım Hikmet çevresini gerekse Merkez Komite çizgisinden birçoklarını ağır cezalarla hapishanelere sokmuştur. 1938’de Donanma Davası’yla TKP’yle doğrudan ilişkisi olmasa da Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı gibi bir çok komünist 15’er yıl gibi ağır cezalara çarptırılmışlardır. 1944 yılında yine büyük bir tevkifat yaşanmış ve bununla

¹⁶³ Eralp, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁶⁴ Ancak verilen cezalar görelî olarak az olmuştur. Yalçın Küçük bu durumu Türk-İngiliz-Sovyet ilişkileri değerlendirmesinden, bu tevkifatın Türk-Sovyet ilişkilerinin iyi olduğu bir döneme gelmesiyle açıklamaktadır. Küçük, *a.g.e.*, s. 65 vd.

¹⁶⁵ Sayılğan, *a.g.e.*, s. 199.

¹⁶⁶ Tunçay, *a.g.e.*, s. 76-77.

eklemlenen İlerici Gençlik Birliği Davası'yla Mihri Belli'nin de ilk kez tutuklanması söz konusu olmuştur.

1946'da çok partili yaşamın olanakları çerçevesine, iki sosyalist parti - *Türkiye Sosyalist Partisi (TSP)* ve *Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi (TSEKP)*- kurulmuştur¹⁶⁷, ancak ömürleri yalnızca altı ay olabilmıştır. 1960'a kadar neredeyse ülkedeki tüm sol hareketleri bitiren 1951 tevkifatıyla, tüm önder kadrolarının ele geçirilmesiyle TKP faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. 1960 sonrası ise TKP, genel anlamda TİP politikalarını desteklemeyi tercih etmiştir.

Sonuç olarak 1960'a kadar TKP tarihi üç döneme ayrılabilir.¹⁶⁸ 1919-1925 dönemi dünya devrimi perspektifiyle ve Türkiye'deki sosyalist devrimin Kemalist iktidarın evrilmesiyle oluşabileceği inancıyla karakterize edilebilir. 1925-1936 ise büyük oranda Takrir-i Sükun'un baskıcı uygulamalarının etkisiyle, Kemalizme daha mesafeli bir tutumun benimsendiği bir dönemdir. 1936'dan sonra Komintern'in merkezleştirme kararının etkisiyle yasal faaliyete daha fazla önem verildiği dönem olmuştur.

Eski TKP, o dönemde dünyadaki pek çok örnekte olduğu gibi Sovyet çizgisinde komünizm tahayyülüne sahipti. Bunun anlamı, kapitalist üretim ilişkilerinin tasfiye edilmesi ve komünist toplumdan önce proletarya diktatörlüğünü hedeflemek, bunu işçi sınıfının devrimci partisi önderliğinde Marksist teorinin yardımıyla gerçekleştirmek olarak özetlenebilir. Buna göre işçi sınıfının, sınıf farklarını yok etmeye yönelik egemenliği ulusal bir sorun değildir ve kapitalist

¹⁶⁷ “Şefik Hüsnü Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişikliklere dayanarak TKP ile doğrudan ilişkisi olmayan sol eğilimli kişilere bir sosyalist parti kurdurmayı düşündü. *Tan* gazetesi yazarlarından Esat Adil 1946'da *Türkiye Sosyalist Partisi*'ni kurunca TKP İstanbul yöneticilerinden Hüsamettin Özdoğu da bu partiye katıldı. TSP'nin bütün solu toparlayacağından ürken Şefik Hüsnü geleneksel parti kadrolarıyla *Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi*'ni kurmak zorunda kaldı.” *STMA*, Cilt 7, İstanbul: Birikim Yayınları, 1988, s. 1935.

¹⁶⁸ Şefik Hüsnü'nün hareketin başında olduğu dönemi esas alan bir ayrımdır.

Üretim ilişkilerinin egemen olduğu tüm toplumları kapsamaktadır. Yalnız kapitalist ilişkilerin ve işçi sınıfının yeterince gelişmediği toplumlar için sorunun algılanışı biraz değişmektedir. Bu ülkelerin anti-emperyalist nitelikleri nedeniyle devrimci potansiyelleri önemsenmiştir. Buradaki mücadelenin somut siyasal hedefi varolan ulusal devletlerin yıkılmasıdır, yani mücadele biçimsel bakımdan ulusaldır. Kabaca ulusal sınırlar içinde, işçi sınıfının önderliğinde demokratik devrim yapılması bunun ardından sosyalizme geçilmesi olarak özetlenebilecek bu kavrayış, “tek ülkede sosyalizm” ve “aşamalı devrim” teorileri olarak adlandırılmaktadır.

Sovyetlerin gerçekleştirdiği kalkınma hamlesi geri kalmış ülkelere örnek oluşturmuştur. “Sovyet ekonomik kalkınma reçetesi- bir modern sanayi toplumu için elzem olan temel sanayi ve altyapının hızlı inşasını hedefleyen merkezileştirilmiş ekonomik devlet planlaması- [geri kalmış ülkeler] için tasarlanmış gibiydi.”¹⁶⁹ Devlet eliyle sanayileşme ve planlamaya verilen büyük önem bu politikanın “kapitalist olmayan yol” olarak isimlendirilmesine neden olmuştur.¹⁷⁰ Türkiye Komünist Partisi de özellikle, “kapitalist olmayan yol”dan gelişmeye yönelik eğilimler barındırmış ve tutumunda süreç içerisinde çeşitli kırımlar mevcut olsa da, genel anlamda böylesi bir politika tasavvuruna sahip olmuştur. Bu da ister istemez bir karşı iktidar odağı olma anlamına gelir; hakim iktidar tarafından sürekli kovuşturmalara uğranmasını açıklar. Fakat bu kez de mevcut iktidara prim veren kimi yaklaşımları kafa karıştırıcı olmaktadır. Bu durumu açıklığa kavuşturabilecek

¹⁶⁹ Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 456

¹⁷⁰ “Kapitalist olmayan yol” Stalin sonrası Sovyet kuramcılarının soğuk savaş ortamında geri kalmış ülkelere önerdiği bir programdır. Ancak bundan önceki dönem için de planlama ve devletçilik öngörüldüğü, ulusal hükümetler de desteklendiği için “kapitalist olmayan yol” terimi uygun düşüyor.

olan ise sosyalist-komünist örgütlenmenin, yığınlarla organik ilişkisinin bulunmadığı toplumsal koşullardan kaynaklanan etkisizliğidir.¹⁷¹

TKP konusunda ilk değinilmesi gereken, mevcut koşullarda ne gibi bir değişimi öngördüğü, daha doğru bir ifadeyle varlığını nasıl meşrulaştırdığıdır. “30-35 yıl boyunca üye sayısı birkaç yüzü aşmayan”¹⁷², neredeyse tüm tarihi boyunca yasal olmayan bir hareket olarak, hiç bir politik oluşuma sıcak bakılmayan bir toplumsal ortamda ne tür bir olguyu temsil ettiklerinin anlaşılması gerekmektedir.¹⁷³

TKP’nin en önemli problemi olan örgütlenme Kemalist hükümetin etkisiyle şekillenmektedir. Aynı zamanda TKP’nin temel politik yaklaşımlarını, belirtildiği gibi, genel anlamda Kemalist harekete ilişkin tutumunu değerlendirerek açıklayabiliriz. Tüm teorik yaklaşımlarında ve önerdikleri alternatif politikalarda – örneğin, milli burjuvaziden ne beklenmekte olduğunun belirlenmesinde ya da işçi sınıfının toplumsal dönüşümdeki rolüne ilişkin tahlillerinde- Kemalizme karşı ikircikli tavra da yansıyan bir tutarsızlık dikkat çekmektedir.

TKP tarihi boyunca, 1920’de Mustafa Suphi’nin önderliğinde Bakü Kongresi’nde kabul edilen ve 1926’da -TKP tarihi boyunca geçerliliğini sürdürmüş olan ve 1930’da ek yapılan- iki program kabul edilmiştir. Mustafa Suphi ve sonrasında 1959’da ölümüne kadar örgütün en önemli kişisi olmuş Şefik Hüsnü

¹⁷¹ Selahattin Hilav ‘ın belirttiği gibi, “İllegal faaliyet ancak ya çok büyük legal faaliyetler ya da legal faaliyetlerin getirdiği bazı kavramların yaygınlaşmasından sonra büyük baskı çağlarında yapılan bir mücadele şeklidir. Yani halk gerçekten bazı şeyleri benimsemiştir, kadrolar yetişmiştir ve mücadele yapılmıştır, fakat çok büyük baskılardan ötürü sizi toprak altına indirirler zorla o vakit. İşte illegal çalışma olur o. İllegal çalışmanın böyle bir durumda anlamı vardır. Fakat halkın zaten böyle şeylerden haberi yok. Siz istediğiniz kadar illegal faaliyet yapın, hiçbir ilgisi yok, sizin aranızda kalan bir şeydir.” Aktaran, Çetin Yetkin, *a.g.e.*, s. 166.

¹⁷² Aydınoglu, *a.g.e.*, s. 121.

¹⁷³ Mete Tunçay’ın 1908-1925 arası TKP için yaptığı bir yorum tüm TKP tarihi konusunda ileri sürülebilir sanırım. “Türk solculuğu 1908-1925 yılları arasında, siyasal iktidar mücadelesi açısından bakılırsa, besbelli ki, küçük ve önemsiz bir hareket olmuştur. Salt bir tarih merakını karşılamanın ötesinde, bu konuyu araştırılmaya değer kılan, asıl fikri planda yapılan denemelerdir”. Tunçay, *Sol Akımlar Cilt 1*, s. 226.

önderliğindeki harekette, en azından teorik konumlanış açısından bir süreklilik vardır.

1920 programında öngörülen sosyalizm tasavvuru özetle, “Sınıfları ortadan kaldırmayı hedefleyen, halkçı burjuva inkılabı vazifelerini ifa eden, kapitalizm ile komünizm arasındaki devr-i intikale ait, halkçılığın en yüksek şekli olan işçi ve köylü önderliğinde diktatörlük kurma hedefindeki muvakkat [geçici] bir şekli-hükümettir”.¹⁷⁴ Mustafa Suphiler, ulusçu hareketin devrimci niteliğine atıf yaparak, onu sosyalistleşme yolunda potansiyel barındıran bir oluşum olarak değerlendirmişlerdir. Programa göre “Türkiye’de kapitalizm yeterli düzeyde gelişmemiştir. (...) [Temel hedef] üretim güçlerini arttırmak ve işi muntazam bir hale getirmek için memleketin iktisadi faaliyetini umumi ve müttehit [birleşik] bir plan içinde birleştirmektir”¹⁷⁵ ve bu hedeflere de işçi köylü şuralar hükümetinin önderliğinde, sanayide millileştirmeler ve tarımda kooperatifleştirmeler yoluyla ulaşılabacaktır.

Yine programa göre, Kemalist hareketin anti-emperyalist niteliği, Avrupa’da toplumsal inkılabın yayılması ve sınıfsal algının gelişmesiyle birleşerek, Türkiye’deki hareketlerin toplumsallaşmasına yardım edecektir.¹⁷⁶ Ulusal hareket, ezilen sınıfların emperyalist güçlere karşı burjuvazi ile yaptığı ittifakın sonucudur.¹⁷⁷

¹⁷⁴ A.g.e., s. 407.

¹⁷⁵ “Umumiyetle Şark memleketlerine nispetle oldukça siyasi ve iktisadi tekamülate [gelişmeye] mahzar olan Türkiye’de fabrikacılık layıkıyla inkişaf edememiş [gelişmemiş] ve memleketin ötesine berisine serpilmiş bazı fabrikaların mevcut olmasına rağmen, bunlar ve şehirler etrafında mükemmel ve musannet bir proletarya teşekkül eyleyememiştir.” *TKP Programları ve Mustafa Suphi Tezleri*, [Derleyen yok.], İstanbul: Ürün Yayınları, 1997, s. 17.

¹⁷⁶ “Bir taraftan emperyalistlere karşı tevcih edilen [yöneltilen] bu mübarezenin [hareket] devamı, diğer taraftan bilhassa içtimai inkılabın Avrupa’da intişarı [büyümesi], sınıfı ızanın [sınıfsal kavrayış] tekemmül [açığa çıkma] ve inkişafı [gelişme] üzerine mühim tesirler icra ederek, Türkiye’deki hareketlerin içtimai mahiyet almasına yardım etmekte ve sosyalizm esasında amele ve rençber şuralar cumhuriyeti tesisatına müsait şartları ihzar eylemektedir [hazırlamaktadır] ” Tunçay, a.g.e., s.407.

¹⁷⁷ “Bugün Türkiye’de (...) milli kıyam [isyan] hareketine fakir sınıfların iştiraki,”düşmanın düşmanı” ile -yani harici kapitalizmin tasallutuna karşı kendi içindeki muhtekir [harp zengini] ve gasıp küçük burjuvazi ile müştereken mübareze[savaş] mahiyetinde tecelli etmektedir” A.g.e.

Ayrıca, “Anadolu’da yürütülen milli kurtuluş hareketi emperyalizme karşı bir savaştır. (...) Memlekette bu milli hareketin gelişmesi ve derinleşmesi hem işçi sınıfının şuurunu uyandıracak, hem de genel olarak, gelecek sosyal devrim için en elverişli bir zemin hazırlayacaktır” denilmektedir.¹⁷⁸

Şefik Hüsnü’nün önderliğindeki hareketin de -özellikle 1925 öncesinde- Kemalist hükümetin sosyalistleştirilebileceğini düşündüğünü ve bu yönde bir gelişim için ulusal hükümetin “akıl hocalığı”nın üstlendiğini söyleyebiliriz. TKP’ce başından itibaren Milli Kurtuluş Hareketi’nin sosyalistleşme potansiyeli barındırdığı düşünülmüştür. “Şefik Hüsnü, bazı gelişmelerden kaygı duymakta, ama her şeye karşın “TBMM hükümet sistemi”ni bir çeşit “Halk sovyeti idaresi” gibi görmektedir.”¹⁷⁹ Fakat 1925 sonrasında anti-emperyalist niteliğini kaybettiği gerekçesiyle Halk Fırkası’nın tasfiye edilmesi gerektiği düşüncesine ulaşılmıştır.

Kapitalist gelişmenin en önemli çelişkisinin, dayandığı başlıca güç olan işçi sınıfının sefalet ve yoksulluğu üzerine kurulu olması olduğunu belirten Şefik Hüsnü’ye göre “Toplu proletarya ve toplu sermayenin aralarındaki engeli (kapitalist) kaldırarak birbirlerine kavuşmak istemesinden daha doğal bir şey düşünülemez.”¹⁸⁰ Kısacası kapitalistleşme sürecinin getirileri olumludur, ancak önemli olan kapitalizmin yarattığı sömürünün ortadan kaldırılmasıdır. Hüsnü’ye göre “Esasen bizde Marx’ın devrim için gerekli gördüğü maddi koşullar da henüz gerçekleşmemiştir. Buna dayanarak, Türkiye’nin başlı başına bir sosyalist devrim

¹⁷⁸ Mustafa Suphi, Komintern politikalarının takipçisidir ve Mustafa Suphi için de anti-emperyalist nitelikli mücadele başat roledir. Başlangıçta ilerici-devrimci bir mahiyeti olan Kemalist harekete duyulan güven ve Komintern politikalarına sadakat paralelinde, milli harekete destek vermek ancak son amacın işçi-köylü diktatörlüğü olduğunu unutmamak biçiminde özetlenebilecek bir tavır alış söz konusudur. Sonuç olarak, TKP’nin başlangıcından itibaren ulusal hareketin sosyalizme evrimini öngören bir siyasal perspektife sahip söyleyebiliriz. Tunçay, *Sol Akımlar Cilt II*, s. 221.

¹⁷⁹ Babalık, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁸⁰ Şefik Hüsnü, “Türkiye’de Devrimin Şekli”, *Şefik Hüsnü’nün Yaşamı, Yazıları, Dostları*, (yay. sor.) Hasan Basri Gürses, İstanbul: Sosyalist Yayınları, 1993, s. 113.

yapmasını mümkün sanmak ve bunu önermek olsa olsa bir cinnet eseri veya hamhayalcılık olur. Bir sosyalist toplum, mutlaka bir büyük sanayi gerektirir. Ve bizde bu yoktur. (...) Türkiye bu koşulların oluşumunu beklemeden yalnızca halk sınıflarının toplumsal şartlarına güvenerek, pek yakın bir gelecekte devrimini yapmak zorundadır. Değilse bir sömürge halkı derecesine düşmeye razı demektir.”¹⁸¹ Çulhaoğlu, Şefik Hüsnü’nün bu tahlilini “dünya devrimi” perspektifine sahip olmasıyla açıklamaktadır. “Şefik Hüsnü açıkça şunu söylüyor: Türkiye devrim yapamaz, ama devrim yapmalıdır. Nasıl olacak? Yıl, 1921’dir. 1921, dünya devrimi perspektifinin henüz sosyalistlerin yakasını tam olarak bırakmadığı bir yıldır. (...) Şefik Hüsnü, açık biçimde ‘halkın toplumsal şartlarının’, klasik devrim koşulları anlayışındaki eksiklikleri örtebileceğine inanmaktadır.”¹⁸² Ancak aynı zamanda Şefik Hüsnü Kemalist hükümetin sosyalistleşeceği inancına da sahiptir.¹⁸³ Dolayısıyla Şefik Hüsnü’nün kastettiği “devrim”, sanayileşmeyi geliştirerek ülkeyi geri kalmışlıktan kurtarmayı vadeden ‘sınıf çatışması ortaya çıkmadan kapitalistleşme’ olarak tanımladığı en önemli hedefini daha sonraları ‘milli burjuvazi yaratmak’ olarak belirleyen hükümetin desteklenmesi anlamına da kolayca tekabül edebilmektedir.

¹⁸¹ Şefik Hüsnü “Türkiye’de Devrim Gerçeği”, Ahmet Çavuşoğlu (der), *Türkiye’de Sınıflar*, Ankara: Ülke Yayınları, 1975, s. 54.

¹⁸² Metin Çulhaoğlu, *Bir Mirasın Güncelliği: Tarih, Türkiye, Sosyalizm*, İstanbul: YGS Yayınları, 2002, s. 159.

¹⁸³ Kerim Sadi’nin Şefik Hüsnü’nün 1923’te *Aydınlık*’ın 12. sayısındaki yazısından özeti. “Rusya’nın yaptığı kadar büyük bir görev, insanlık adına Türkiye’ye Türklere düşmektedir. Şimdiye kadar geçen olaylar, elde edilen meyvalar ve özellikle büyük bir görüş doğruluğu ve ustalıkla başarılan Milli İnkılap gözlerimiz önüne serilmiş bulunmaktadır.(...) Rusya’da olduğu gibi hükümdarlığın kaldırılmasını bir halkçılık ve demokrasi devri izlemiştir. Bu, kaçınılmaz bir şeydi. Bir dinlenme noktasındayız. Bu dinlenme noktasından sonra, Radikal Devrim yolunda daha canlı bir ilerleme olacaktır. (...) Bütün tehlike, bu dinlenme noktasında kendimizi unutup, derin bir tembellik ve uyuşukluk içersinde tekrar harekete geçmekten çekinmeye yönelmektir.” Kerim Sadi, (A. Cerrahoğlu), *Türkiye’de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 199, s. 639.

Şefik Hüsnü, 1923'te *Aydınlık*'ta “Bu ülkede bundan sonra üç türlü siyasal akım düşünülebilir: 1) Bugünkü devrimi yapan ve yaşatmaya uğraşanların temsil ettiği siyasal akım. 2) Derebeylik kalıntısı olan geleneklere ve Osmanoğlu hanedanına bağlı olanları çevresinde toplayan karşı devrimci akım. 3) Fakir işçi ve köylü kitleleri ve orta halli sınıflar lehine devrimimizi derinleştirmek, geliştirmek ve onu kolektif mülkiyete dayalı bir toplumsal devrimle sonuçlandırmak amacını güden sosyalist akım. Kazanılmış hakları eylem ve uygulama alanına aktarmak için birinci ve üçüncü siyaset uzun süre el ele hareket edebilecek ve herhangi bir fırsattan yararlanarak karşı devrimin tehdit edici bir hal aldığı zamanlarda siyasal ve toplumsal devrim taraftarları, ulusun büyük çoğunluğu ile beraber, bir tek vücut gibi kara kuvvetlerin karşısına çıkacaklardır” demektedir.¹⁸⁴ Böylelikle cumhuriyetin getirdikleriyle oldukça barışık bir tutumla, “gerici” olarak tanımlanan kesimlere karşı “ilerici”lerle birlikte hareket edilmesi öngörülmektedir. Bu durum modernleşme ve dolayısıyla laikleşmenin TKP için olumlu süreçler olduğunu düşündürmektedir.¹⁸⁵

Belirtildiği gibi, 1925 sonrası Takrir-i Sükun dönemindeki uygulamalar özellikle komünist hareketin, Kemalist hükümetin yanında yer alarak gerici addettiği, Kürt ayaklanması ve irticai hareketle birlikte bastırılması solcularda hayal kırıklığı yaratmıştır. Bundan sonraysa Kemalist rejimin ulusal burjuvazi yaratmayı hedef alan, burjuvazinin çıkarlarını savunan, tutuculaşan bir iktidar olduğu kabul edilmiştir. Daha sonra hazırlanan 1926 programında “TKP emekçi halk kütelleri arasında, halkçı-burjuva inkılabının tamamile tehakkukunu [gerçekleşme] çabuklaştırmak için

¹⁸⁴ Şefik Hüsnü, “Seçim ve Yoksul ve Orta Halli Sınıflar”, *Şefik Hüsnü'nün Yaşamı, Yazıları, Dostları*, s. 139.

¹⁸⁵ Kemalist hükümeti desteklediğini açıkça belirten Şefik Hüsnü “Şimdiye değin bireysel hanedan hükümetleri bu mücadelede daima kapitalistlerin -yani ulus düşmanlarının- tarafına geçmişti. (...) Bundan sonra iktidar gücünü ulusal egemenlikten alan halk hükümeti emeğin- yani ulusun tarafına geçmeli ve bir iş ve işçi hükümeti olmalıdır” demektedir. Şefik Hüsnü, “Sosyalist Akımlar ve Türkiye”, *Türkiye'de Sınıflar*, s. 191.

mücadele eder ve amele ve köylü diktatörlüğü, öldürücü darbelerini ilk önce en tehlikeli düşmanlarına, imperyalistlerin ve yarı derebeyi mürtecilerin kafalarına indirir ve mücadele edilmesi gereken bir diğer unsur olan gerici kesimler çıkarları gereği emperyalizme bağlıdır¹⁸⁶ denilmektedir. Burjuva inkılabının tamamlanmasından, anti-emperyalist ve anti-feodal mücadeleden bahsedilirken, diğer taraftan “Halk Fırkası’na karşı mücadeleyi emperyalizme aleyhtar mücadeleden ayırmanın olanağı yoktur. (...) TKP, parlamento yoluyla mücadeleyi değil, amele ve köylülerin halkçı-inkılapçı diktatörlüğü kurulmasını hedefler” biçiminde vurgular mevcuttur.¹⁸⁷ Ancak uygulamada millileştirmeler öngören, bir geçiş süreci olduğu için reformlar talep eden bir perspektif söz konusuydu. TKP Kemalist hükümetle en net ayrımı 1930 yılında “1926 programına ek” metninde yakalamıştır.¹⁸⁸

Kısacası 1925 sonrasında Kemalizmin burjuva karakterine atıf yapılmaya başlanmış ve daha uzlaşmaz bir tavır benimsenmiştir. Bunda Kemalizmin komünistler tarafından da hissedilen baskıcı niteliği oldukça etkili olmuştur. Fakat teorik düzeyde bu değişim politik tutuma sınırlı ölçüde yansımıştır. Sonuç ise tek

¹⁸⁶ Tunçay, *Sol Akımlar Cilt I*, s. 257.

¹⁸⁷ İkircikli bir tavrı gösterir biçimde diğer taraftan yine 1926 programında “Filhakika [gerçekten] iktidara doğru yükselen Türk burjuvazisinde ilk göze çarpan tezahür imperyalizm aleyhtarı bir milliciliktir” ve “Komünist Fırkası, müstemleke ve yarı müstemlekelerin imperyalizme karşı milli kurtuluş hareketleri ile sıkı bir ittifak ve bu hareketlere fiili müzaheret [arka çıkma] lehinde çalışır” biçiminde ifadeler mevcuttu. Tunçay, *A.g.e.*, s. 252- 254.

¹⁸⁸ Burada başlıca “Mevcudiyetinin ilk devresinde, Kemalizm muhtelif müterakki [ileri] ıslahatlar tahakkuk ettirdi. Milli istiklali elde eder etmez hükümdarlığı ve hilafeti tahrip, softa ve hoca takımının hukukunu tahdit [sınırlama], dini devletten terfik [ayırma], büyük bir ihtiyatla kadınların kurtuluşunu temin, aşarı ilga etmek, cumhuriyeti kurmak gibi teşebbüslere girişti ve bunları başardı. Fakat şimdiki devresinde, Halk Fırkası artık inkılabi kabiliyetlerini tamamen sarf etmiş bulunuyor. Halk Fırkası tarafından kurulmuş olan cumhuriyet, amansız bir tethiş [terör, korku salma] siyaseti takip etmesi, amelelerin ve köylülüğün ana kütlelerinin sınıf mücadelelerini boğması, Anadolu burjuvazisinin imperyalizm ajanı büyük ticaret burjuvazisi ile ve mürabahacı [tefecî] ticaret burjuvazisi ile aynı zamanda büyük arazi sahipleri ile haşır neşir olması ve nihayet Türk burjuvazisinin imperyalizme teslim olmak yoluna girmiş bulunması sebepleriyle hükümdarlık icraatını tecessüm ettiren [yürüten] eski büyük burjuvazi ve eski derebeyi büyük arazi sahiplerini mağlup etmiş olmakla beraber- bizzat kendisi gittikçe daha mürteci [tutucu] ve aksi inkılapçı bir mahiyet almaktadır” denilmektedir. “1930’da Programa Ek”, *Şefik Hüsnü Yaşamı, Yazıları*, s. 279.

partiden “kapitalist olmayan yol”dan gelişme değilse bile, “burjuva devrimin tamamlanması”nın beklenmesi olmuştur. Kapitalist olmayan gelişme vurgusunun yerini “burjuva milliyetçiliği kapitalist gelişmeyi içinde barındırır” ifadesi almıştır. Üretici güçlerden, sınıf mücadelesinin keskinleşmesinden söz edilmeye başlanmıştır. Buna göre, milli burjuvazi, anti-emperyalist niteliğini koruduğu sürece proletarya ve köylülüğün yanında yer alacaktır. Fakat Kemalist hareket anti-emperyalist niteliğini yitirmiştir, dolayısıyla kendi sonunu hazırlamaktadır ve Kemalist hükümetin tasfiyesinden söz edilmeye başlanmıştır.

TKP iktisat politikasında “Türkiye’nin emperyalist kapitalist devletlerin egemenliği altına düşmesi endişesiyle” serbest rekabete karşı devlet sermayedarlığını savunuyordu.¹⁸⁹ “Toplumsal devrimin bir dilek olarak kalmaması için, bugünkü devlet adamlarının gerçeği olduğu gibi görmesi ve ayrıntılarla uğraşmaktan vazgeçip, genel bir plana bağlı olarak ekonomimizi yükseltmeyi amaç edinmesi yeter”¹⁹⁰ biçimindeki ifadeleri de Şefik Hüsnü’nün ufkunu yeterince açıklamaktadır. 1930’da programa ekte “Türkiye, iktisaden geri, bir zirai memlekettir. Fakat o ne büsbütün sanayiden mahrumdur, ne de şark aleminin ekseri memleketleri derecesinde geridir” denmektedir.¹⁹¹ Kemalizmle en net ayrımın yakalandığı bu tarihsel konumda bile,

¹⁸⁹ Hüsnü’ye göre, “Hızla ilerlemek ihtiyacı, yerli kapitalizmin tek tek çabalarıyla amaca ermenin olamayacağını bize anlatır. Üretim alanında az zamanda çok iş çıkarmanın tek yolu, ulusal çabalarımızı ortak ve belirli bir amaca doğru bizzat devletin yöneltmesidir. Özel deyimiyle vakit geçirmeden bir devlet sermayedarlığı yapmaya koyulmalıyız. Çıkar yol budur.” Şefik Hüsnü, “Sosyalist Akımlar ve Türkiye”, *Türkiye’de Sınıflar*, s. 230.

¹⁹⁰ A.g.e., s. 231. TKP, Kemalist iktidarın ortadan kaldırılmasını öngörürken, iktidar, özellikle 1930 sonrası devletçilik uygulamaları düşünüldüğünde, her ne kadar işçi sınıfı için herhangi bir olumlu politika yürütülme, hatta ülkede sınıfların varlığı tümünden reddediliyor olsa da, sanayileşme girişimleri nedeniyle olumlu bir görüntü çiziyordu.

¹⁹¹ Tunçay, *Sol Akımlar Cilt II*, s. 248. Ayrıca, “proletarya, komünist fırkasının idaresi altında, muharrik [devrim sağlayan] kuvvetleri amele sınıfı ve köylülüğün ana kütelleri olacak olan, halkçı burjuva inkılabında hegemonyayı elinde tutacaktır. Mütenevvi ahval [çeşitli durumlar] dolayısıyla (SSCB’nin yakınlığı, köy ahalisinin oldukça derin tabakalaşması, garpta beynelmilel [uluslararası] inkılapçı amele hareketinin, şarkta milli kurtuluş mücadelelerinin inkişafı [yükselmesi], vs.) bu halkçı burjuva inkılabı süratle sosyalist inkılabına tahavvül edecektir [dönüşecektir]” denilmektedir. A.g.e., s. 262

milliyetçi vurgusu önceki dönemlere göre daha baskın olan bir yaklaşımın yanısıra, burjuva reformunu yeterli görmemekle birlikte reform için mücadeleyi destekleyen bir sosyalizm tahayyülü söz konusudur. Sonuç olarak Şefik Hüsnü'nün başında olduğu sosyalist hareket, kabaca milli demokratik devrimin tamamlanması talepleri ve Kemalizme yol gösterme çabalarıyla karakterize edilebilir. Özellikle 1936 sonrası Komintern tavsiyesi¹⁹² ve yükselen faşizme karşı yeni politikalarla birlikte komünist hareket, hükümete eklemlenen bir oluşuma dönüşmüştür. Bu dönüşümün oldukça kolay oluşu düşündürücüdür.¹⁹³

Şefik Hüsnü tahlillerini Batı Avrupa ile geri kalmış ülkeler arasındaki farklılık üzerinden temellendirir ve bundan hareketle, Avrupa'daki sınıf oluşumundan farklı olarak Türkiye'deki sınıfları, şehirlerde burjuvaziyi, sanayi ve ticaret burjuvazisi ile bürokrasinin oluşturduğunu, sosyal hareketlerin ölü ağırlığı olarak nitelediği küçük burjuvaziyi ise esnaf, memur, küçük üretici ve askerlerin oluşturduğunu belirtmektedir. Hüsnü'ye göre, "Küçük burjuvazinin işçi sınıfının yanında yer alma potansiyeli düşünülerek dikkate alınması gereklidir. Köylerde ise büyük çoğunluğu, topraksız feodal 'mütegalibe' elinde ezilen, dinini bile gerektiği

¹⁹² "Birleşik cephe kararı alınan VII. Kongre'nin Türkiye partisi için içerdiği sonuçlar, ancak bir yıl sonra belli oldu. (...) Çeşitli Avrupa ülkelerinde, Komintern'in VI. Kongresi'nin (1928) katı anlayışıyla 'sosyal faşist' diye damgalanan sosyal demokratlarla şimdi Birleşik Demokratik Cephe içinde işbirliği aranırken, Sovyet dostluğu resmi dış politikası olan Türk hükümetinin de sosyal mücadelelerle yıpratılmasından vazgeçilmesi istendi. Bu nedenlerle TKP, Komintern'den çözülerek merkezsizleştirildi. Komintern'in merkezsizleştirme kararı, TKP'nin en azından 1946'ya kadar CHP'ye teslim olmasıydı." *STMA*, s. 1928-1929.

¹⁹³ Şefik Hüsnü'nün kaleme aldığı, TKP'nin 1942'deki İleri Demokrat Cephe bildirisinde, Türkiye'de mevcut ileri görüşlü siyasi partilere, meslek birliklerine, kültür cemiyetlerine, faşizme ve irticaa düşman müstakil demokrat gruplara, yurtseverler ve namuslu vatandaşlara 'milli birlik' çağrısı yapılıyordu. Atatürk inkılabına ve demokrasi prensiplerine bağlılıktan bahsediliyordu. Şefik Hüsnü önderliğinde, 1946'da kurulan legal Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'nin (TSEKP) programına bakıldığında sosyalizmin yakın hedefleriyle, uzak hedefleri ve burjuva devletçiliği ile halk devletçiliği gibi ayrımlar yapılarak –legallığın de etkisiyle– hükümetin işçiler ezilenler lehinde yapacağı iyileştirmeler, kamulaştırmalar, millileştirmeler yoluyla sosyalist bir cemiyet inşasına geçişi hızlandırma hedefi söz konusudur. Özetle, emekçi yararına devletçilik hedeflenmektedir. Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi "İktisadi sahada, stratejik kumanda mevkillerini hususi ferdi sermaye gruplarının değil, bizzat devletin işgal etmesine ve böylece istihsal ve fiat hareketleri üzerinde tamamiyle, sıkı bir nazım rolü oynamasına taraftardır ve bu manada emekçi halk sınıfları menfaatına devletçidir." Tunçay, *a.g.e.*, s. 299.

gibi yaşayamayan, [bir tür şekil verilmesi gerekli hamur olan] cahil köylüler oluşturmaktadır. Onlara proletarya, örgütüyle şekil verecektir.”¹⁹⁴ Halk kitlelerini ezenler ve halk kitlelerine yol gösterenler vardır. Halk kitleleri şimdilik pasiftir, onlara proletarya örgütü şekil verecektir. Ayrıca Avrupa’da olduğu gibi halka yol göstermesi beklenen aydınlar henüz bunu gerçekleştirebilecek durumda değildir.¹⁹⁵

Ulus devletin kuruluşu TKP açısından hemen her anlamda olumlu olduğu için Kürt hareketine karşı tutumlarında dikkat çeken nokta, bu unsurların geri kalmış olmaları dolayısıyla emperyalist güçlerle çıkarları uyuşan gerici güçler olarak tanımlanmalarında sorun görülmemesiydi. Özellikle Şeyh Sait ayaklanması sonrasında TKP’nin bu tavrı açıkça ortaya çıkmıştır. Fakat Kürtlerin ezilen unsurlarıyla, gerici güçlere karşı birlikte mücadeleye atıf yapılmadan geçilemiyordu. Ancak TKP, Kemalist milliyetçilikle bu konuda bir ayırım çizgisi yakalayabilmiştir.¹⁹⁶ Şefik Hüsnü 1934’te “Biz komünistler, diğer milletleri hedef aldığı ve Anadolu’nun Türk olmayan halklarının yok edilmesine veya zorla eritilmesine yol açtığı sürece Türk burjuvazisinin milliyetçiliğine karşı mücadele ederiz” demekteydi.¹⁹⁷

Sonuç olarak TKP geleneği, geri kalmış bir ülke hareketi olarak ister istemez anti-emperyalist ve anti-feodal vurgusu ağır basan, milli burjuvazinin ve

¹⁹⁴ Şefik Hüsnü, “Türkiye’de Sosyal Sınıflar”, *Türkiye’de Sınıflar*, s. 22.

¹⁹⁵ Hüsnü’ye göre, “Halk üzerinde herhangi bir etki yapmak için özgür bir iradeye sahip olmak gerekir. Türkiye’de aydın adı altında toplananlar, gerçekte bu şarta sahip değildirler. Yani kendi başlarına bir toplumsal varlıkları yoktur.” Şefik Hüsnü, “Türk Aydınları”, *Şefik Hüsnü Yaşamı, Yazıları*, s. 123.

¹⁹⁶ “Şefik Hüsnü, 1926’da bir yazısında Türkiye’nin (...) Kürtler’e (emperyalizmin ve feodal sistemin baskılarından kurtulunca) kendi yönetimlerini belirleme haklarını tanıması gerektiğini öğütlemektedir.” Sadi, *a.g.e.*, s. 641.

¹⁹⁷ Şefik Hüsnü, “Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi On Üçüncü Toplantısında Konuşma”, *Şefik Hüsnü Yaşamı, Yazıları*, s. 236-240. Çağın en büyük gerçeğini millet gerçeği olarak gören Belli, Kürt hareketine karşı hemen hemen TKP mirasını aynı biçimde sürdürmektedir. Fakat bilindiği gibi, Mihri Belli’nin tutumunda 1970’lerde Kürt hareketinin gelişmesiyle birlikte bir değişimin olduğu da aşikardır.

proletaryanın gelişmemişliğinden hareketle, sanayinin geliştirilmesi bir öncelik olarak görüldüğü için devletçi ve kalkınmacı nitelikte olan bir harekettir. Kapitalistleşmeden sanayinin gelişebileceği düşünülür, dolayısıyla sanayileşmek olumludur. Ancak sömürücü sınıflar olarak adlandırılan sınıfların sanayileşmede önder olmaları arzulanmamaktadır. Modernleşmenin getirdikleri de, toplumsal ve siyasal gelişme olarak, toplumun ilerlemesi olarak görülür, dolayısıyla olumludur. Yine geri kalmış bir ülke olan Rus Devrimi örnek alındığı için, ülkede bir işçi sınıfı ve sınıf mücadelesinin olduğu belirtilmiş, hedef olarak da sanayinin gelişmesine öncülük etme işinin, kapitalizm ve komünizm arasındaki süreçte, işçi-çiftçi hükümeti öncülüğünde yürütülmesi öngörülmüştür. Fakat işçi sınıfının önderliği alabilmesi için oldukça fazla yol olduğu düşünüldüğünden, burjuva hükümetin işçi ve köylüler lehine yapacağı iyileştirmeler, millileştirmeler, 8 saatlik işgünü, topraksız köylüye toprak dağıtımı benzeri politikaların desteklenmesi öngörülmüştür.

TKP içinde iki kanadın varlığından söz edilebilir. Birinci kanadı yukarıda kavrayışları kabaca özetlenen Şefik Hüsnü oluştururken, ikinci kanadı 1927’de TKP’den ayrılan *Kadro* dergisini çıkaran grup oluşturmaktadır. “[İkinci kanat] daha çok [1920] Bakü Kongresi’nin bakiyelerinin teşkil ettiği bir hareket şeklindeydi. (...) [Bunlar] genellikle İttihat ve Terakki içinde yetişmiş ya da bu harekete ve onun “resmi olmayan” ideolojisi Türkçülüğe sempati beslemiş isimlerdir.”¹⁹⁸ Tek parti döneminin TKP’den farklı bir tarzda solla ilişkilendirilebilecek bu aydınları “Türkiye Komünist Partisi içinde komünizme yabancı unsurlar olarak kaldılar ve zaman

¹⁹⁸ Aydın, “Milli Demokratik Devrim”den Ulusal Sola”, s. 61.

içinde, bir yandan baskı, diğer yandan da Kemalizmin ilk düzenlemelerinin çekiciliğiyle, komünist hareketten ayrıldılar.”¹⁹⁹

Belirtildiği gibi Kadroculardan Vedat Nedim, 1927 yılında TKP’nin tüm belgelerini polise vererek tek parti iktidarının güvenini kazanmış, *Kadro*, Kemalist hükümetin gözeticiliğinde çıkarılmış fakat sonunda Kadrocular yine hükümet tarafından tasfiye edilmiştir. Şimdi, Kadrocuların siyasi fikirlerine değinilecektir.

¹⁹⁹ “Komünizme inanmayan aydınlar Türkiye Komünist Partisi’ne doldu. Komünizmin sadece yabancı boyunduruğundan kurtarıcı işlevlerinin cazibesine kapıldılar. Komünizmde adı konmamış Kemalizmi aradılar ve bulduklarını sandılar”. Küçük, *a.g.e.*, s. 665.

III. Kadro: Kalkıncı Devletçi Aydınların Sol Yorumu

Kemalist devletçiliğin daha radikal bir uygulamasını savunan, Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, Mehmet Şevki Yazman, İsmail Hüsrev Tökin'den oluşan, çoğunluğu TKP geleneğinden gelen bir grup sol yönelimli aydın, 1932'de çıkarmaya başladıkları *Kadro* Dergisi etrafında mevcut iktidarı etkileyerek toplumun üstten şekillendirilişine katkıda bulunmayı hedeflemişlerdir. Kemalist rejimi idealize ederek sanayileşme programı ve devletçi politikalarının, ilerici (gelişmeci olduğu için), anti-emperyalist ("ulusalcı" olduğu için) ve sınıfsız bir toplum yaratma hedefinde (devletçi olduğu için)²⁰⁰ olduğu sonucuna ulaşan *Kadro* dergisi etrafında toplanan bu küçük aydın grubu, Kemalist devletçiliği bir iktisat politikası olarak kavrayıp Kemalist devrimin öncülük niteliklerini abartarak farklı bir Kemalizm yorumuna ulaşmışlardır. Kemalizmin ideolojik öncülleri dışında olan her türlü akımın şiddetle bastırıldığı bir siyasal ortamda Kadrocuların üç yıl kadar faaliyetlerine devam edebilmiş olması ilginçtir. Dolayısıyla buradan kolaylıkla Kadrocuların, Kemalist ideolojiyle pek çok anlamda örtüşen -fakat kimi konulara daha dar veya daha geniş yorumlar getirmek suretiyle şekillendirdikleri- bir ideolojik çerçevede hareket ettiklerini söyleyebiliriz. "Kadroculuğun varolan iktidarla ilişkilerinin nasıl kurulacağı, Kadrocuların en duyarlı olmaları gereken konudur. Bir yandan iktidarı barışçı ilişkiler içinde etkileyebilmesi için onunla bir tür yakınlık kurması gerekirken, öte yandan bazı

²⁰⁰ "Kemalist sanayileşme programının başlatılması, Kadrocularca onun anti-emperyalist bir program olarak değerlendirilmesine, programın devletçilik biçiminde uygulanması ise onun sınıfsız olarak değerlendirilmesine yol açtı." Haldun Gülalp, "Ulusçuluk, Devletçilik ve Türk Devrimi: Bir Erken Bağımlılık Teorisi", Nevin Coşar (der.), *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995, s. 174.

şeyleri değiştirebilmek için eleştirel bir konuma sahip olması gerekir. Aynı zamanda hem yakın olmayı hem de uzak olmayı becerebilmelidir.”²⁰¹

Kadrocuların başlıca hedefleri, inkılapların daha radikal bir program çerçevesinde devam ettirilmesidir. Şevket Süreyya’nın ifadeleriyle, “Türkiye bir inkılap içindedir. Bu inkılap durmadı, genişliyor, derinleşiyor. (...) İnkılabın derinleşmesi demek her şeyden önce, işte bu inkılap bilincinin, inkılap ahlak ve disiplininin, onu temsil eden azınlık kadronun dimağından, genç neslin, yeni kuşakların, geniş köy ve şehir halkının dimağlarına inmesi, yerleşmesi demektir.(...) İnkılap ona taraftar olmayanların iradelerinin, ona taraftar olanların iradelerine cebir ve zor yolu ile, kayıtsız şartsız bağlanmaları demektir.”²⁰²

Kadroculara göre, inkılap sürecinin başlangıcındaki radikalizmden uzaklaşılması oldukça önemli bir sorundur. Henüz 1924’te inkılapların uygulanması tökezlemiştir, daha sonra ise durum giderek kötüleşmiştir, dolayısıyla daha radikal bir uygulama yönünde müdahale edilmelidir. “Türkiye’de Atatürk’ün de vakitsiz hayat sahnesinden çekilişi sonunda inkılapçı dinamizmin zaafa uğrayarak, inkılabın devam ettirilemeyeişi ve ikbal edilmemesi sonunda hızla bir oligarşiye kayış görüldü”.²⁰³ Milli mücadelenin önderleri daha çok siyasal bir bağımsızlık tutkusu içindedir, bağımsızlığın ekonomik boyutu yeterince önem kazanamamıştır.

²⁰¹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Bir Cumhuriyet Öyküsü Kadrocuları ve Kadroyu Anlamak*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 488.

²⁰² Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılap ve Kadro*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1968, s. 85-86.

²⁰³ “Hulasa Türk inkılabını dinamizmi, asıl 1924 Anayasa’sı ile kösteklendi. Ondan sonra Atatürk’ün ya bu Anayasa’yı zorlayarak başarmaya çalıştığı inkılaplar, ya bu Anayasa’ya yeni bir ruh vermek için ona eklediği ilkeler, ilk ve inkılapçı dinamizmi, hiçbir suretle sağlayamadı. Mesela bu ilkelerden inkılapçılık, devletçilik, halkçılık gibi umdeler, hiçbir zaman tam ve aktif birer hareket unsuru haline getirilemediler.” Aydemir, *a.g.e.*, s. 79.

Kadrocular yorumlarında bu boyutu vurgulamışlardır. Bunun için dünya ekonomisi içinde Türkiye'nin yerinin çözümlenmesi özellikle önem kazanmaktadır.

Kadrocuları orijinal kılan, tarihsel materyalist bir dünya görüşüne sahip olmalarıdır. TKP'den ayrılan kadrolar tarihsel materyalizmi kullanmalarına rağmen farklı sonuçlara ulaşmaktadırlar. "Ulaştıkları bu yeni sonuçların da Kemalizmle kolayca uzlaşabileceğini savunmaktadırlar. Kemalizmin çok pragmatik olduğunu, bu nedenle ulaşılan sonuçlar uygun olduğu takdirde onunla uzlaşmanın kolay olabileceğini ve Kemalizmin dünya görüşü olan ve maddeci bir niteliği olan pozitivistin, tarihi materyalizmle bağdaşabileceğini varsaymaktadırlar."²⁰⁴ Marksizmi Batılı, sanayileşmiş ülkelerin sınıfsal çelişkilerinin çözümlemesi için uygun bir yöntem olarak konumlandırırken, tarihsel materyalizmi kullanarak milli çelişkinin geri kalmış ülkeler için asıl çelişki olduğu sonucuna ulaşırlar. Kadroculara göre Türkiye tahlili için Marksizm değil, tarihsel materyalizm kullanılmalıdır. Böylece Türk milli devrimini evrensel kategori olarak konumlandırarak önemini vurgulamaya çalışırlar.²⁰⁵

Kadrocular devletçiliğin Kemalizmden biraz daha farklı bir yorumuna ulaşmışlardır. Devletçiliği yalnızca bir iktisat politikası olarak değil, bir iktisadi sistem olarak görmektedirler. "Kadro ve İnönü benzer şekilde, özel sektörün devlet sektöründen daha iyi yaptığı görüşünü reddetmekte ve sanayileşme hamlesinde devlet yatırımcılığına öncelik verilmesi gerektiğini savunmaktadırlar, fakat İnönü devletin önceliğini özel sektörün zayıflığından dolayı tercih ederken, Kadro'da bu tespiti ek olarak ve daha önemlisi ideolojik olarak özel sektör, çıkarlarını her şeyden

²⁰⁴ Tekeli, *a.g.e.*, s. 514.

²⁰⁵ *A.g.e.*, s. 522.

üstün tuttuğu için tercih edilmemelidir.”²⁰⁶ *Kadro*’ya göre özel sektör yalnızca, karar alma mekanizmaları ve süreçlerinde etkin olamayacak alanlarda yatırım yapabilmelidir. Devlet sermaye birikim süreçlerinde etkin olabilmeli, işlettiği sanayi gelirlerini sermaye birikimine aktarmalıdır. Önerdikleri yöntemin Sovyet sermaye birikiminin yönetim organizasyonundan farkı, orada karşılaşılan üretim eksikliğinin, planlamaların doğru yapılmasıyla önlenmesini tavsiye edilmesidir. Kadrocular kapitalizmin ve sosyalizmin eksikliklerine vurgu yaparak bunların dışında, radikal bir devletçiliği esas alan bir gelişme stratejisi önermektedirler. Devletçilik kapitalizme ve sosyalizme karşı üçüncü bir kalkınma yoludur. Kadro üçüncü dünyacı kalkıncılığın bir öncülü sayılabilecek bir akımdır. Türkeş’e göre “Kadrocularca, devletin sermaye sahiplerinin yerine geçmesi önerilmektedir. Bu nedenle önerilerinin kapitalizm ve sosyalizme alternatif bir üçüncü yol değil yine kapitalizmin içinde olduğu sonucuna ulaşılabilir.”²⁰⁷ Fakat Kadroculuk benzer biçimde –örneğin, Kadroculara göre özel sektör çıkarlarını her şeyden üstün tutmaktadır ve toplumsal çıkarlar kişilerin çıkarlarından daha üstündür- sosyalist yola da benzetilebilir. Dolayısıyla Kadroculuğun bir tür üçüncü yolculuk olduğu daha akla yakın görünüyor.

Kadrocularda devlet, bütünü içeren bir kategoridir. Bu bütünlüğü Durkheim’da ya da Ziya Gökalp’te olduğu gibi toplumu organik bir bütün olarak gören “dayanışmacılık” (solidarizm) ile değil, toplumun dış ve iç çelişkilerinin yorumuna dayanarak temellendirmektedirler. Milli Kurtuluş Savaşı’nın dayandığı dış çelişki, ulusal bütünlüğün kaynağıydı. Benimsenen devletçilik de, çelişkinin doğmasını engelleyecekti. Böylece sınıf çatışması olmayan, sınıfsız bir toplum

²⁰⁶ Türkeş, *a.g.e.*, s. 172.

²⁰⁷ *A.g.e.*, s. 183.

kategorisi ortaya çıkmaktadır. Kadrocular, devletçi iktisat politikalarının yeni bir üretim ilişkisi tarzı oluşturacağını ve bu süreçte devletin kapitalist sınıfın ortaya çıkmasını engelleyecek önlemler alması gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Kadroculara göre kapitalizmin gelişmesi, Avrupa'daki sermaye birikim süreci, işçi sınıfının sömürülmesi sonucu sınıf çatışmalarının ortaya çıkmasıyla sonuçlanırken, Doğulu ülkeler için kapitalist gelişmenin ortaya çıkardığı metropol ülkeler ile sömürge ve yarı sömürgeler karşıtlığı daha belirgindir. Dolayısıyla sınıf çatışması Avrupa'nın sorunudur; geri kalmış ülkeler içinse emperyalizm-milli güçler çelişkisi önemlidir. Kadrocularca liberalizm, kapitalizmin ekonomik politikalar düzeyinde bir yansımasıyken, demokrasi kendi başına var olmayan "kapitalizmin siyasi ve idari kılıfı" olarak görülmektedir. Parlamentarizm ise, bu demokrasinin uygulanma yoludur. Her biri kapitalizmle ilgili olan bu kavramların tümü de, Kadrocular için olumsuz hale gelmektedir.²⁰⁸

Sosyalizmin sanayileşmiş Avrupa ile sanayileşmemiş Asya ve Afrika'nın işçi sınıfları arasındaki niteliksel farklılıkları çözümlemesinin mümkün olmadığı kanısındadırlar. Faşizminse emperyalizme taraftar olduğunu ve sanayi burjuvazisinin çıkarlarını korumayı hedeflediğini ileri sürmektedirler.²⁰⁹ Fakat bu durum sosyalizm ve faşizmden etkilenmediklerini göstermez. Faşizm gibi, Kadro da otoriteryan bir yaklaşımı benimsemiş ve milleti organik anlamda birlik olmaya davet etmiştir.²¹⁰ Sosyalizmden etkilendikleri de kuşku götürmez. Her ne kadar Marksizmi eleştirseler de tarihsel materyalizmi benimsemişlerdir ve Lenin'den etkilenmişlerdir. Kadrocular, sosyalist söylemin anti-emperyalist boyutunu ve faşizmin otoriteryan özelliğini

²⁰⁸ Tekeli, *a.g.e.*, s. 518.

²⁰⁹ Türkeş, *a.g.e.*, s. 126.

²¹⁰ *A.g.e.*, s. 129.

ulusçu söylemlerinde uzlaştırmaya çalışmaktadırlar.²¹¹ Anti-emperyalizmlerini temellendirmek için, tarihsel materyalizmi Türkiye koşullarına uyguladıklarını iddia ederek temel çelişkinin, Batılı toplumlarda olduğu gibi sınıflar arasında değil, emperyalizmle milletler arasında olduğunu savunmaktadırlar. Türk devrimlerini, dejenere olmuş Batı demokrasisinden ve ihtilalci bir sosyalizmden ayırmaktadırlar. Henüz sanayileşmenin gerçekleşmediği Türkiye’de devletin her anlamda yaygın denetimle yürüteceği kalkınmayla, çıkarları farklı sınıfların ortaya çıkmasına gerek olmadan gelişmiş ülkeler seviyesine gelinebileceğini savunmaktadırlar.

Devletçiliği liberalizm ve komünizme alternatif bir iktisadi sistem olarak değerlendirerek önemini abarttıkları için, anti-emperyalist nitelikli, milli kurtuluş hareketini ilk gerçekleştirmiş olan Türkiye’nin sömürülen ülkelere öncülük yapma işlevinden söz ederler. Böylelikle milli unsura dayalı, devlet eliyle kalkınma yürüten ülkelerin bir tür kapitalist olmadan kalkınmacılıkla üçüncü yoldan gelişebileceğini düşünmektedirler.

Ancak Kadro Hareketi de, Kemalist yönetim tarafından tasfiye edilmiştir. *Kadro*’nun özel sektöre ve İş Bankası Grubu’na yönelik eleştirileri, bu çevrelerin Kadroculara karşı tepki göstermesine yol açmıştır. Diğer taraftan, Kadrocuların önerdiği gelişme stratejisi Kemalist yönetimin uyguladığıyla tam olarak örtüşmediği için Kadrocuların önerileri Kemalist yönetimi eleştirir nitelikte olmuştur. Dolayısıyla Kadroculara karşı CHP içinden de tepki gelmeye başlamıştır. Kemalist yönetim artık Kadro Dergisi’ne 1932 yılında duyduğu kadar ihtiyaç duymamaktaydı. Son olarak da

²¹¹ A.g.e., s. 15.

Kadro uyguladığı stratejinin -“Kemalist liderlerin kendi kendisini rehber atayan bir grup aydına uzun süreli tolerans göstereceğine inanmış olması”- kurbanı olmuştur.²¹²

Kadro liberalizmin gerileme dönemi ürünü olarak kapitalizm ve sosyalizm dışında bir üçüncü yol arayışının ifadesiydi. 1960’larda benzer bir üçüncü yol arayışını kapitalizmin gelişme döneminin ürünü olan bir hareket olarak Yön hareketi sergilemiştir.²¹³ Kadrocular ve Yöncüler, Türk modernleşmesinin başından itibaren görülen, toplum karşısında moderni temsil eden, topluma yön vermesi gereken aydın türünün iki farklı tarihsel zemindeki yansımalarıdır. Kadro ve Yön değişmeyen yanlarıyla bu genel aydın türünün çeşitli özelliklerine işaret ederken diğer taraftan kendilerine has kimi özellikleri, farklılıklarıyla da ortaya çıktıkları döneme ışık tutarlar.

Siyasi perspektifi Yön’le etkileşim içerisinde olan MDD ise Kadrocular gibi üçüncü yol arayışı içerisinde değildir ve Marksizme araçsal yaklaşmaz ancak anti-kapitalizmden daha fazla önemsenen anti-emperyalizm ve buna bağlı milliyetçilik vurgusu ile toplumun “ilerici” kesimlerine (asker-sivil aydınlar) ve onların ideolojisi olarak tanımladıkları Kemalizme verdikleri önem MDD’cileri Kadrocularla benzer bir yörüngeye taşımaktadır.

²¹² A.g.e., s. 205-206.

²¹³ “Yön Hareketi, Kadro ile karşılaştırıldığında 1930’ların tek parti koşullarında oluşturulan bir ideolojinin çok partili hayat koşullarında yeniden yorumlanması olarak değerlendirilebilir.” Faruk Alpkaya, “Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol Kemalizm”, *Kemalizm: Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce*, Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 478. Yön, Kadro gibi devletçiliği bir iktisadi sistem değil bir kalkınma stratejisi olarak sunar.

IV. Ara Değerlendirme: TKP, Kadro ve MDD

MDD, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye'de sol siyasetin oldukça önemli bir unsuru olmuş, özgün bir konuma sahip bir harekettir. Ancak bu özgünlüğünün yanı sıra, 1920'li ve 1930'lu yıllardan kalan tartışmaların MDD'nin siyasi tahlillerine belirgin biçimde etkisi vardır. TKP'nin bu anlamdaki etkisi daha doğrudandır. Kadro hareketi ile MDD'nin tahlillerinde ise açık bir etkileşimden ziyade benzerlik bulunmaktadır.

MDD'nin fikri önderi Mihri Belli, 1940'ta illegal TKP'ye katılmış 1942 sonlarından itibaren partide aktif görevler üstlenmiştir.²¹⁴ Sovyetler Birliği'nde uygulanan sosyalizmi benimsemiş, III. Enternasyonal'e üye olan illegal TKP geleneğinden gelen komünistler gibi Stalinist eğilimleri oldukça güçlü bir komünizm tahayyülüne sahiptir. Aşamalı devrim ve tek ülkede sosyalizm teorileri onun politik tahayyülü için de oldukça belirleyicidir. Belli, MDD'nin benimsediği “sosyalizm yolunda tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye” sloganıyla temsil edilen hedefin, Türkiye'deki elli yıllık devrimci işçi sınıfı hareketinin asgari programıyla uygunluk içinde olduğunu belirtir.

Yalçın Küçük'e göre “Türkiye Komünist Partisi, «Kemalizmin sol kanadı» işlevini ve Kemalizme akıl vererek sola çekme alışkanlığını hiçbir zaman terk etmedi. (...) Asıl yanlışlığın Kemalizmin sol kanadı işlevini yüklenmekten ileri geldiğini bir türlü kavrayamayan Türkiye Komünist Partisi, sürekli olarak

²¹⁴ “[1950'li yılların başında] Mihri Belli ile Zeki Başımar arasında TKP'nin gelecekteki önderliği için sert bir rekabet ülke içinde ortaya çıktı. Başımar, hapisten çıktıktan sonra ülkeden ayrıldı ve Şefik Hüsnü'nün ölümünden sonra genel sekreter oldu. Mihri Belli ise ülkede ve partinin dışında kalarak kendisinin ön plana çıkacağı zamanı bekledi ve etkisini kendisine mahsus bir biçimde hissettirdi”. Belge, “Sol”, s. 164.

«enternasyonalist» olduğunu kanıtlamak ihtiyacı duydu.”²¹⁵ Belli’ye göre ise TKP Kemalizme taviz vermekle suçlanamaz. “1920’ler, 1930’lar TKP’si ülkenin özgül niteliklerini uzun boylu hesaba katmadan SBKP modelini kalıp gibi benimsemekle, gereken Marksist yaratıcılığı göstermemekle suçlanabilir ama, Kemalistlerin bir milli burjuvazi yaratarak kapitalist yoldan Türkiye’yi kalkındırma hayallerinin ülkeyi nasıl bir çıkmaza sürüklediğini görmemekle, buna karşı kesin tavır almamakla suçlanamaz”.²¹⁶ Belli’nin *Marksist yaratıcılığı gösterememekten* kastı sosyalizmin “Türkiye’ye özgü” olduğuna vurgu yapılmamış olmasıdır sanırım.²¹⁷

TKP’nin siyasi tahlilleriyle MDD’nin tahlilleri arasında büyük çoğunluğu modernleşme konusundaki benzer tavırdan kaynaklanan bir paralellik bulunmaktadır. TKP geleneği için de, Mihri Belli için de Türkiye hala ne Doğu kadar geri, ne Batı kadar ileridir. Burjuva devrimi yapmaya aday geri kalmış bir ülkedir. Anti–emperyalizme, Türkiye’nin geri kalmışlığına, feodal mütegalibeyle mücadelele atıflar ve Batı karşıtlığından beslenen Doğuculuk²¹⁸ vurguları benzerdir. Bir geri

²¹⁵ “Böylece ülke sorunlarının çözümünü Kemalizmden ve Kemalizmin siyasal örgütü olan Cumhuriyet Halk Partisinden bekledi. Bu bekleyiş içinde de ülke sorunlarıyla fazla ilgilenmedi. Anlamsız bir işbölümü ile ülke sorunlarını başkalarına bırakıp enternasyonalizmi kendi üzerine aldı. (...) Türkiye Komünist Partisi’nin , üyelerinin özverisi ve katlandıkları zulümle karşılaştırılamayacak kadar az etkin olması gerçeğinin altında sürekli olarak başka bir ideolojinin, Kemalizmin, akıl hocalığını üstlenmesi yattı. (...) Türkiye Komünist Partisi, Kemalizmin resmi ideoloji olduğu bir toplumda, Kemalizmin sol kanadı işlevini üstlenerek bir adım daha atılamayacağını bir türlü kavrayamadı.” Küçük, *a.g.e.*, s. 53.

²¹⁶ Mihri Belli’ye göre, 1919-1925 döneminde “mücadele biçimi genellikle legal siyasi ve askeri örgütlenmeyle, emperyalizme ve onun işbirlikçisi sınıf ve zümrelere karşı millici güçler safında cephe halinde savaştı. Bilimsel sosyalizmin Türkiye’ye yeni girmiş bir akım olması dolayısıyla teorik yetersizlik ve örgütlenmede dağınıklık söz konusuydu. (...) 1925-1943 arası dönemde ise “TKP illegaliteye çekilmişti, ancak komünistlere uygulanan baskı yasaları bugünkü yasalara kıyasla çok daha hafif cezaları içeriyordu.” Mihri Belli, *Esas Hadise, O Kiraz Ağaçları*, İstanbul: Chiviyazıları Yayınları, 2002, s. 23-25.

²¹⁷ Sovyetlerden daha belirgin biçimde etkilenen TKP’nin aksine, Belli sosyalizmin kökü dışarıda bir ideoloji olmadığını kanıtlama çabasıyla, bunu aştığını düşünüyor olabilir.

²¹⁸ Örneğin Şefik Hüsnü Türkleri “Doğu’da en ileri gitmiş unsur olmak ve henüz uyanmamış ulusların öncüsü bulunmak sıfatıyla biz Türkler” biçiminde tanımlıyordu. “Türkiye’de Devrimin Şekli”, *Şefik Hüsnü Yaşamı, Yazıları*, s. 112. Yine Hsnü’ye göre “Türkiye’nin bütün Doğu, özellikle Müslüman uluslar üzerinde nüfuzu vardır; onlara kendisini bağlayan gelenek bağları, bize sesleniyor ve diyor ki:

kalmış ülke devrimi olan Sovyet deneyiminden etkilenmiş olan Şefik Hüsnü Batı toplumlarının ve Türkiye'nin sosyalizme ulaşma yollarını tamamen zıt görmektedir. Türkiye'de sınıf savaşımının tahliline, Batı'nın tam zıttı olduğu ön kabulüyle başlamaktadır. Mihri Belli de Türkiye toplumculuğuyla Batıcılık diye adlandırılan eğilimin bağdaşmayacağını savunmaktadır. Kemalizmin ilericiliğine yaptıkları vurgular ve Kemalizm öncesine -Tanzimat'a, II. Meşrutiyet'e- dair yargıları bu olguların taklitçilik olduğu ve bağımlılaşmanın başlangıcı olarak algılamaları anlamında paralellikler taşımaktadır.

Fakat TKP “kapitalist olmayan yol”u savunurken, Mihri Belli kapitalistleşmeden sosyalizme ulaşamayacağını düşünmektedir. Ancak devrimin aşamalı olacağı kavrayışı her iki anlayışta da geçerlidir. Demokratik devrim, burjuva devrimidir. Bunun sonucu olarak MDD tezinde milli burjuvazi ve asker-sivil aydın zümre vurgusu ön plana geçmektedir. Asker-sivil aydın zümre vurgusuyla işçi sınıfının öncülüğünü erteleyen bir yaklaşımla, eninde sonunda “amele-köylü şuralar cemiyeti”ni ve proletarya öncülüğünü öngören bir yaklaşım arasında ayrımların dikkat çekici olduğu kesindir. Bu ayrım noktasına rağmen TKP'nin “reformları desteklemek ama bunlarla yetinmemek” biçimindeki tavrının, Belli'de milli demokratik devrimin gerçekleştirilmesinden sonra sosyalist devrim aşamasına geçileceğine dönüştüğü söylenebilir. MDD'nin milli burjuvazinin devrimden sonra da varlığını sürdürmesine ve milli burjuvazinin demokratik devrimde öncülüğüne yaptığı vurguyla, TKP'nin uygulamada öncülüğü Kemalist iktidarda görmesi benzer kavrayışlardır. Fakat demokratik devrim aşamasında öncülük etme görevi TKP'de

kapitalist emperyalizmin köleliği altında inleyen insanlığın kurtuluşunu kolaylaştırınız.” Aktaran, Sadi, *a.g.e.*, s. 640.

net olarak proletarya da iken MDD'nin tavrı bu konuda daha muğlaktır. Ayrıca TKP pratiğe yansıtamamış ve geçici bir süre için –kabaca 1927-1936 arası- olsa da Kemalizmle bir net bir ayrımı yakalayabilmiştir.

MDD tezinde cuntacılık eğilimine tekabül eden asker-sivil aydınlara ilişkin vurgu, MDD'nin ve eski TKP çizgilerinin farklı dönemlerin ürünü olmaları dolayısıyla ortaya çıkmış olan bir yeniliktir. Şöyle ki TKP döneminde Kemalist hükümet iş başındaydı ve tüm inisiyatifi elinde toplayarak toplumun üstten şekillendirilmesi görevini yerine getirmekteydi. MDD tezinin ortaya atıldığı 1960'ların ortasında ise MDD'cilerin yorumuna göre, Atatürkçü ordunun “ilerici” darbesinin ardından, “demokrasıcılık oyunuyla” iktidarı yine “karşı devrimci”ler ele geçirmişti. Dolayısıyla hitap edilen iktidar odağı zaman içinde farklılaşmıştı. Eski TKP, Kemalizmin yol açıcılığına göz kırparken, MDD Kemalist mirası sahiplenene seslenmekteydi. Zaten MDD için Kemalizm, asker-sivil aydın zümrenin ideolojisi olduğu için önemliydi.

Her ne kadar paralellikler varsa da, Belli'nin Kemalizm ve milliyetçik algısının da doğrudan doğruya eski TKP mirası olduğunu söyleyebilmek zor görünüyor. Bu yaklaşıma göre asker-sivil aydınlar milliyetçi dolayısıyla ilerici olduklarından milli demokratik devrim de öncü olabilmeleri düşünülebilen unsurlar oluyorlar. TKP Kemalizmin en baştaki devrimci yönüne vurgu yapıyor ve 1925'ten sonra tutum, en azından teoride, net bir anti- Kemalizmken, Mihri Belli için - Kemalist reformlar, Kemalist yöneticilerin iktisat bilmemeleri, reformların yalnızca üstyapıda sınırlı olması vb. nedenlerle yarım kalmış olsa da- karşı-devrim 1945'ten sonra başlıyor. Mihri Belli'nin de bir temsilcisi olduğu, 1960'ların eski TKP geleneğinden gelen devrimcileri Eralp'e göre, TKP çizgisinden iki kritik konuda

daha geridir: “İşçi sınıfının mücadelesi karşısında son derece ilgisiz bir konumdadırlar. Oysa Şefik Hüsnü TKP’si, faaliyeti boyunca sınıf içinde örgütlenme çabasına özel bir önem vermiştir. Birincisi ile doğrudan bağlantılı ikinci gerileme ise ‘örgüt’ ve ‘illegalite’ konularında görülmektedir. Yine Şefik Hüsnü TKP’si tüm Kemalizm hayranlığına ve bu hayranlıkla da beslenen legalist eğilimlere karşı örgüt fikrine hep yakındır. Ayrıca TKP, legal imkanların yoksun olunan bir dönemde illegal olarak siyasal faaliyet yürütmüştür. MDD çizgisi ise “icazetçiliğe” karşı olma adına legal planda hiçbir örgütsel oluşuma yönelmediği gibi illegal alanda faaliyet yürütmek için de herhangi bir çabası olmamış, dönem boyunca bir hareket görüntüsünü aşamamıştır”²¹⁹

MDD tezinde, milliyetçilik vurgusunun ağırlık kazandığı da söylenebilir. Bu noktada emperyalizm komünizm çelişkisini sınıf çelişkisinden daha önemli görme konusunda ayrılıyorlar. Milliyetçilik vurgusu MDD’de daha baskındır. MDD bu konudaki tutumuyla daha çok Kadro’ya benzemektedir.

Kadro’yla daha dolaylı bağları bulunan MDD, milliyetçilik ve Kemalizm konusunda 1930’larda sol hareket içinde genel olarak benimsenen tavırların bir örneğini 1960’larda vermiştir.

Bir aydın hareketi olarak devleti toplumun üzerinde gören Kadrocuların bunu meşrulaştırabilecekleri önemli bir zemin, Kemalist iktidarı algılayış tarzları ve bu algı paralelinde geliştirdikleri halkı algılayış tarzlarıdır. “Kadrocu aydın, toplumun çıkarlarını ön planda tutan, inkılap heyecanı ile eylem içinde olan, bu eylemlerini ileri bilgi, teknik ve kültüre sahip olarak etkin bir biçimde yürüten, iş disiplinine ve inkılap disiplinine sahip olarak otoriter bir yapıdaki topluma rehberlik yapacak kimse

²¹⁹ Eralp, *a.g.e.*, s. 131.

olmaktadır.”²²⁰ Kadrocular toplumu, öncü kuvvetlerle üstten yönlendirmek istemektedirler. Bireyin önemini yitirdiği bu söylemde, millet adına hareket eden kadroların, kullanabilecekleri devletin araçları olacaktır. Kadroculuk adından da anlaşılacağı gibi “Teşkilat çerçevesi dar, disiplinli ve şuurlu bir yöneticiler ve kurucular zümresinden (...) bir milli kurtuluş hareketinin ve bir milli inkılabın kumanda heyetinden inkılabın devam ettirilmesini beklemektedirler.”²²¹ Etkilemeye çalıştıkları doğrudan halk değil, iktidarı elinde bulunduranlardır. Küçük bir aydın grubu olan Kadrocuların, bir siyasal güçlerinden söz edilemeyeceği, kendilerini iktidarın bir alternatifi olarak görmedikleri, aksine varolan tek parti iktidarının ideolojik dayanağı olarak iktidarı bu anlamda paylaşmak istedikleri açıktır. MDD için böyle bir tutum söz konusu değildir. MDD’cilerin aksine Kadrocular Kemalizmin ideolojik düzeydeki yansımasına eleştirel yaklaşmazlar. Çünkü onlar Marksizmin yalnızca tarihsel maddeciliğin benimserler. İdeolojik düzeylerini Kemalizme eklemlenerek belirlemişlerdir. MDD’ciler asker-sivil aydınlara ve onların devrimciliğine vurgu yapsalar da proletaryanın kuramsal öncülüğünü hiçbir zaman terk etmemişlerdir. Ayrıca *Kadro Şef*’e seslenmekte, MDD ise asker-sivil aydınlara, milli burjuvaziye, gençliğe vb. dolayısıyla olabildiğince geniş bir aydın kitlesine seslenmektedir.

Kemalist hükümeti inkılapların devam ettirilmesi konusunda teşvik etmeyi amaçlayan Kadrocular “Türkiye gibi bir ülkede burjuva sınıfından eser bulunmadığı gibi, işçi sınıfına dayanan bir ideolojik hareketin yaşayamayacağını” savunmaktadır.

²²⁰ Tekeli, *a.g.e.*, s. 511.

²²¹ Aydemir, *a.g.e.*, s. 259. “Bu elbette, yığınların kalabalıkların dili olamazdı. Yığınlar ve kalabalıklar, elbette bu dili konuşamazlardı. Çünkü inkılap, toplumun nizamına cebri bir müdahaleydi. İleri ve önder bir anlayıştı. İnkılap inkılapçı ve şuurlu bir inananlar kadrosunun işi olmalıydı.” *A.g.e.*, s. 24.

Sınıf mücadelesini reddederek, Kemalizmin “milli burjuvazi yaratmak” hedefini milli sayılmayan sanayi ve ticaret erbabına karşı onaylamaktadırlar.²²² Kadrocular ulusal bilinci sınıf bilincinde daha önemli görmektedirler; dolayısıyla MDD’ciler bu anlamda Kadrocularla benzer bir kavrayışa sahiptir. Ama Kadrocular Marksizmi değil tarihsel materyalizmi önemsemektedirler. MDD için böyle bir ayrım söz konusu değildir. Ayrıca Mihri Belli için “kapitalist olmayan yol” mümkün değilken, *Kadro* tam anlamıyla “üçüncü yol”cudur.

Kadrocular iktisadi alanda devletçiliği ve dolayısıyla planlamacılığı öngörürler. Sorunun iktisadi alanda olduğunu kavramışlar; Marksizmle ilişki kurabilmişlerdir. “Aydemir’in, 1920’lerin ilk yarısında, komünizmle bağlarının henüz kopmadığı dönemde benimsediği perspektifte, Cumhuriyet Halk Fırkası tarafında gerçekleştirilecek kalkınma ve sanayileşme, kendi gününün gelmesini bekleyen *sosyalizm* için bir önkoşul sayılmaktadır.(...) Ancak, kalkınma ve sanayileşme daha sonra, komünizmden Kadroculuğa geçiş döneminde, bu kez sınıf mücadeleleri yoluyla gelecek bir sosyalizme alternatif olarak kendi başına özgün bir hedef sayılmaktadır”²²³ MDD’ciler sınıfların varlığını kabul etmekte ve toplumsal analizlerini buna dayandırmaktadırlar. Halk yine yol gösterilmesi gerektirir ama Kadrocular da olduğu gibi yığınları önemsiz saymamaktadırlar,

Kadrocular otoriter eğilimlere sahiptirler ve toplumsal gelişme sürecinde, toplumun üzerinde yükselmiş kesimlerin etkin olmasında bir sakınca görmezler. İdealleri, aydın kadroların yönlendiriciliğinde tepeden inme bir “devrim”dir. Bu

²²² Aydın, *a.g.e.*, s. 62.

²²³ Metin Çulhaoğlu, “Şevket Süreyya Aydemir: Suyu Ararken Yolunu Yitiren Adam”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 78, (Güz-1998), s. 93.

idealler, 1960'larda liberalizmin yükselişine geçtiği bir tarihsel konjonktürde yeniden yeşertilmiştir.

III. BÖLÜM

Yön, TİP ve MDD

Bu bölümde 1960’larda siyasetin iki önemli bileşen Yön hareketine, TİP’e ve MDD’yle ilişkilerine değinilmeye çalışılacaktır.

1950’li yıllardan itibaren kapitalist sistemle bütünleşmenin yoğunlaşması sürecinde, kentleşmeyle taşralıktan çıkan kitlelerin etkisinde toplumsal yaşamın canlanmasıyla farklı bir muhalefetin olanağı doğmuştur. 1960’ların ortalarından itibaren AP iktidarı ve temsil ettiği değerlere karşı ortaya çıkan anti-emperyalizm odaklı toplumsal muhalefet işçi sınıfı ideolojisi çerçevesinde örgütlenmiştir.

1960’lı yıllarda popüler olan anti-emperyalist ve Kemalist bir solculuktu. Bunda Türkiye’de 1960’ların ikinci yarısında devlet bürokrasisi ve CHP çevresinde, özellikle ABD’nin Kıbrıs sorununda Yunanistan’ı desteklemesi nedeniyle esen anti-ABD rüzgarın oldukça önemli etkisi olduğu söylenebilir. *Yön* dergisi 27 Mayıs’la gelen görece demokratik toplumsal/siyasal ortamda, anti-emperyalist bir söylemle millici güçlere seslenmiş; özellikle aydınların ve bürokratların yoğun ilgi ve desteğini görmüştür. Anti-emperyalizm, sosyalist söylemle toplumsal meşruiyet kazanmıştır. Fakat bu sosyalizmin kendine has bir takım özellikleri vardır.

TİP’in parlamentoya girdiği 10 Ekim 1965 seçimleri 27 Mayıs sonrası süreçte yeni bir aşamayı temsil ediyordu. Belirtildiği gibi, AP’nin iktidara gelişi ve ABD güdümünde siyaseti sosyalist çevrelerle milliyetçi çevrelerin anti-emperyalist bir ittifakla yakınlaşmalarına vesile oluyordu. Bunda kuşkusuz 27 Mayıs’ın yarattığı yarılsamaların da büyük etkisi vardı.²²⁴ Yön ve TİP iki ayrı düzlemde, birlik

²²⁴ “27 Mayıs milli bağımsızlık, kalkınma vb. hedeflerde somutlaşan iki tür yarılsamaya yol açmıştır. İlerici aydınların toplumu üstten şekillendirme önerileriyle karakterize olan Yön hareketi darbenin

görüntüsü sergiliyorlardı. *Yön*, başlangıçta sosyalistlerin tümünün tartışma imkanı bulabildiği bir yayın organıyken TİP, içindeki ayrışmaların da ortaya koyduğu gibi farklı eğilimlerin kaynaştığı bir ortak zemindi. Sosyalist cephe başlangıçta farklılıkların önemslenmediği bir ortamda dıştan birlik görüntüsü sergiliyordu. Fakat 1965 seçimlerinde TİP'in parlamentoya girişi ve DP geleneğinden AP'nin mutlak seçim zaferi bütünsel bir görüntü arzeden sol cephedeki çatlakların ortaya çıkmasına neden oldu. *Yön* çevresi bu seçimleri 27 Mayıs sonrası karşı devrimi olarak değerlendirmişti ve CHP'den, dolayısıyla barışçıl yollardan iktidara ulaşmanın imkansızlığı tezine ulaşmıştı. Diğer taraftan TİP'in bu seçimlerdeki başarısından parlamenter yollarla iktidara gelebileceği anlamını çıkarması en önemli ayrışma noktasını oluşturuyordu. TİP'e yöneltilen eleştiriler politik tavrını netleştirme ihtiyacını körükliyordu. Böylelikle bir çatışma ortamına zemin hazırlanmış oluyordu. TİP'e destek veren kesimlerden Mihri Belli ve çevresinin *Yön*'ün yanında yer almalarıysa çatışmanın hem alanını, hem içeriğini genişletmiştir.

Bu bölümde öncelikle siyasi gelişmelere değinilecek, daha sonra *Yön* ve TİP'in siyasi perspektifleri MDD'ye etkileri bağlamında karşılaştırılmalı olarak ele alınacaktır.

yapılış biçiminden esinlenmiştir. MDD' ye karşı unsur olarak, Batı Avrupa sosyal demokrat partilerine yakın politik tutumuyla ülkede parlamenter yolla sosyalist savaşım için yeterli büyüklükte işçi sınıfının olduğunu feodalizme karşı yapılacak demokratik devrimin ve emperyalizme karşı yapılacak milli savaşımın birbirinden ayıramayacağını savunan Türkiye İşçi Partisi'nde ise darbenin getirdiğini düşündüğü demokratik ortamın etkisiyle, parlamento yoluyla iktidara ulaşabilme yanılmasına neden olmuştur." Atılğan, *a.g.e*, s. 102.

I. Çok Partili Yaşamdan 1960 Darbesi'ne

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya artık başka bir dünya idi. Avrupa ülkeleri, ABD ve SSCB birleşerek ortak düşman Hitler'i yenmiş, Avrupa merkezli dünya yıkılmış, yıkıntılar arasından liberalizmin simgesi ABD ve komünizmin simgesi SSCB, yani iki düşman süper güç doğmuştu. Böylece soğuk savaş başlamıştı. Bir diğer önemli olgu ise sömürgelerin ulus devletlere dönüşmesi idi. Sömürgelerin ulus-devletlere dönüşmesi soğuk savaş ortamında kapitalist-emperyalist sisteme karşı olarak algılanabilmiştir. Savaş sonrası ABD politikası, Batı Avrupa için liberal ekonominin yeniden tesisini hedeflerken, geri kalmış ülkeler için ulusal kalkınmacı politikaların teşvikine yönelmişti. Marshall Planı ve Thruman Doktrini, komünizmden korunma ve Avrupa'nın yeniden inşası politikalarının simgeleri idi. ABD'nin önerisine karşın Sovyetler üçüncü dünya ülkelerine kapitalist olmayan yoldan kalkınma stratejisini öneriyordu.

Türkiye tarihi açısından da 1945 sonrası çok partili yaşama geçiş kolaylıkla bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, emperyalizmin ileri karakolu olarak, ABD'nin güdümündeki dünya sistemiyle daha fazla eklemlenme sürecine girmiştir. Çok partili yaşama geçiş, halkın yönetimden genel bir hoşnutsuzluğunun ve bunun sonucu yoğunlaşan bir halk hareketinin ürünü olmadığından, çok partili yaşamın daha çok uluslararası konjonktürle ilgili olduğu kanısı güçlenmektedir.

1945'ten sonra ekonomi politikasında önemli değişimlerin işareti verilmiştir. Devlet eliyle sanayileşme, sanayi burjuvazisi geliştirmeye yönelik politika terk edilerek tarım ve madenciliğin geliştirilmesine ağırlık verilmiştir. Bundaki temel kaygı ABD'nin Türkiye için biçtiği rolün, Avrupa sanayisinin yeniden inşası için

gerek duyulan hammaddelerin teminini sağlamak olmasıdır. Tarımın makineleşmesi köylerdeki gizli işsizliği açığa çıkarmış ve köylerden kente doğru göç hareketi bu dönemde yoğunlaşmıştır.

Eroğul'un tespitiyle Türkiye'de çok partili düzenin ilk yirmi beş yılına toplu olarak bakıldığında, birtakım süreçlerin varlığı hemen göze çarpmaktadır. "Genellikle inişli çıkışlı bir yol izleyen ve çok kez birbirleriyle çatışan bu süreçleri dört eksenle toplamak olanaklıdır: *Demokratikleşme, liberalleşme, köktencilleşme ve askerileşme.*"²²⁵

CHP'den sonra iktidara gelen, gelişmiş kapitalist ülkelerle işbirliğine daha yatkın bir parti olan Demokrat Parti (DP) liberalleşme eğiliminin güçlenmesine neden olmuştur. 1950'li yıllar, yönetici elit profiline değişmesinin yanısıra - Kemalist devlet seçkinleri yerine millet iradesini temsil ettiğini düşünen taşralı elitlerin geçmesi- devletçiliğin yerine serbest teşebbüsün geliştirilmesinin hedeflendiği, daha liberal ve popülist politikaların uygulandığı yıllardır. Savaş yıllarında oldukça bozulmuş olan ekonomik durum halkın büyük çoğunluğunun CHP'ye tavır almasına, dolayısıyla tek parti yönetimine bir tepki doğurmuştur. 1950'li yılların siyasi deneyimi bu süreçte modernleşmenin nesneleri olarak kalan geniş halk tabakalarının inisiyatifi, kendilerine sunulana kabul etme, ona meşruiyet kazandırmadaki rolleri düzeyinde önemsendi. Halkçılıksa ya milliyetçiliğin içinde eritilmiş ya da "halk için, halka rağmen" olarak anlaşılabilmiştir.

Demokrasi, özgürlük vaatleriyle iş başına gelen popülist niteliği ağır basan DP büyük ölçüde 1945 sonrasında CHP'nin başlattığı ekonomi politikasını uygulamayı sürdürmüştür. DP, ilk dört yıllık iktidarı döneminde, temel sınıfsal

²²⁵ Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, s. 155.

dayanağını oluşturan ticaret burjuvazisi ile büyük ve orta köylülüğün iktisadi gelişme potansiyellerini öne alan bir politika izlemiştir. Tarımdaki modernleşme ve artan tarımsal ihracat ile sağlanan sermaye birikimi, 1950-1954 döneminde ekonominin büyümesini sağlamıştır. Köyden kente göç olgusu ve şehirleşmenin artışı, toplumsal hareketliliğin artması gibi olgularla karşılaşmıştır. 1950’li yıllar popülizmin yoğunlaştığı, ticaret burjuvazisinin, ülkeyi o güne kadar yönlendirmiş ve son olarak CHP’de somutlaşmış bürokratik gelenekle hesaplaşması anlamını taşımaktadır.

“Türkiye’de sanayi kapitalizminin temellerinin 1930’lu yıllarda devlet öncülüğünde atılmasına karşılık, kelimenin gerçek anlamıyla bir sanayi burjuvazisinin oluşması ancak 1950’li yıllarda başlayacak, bu sınıfın burjuvazinin yönetici gücü haline gelmesi ise 1960’lı yıllarda gerçekleşecektir.”²²⁶ Ancak 1950’lerin başında başlayan ekonomik durumdaki düzelme bir süreklilik göstermeyecek, 1950’lerin ikinci yarısından sonra bozulan ekonomik durumla paralel olarak siyasi sürecin işleminde de çeşitli zorluklar baş gösterecektir. Boratav’ın ayrımı esas alınırsa “46-53 arasında neredeyse tüm sosyal grupların mutlak durumlarının ve yaşam koşullarının düzeldiği bir süreç”ten, 1954- 1961 yılları arasında, “savaş sonunun genişleme konjonktürünün ve liberal dış ticaret politikalarının son bulduğu; ekonominin görece bir durgunluk içinde dalgalanmalara tabi olduğu (...) dış tıkanmaya tepki olarak ithalat sınırlamalarına gidildiği”²²⁷ bir dönem olarak nitelenebilir. Ekonomideki kötü gidişe paralel olarak toplumsal huzursuzluğun da artmasıyla DP’nin baskıcı niteliğinin de arttığı gözlemlenmektedir.

Büyük toprak sahipleri, ticaret burjuvazisi vb. kesimlere dayanan DP dönemi, belirtildiği gibi, iktidar kullanan kesimlerde bir değişikliğe yol açmıştır ve asker-

²²⁶ Savran, *a.g.e.*, s. 90.

²²⁷ Boratav, *a.g.e.*, s. 85.

sivil bürokratların etkinlikleri ve prestijleri bu dönemde sarsılmıştır. Bu dönem, düşük rütbeli askerlerin sosyo-ekonomik durumlarının kötüleşmesiyle ve yönetimin askeri kesime yalnızca generallerden oluşan bir kitle olarak yaklaşımıyla karakterize edilebilir. Tüm bunların sonucunda “özellikle aydınlar olmak üzere demokrasi talebi doğrultusunda CHP’ye eklemlenen bir anti-DPci muhalefet, *Forum*, *Akis* gibi dergilerde liberal nitelikli bir muhalefet ortaya çıkmıştır. Bu muhalefetin özelemlerineyse 27 Mayıs askeri müdahalesiyle ordu tercüman olacaktır. Asıl önemlisi ise askeri kesimce DP’nin laiklikten taviz verir uygulamaları, rejimin asıl unsurlarından kopuş olarak kavranmıştır. Bu durum 27 Mayıs’a giden süreç için açıklayıcı olarak kavranmıştır Kısacası, 1960 darbesi DP döneminde yaşananlara bir tepkiydi.

1960 darbesi, DP yönetimine ve parlamentoya olduğu kadar ordu üst kademesine karşı da yapıldığından yani hiyerarşi dışı niteliği nedeniyle özellikle önemlidir. “27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi Türkiye’de kendi türünün sonuncusuydu. Bu darbe, küçük rütbeli subaylar tarafından yüksek komuta kademelerine karşı gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan darbe 1908 Jön Türk devriminin geleneği içinde yer alıyordu; amacı sadede hükümeti değiştirmek değil, toplumda temel yapısal değişiklikler yapmaktı, ama bir programları yoktu ve bu nedenle iktidarı sivillere terk ettiler ama askeri unsurun siyasette ağırlığı arttı.”²²⁸ Özellikle DP’nin popülist bir anlayışla yürüttüğü dini yaklaşımın yanısıra, otoriter ve toplumdaki meşruiyet zeminine güvenerek giriştiği muhalefete karşı yok sayıcı

²²⁸ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, (çev.) Yavuz Alagon, İstanbul: Sarmal Yayınları, 1995, s. 20. “1960 Darbesi’ni gerçekleştiren subaylar, doğrudan doğruya İttihat Terakki’nin devamıydılar; olsa olsa ne yapmaya çalıştıkları konusundaki düşünceleri biraz daha bulanıktı. Toplumsal değişme anlayışları, İttihat Terakki-CHP seçkinlerinin otoriter, devletçi ideolojisinden türetilmişti.” Çağlar Keyder, “Türkiye Demokrasisi’nin Ekonomi Politikası”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, s. 61.

tutumu, Kemalist modernleşme projesinin savunucularını rahatsız etti. Bu kesimin başlıca dayanağını oluşturan olan ordunun, Atatürk ilkelerini koruma iddiasıyla gerçekleştirdiği 27 Mayıs 1960 darbesiyle, toplumsal ve siyasal gelişme açısından yeni bir döneme girildi. Askeri kesimin sistem içindeki etkinliğinin artışı ve devlet merkezli aydınların kollanması dikkat çekiciydi.

Askeri unsurun Osmanlı'dan beri devletle özdeşleşme anlamında günümüze kadar süren bir devamlılık barındırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında ve ulusal devletin kuruluşu sırasında ordunun oynadığı rol kritikti.²²⁹ Ancak şu nokta belirtilmelidir ki, bu kurum, önceleri hakim elitin siyasetlerini, daha sonra çöküş halindeki bir toplumun gerilimlerini yansıtan sürekli bir değişim süreci içindedir. Modern değerlerin ilk yansıdığı kurum ordu olmuştur; dolayısıyla askeri kesimin devlet ve toplumla özdeşleşmesi kadar yaygın bir algılayış ordunun “modernleşmenin taşıyıcısı” olarak algılanmasıdır.²³⁰ Askeri güçler çağdaşlaşma yönünde hep toplumda önde olan kesim içerisinde yer almışlardır. “Ordular ulus-devletin kuruluşunun ve “milli mefahir” in [övünçlerin] simgesi olarak, milliyetçi ideolojilerde özel bir role sahiptirler. Kurtuluş, kuruluş

²²⁹ “Batı düşüncesinin sızdığı ordu, Abdülhamit düzenine karşı beliren muhalefetin başlıca kaynağını oluşturmuştur. Alaylı-mektepli çatışmasında hesaplaşma II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra gerçekleşmeye başlamıştır. Ordunun “ittihatçılaştırılması” modern Türkiye tarihinde büyük bir olaydı. Eski rejim siyasal olarak etkisizleştirildi ve hükümet ile onun ordusu arasındaki çelişki ortadan kaldırıldı. (...) Balkan savaşlarıyla liberaller yenildiler. 1912'de ayaklanan İttihat Terakki yanlısı kabineyi devirmeyi ve liberalleri iktidara geçirmeyi amaçlayan anti-ittihatçı subaylar Balkan savaşı çıkmasıyla bunu başarabilirlerdi ve Türkiye tarihi liberallerin yönetimi altında çok farklı olabilirdi.” A.g.e., s. 14-15.

²³⁰ “Ordunun modern bürokratik niteliklere kavuşması Tanzimat ile başlamış ve modern subay kimliğinin oluşturan değerler de bu süreçte oluşmuştur. Subay adayının geldiği toplumsal kesit ve sahip olduğu geleneksel değer yargıları uzun süren bir eğitimle terk edilmiş, yerine modern bürokratik değer yargıları aşılanmıştır. Bu yeni değer yargılarıyla okuldaki mesleki yaşama başlayan genç subay heyeti, kendisini Tanzimat döneminin karakteristik “ikili” yapısının getirdiği çatışma içinde bulmuştur. Bu çatışmada varlığını ancak II. Meşrutiyet döneminde açıkça ortaya koyabilmiştir. Dönemin koşullarının ve radikalleşen siyasal çalkantıların belirleyiciliği altında kısa bir süre içinde siyasetin en önemli aktörü durumuna gelmiş, siyasi gücü ele geçirdiğinde de mensup olduğu kurumun yapısında düzenlemelere gitmiştir. Bu davranış biçiminin Cumhuriyet döneminde, özellikle müdahale süreçlerinde tekrarlanan bir olgu olduğu, tarihsel bir süreklilik taşıdığı görülecektir” Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi (Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 33.

savaşları, vatandaş ordularının teşkili ve zorunlu askerlik, milliyetçiliğin ve ulus devletlerin doğumuna refakat ederler. Türkiye’de ordu buna ek olarak, modern millet inşasının, milli-sosyalleşmenin ve milliyetçi ideolojinin yeniden üretiminin ağırlıklı bir aktörü olarak işlev üstlenmiştir.”²³¹

Ordunun yeni rejimin hakim ideolojisinin temsilcisi olması dolayısıyla tek parti dönemi (1923-1945) boyunca ordunun siyasal hayatın dışında kaldığı iddia edilebilir. Ancak bu dönemde ordu Kemalist rejimin koruyucusu rolünü üstlenmişti ve rejimin oturtulmasında önemli bir işlevi vardı. “Cumhuriyet rejiminin yerleşmesi için ihtiyaç duyulan “vatandaş”ın yetiştirilmesinde orduya bir okul işlevi yüklendi.”²³² Çok partili yaşamla birlikte ordunun siyasal ve toplumsal yaşamdaki konusunda özellikle Amerikan etkinliğinin simgelediği değerler bağlamında bir takım değişiklikler söz konusu olmuştur. “Ordu savaş sonrası Türkiye’sinin benimsediği hür dünya ideolojisini sembolü haline geldi.”²³³ ABD bağımlılığı bazı subaylarda ileriki yıllarda radikalleşen bir takım tepkilerin kaynağı olarak görülebilir.

Ordunun, 1960’lı yıllarda modernleşmenin taşıyıcısı bir güç olarak tavrı ve 1961 Anayasası’nın getirdiği görece demokratik siyasal ortamın, Türkiye sosyalizminin öncekinden oldukça farklı ve etkin bir konuma geçişine olanak sağladığı savunulabilir. Ancak yine de bu dönüşümde asıl payın, sanayileşme, işçi sınıfının sayısı ve kentleşme düzeylerindeki artışta olduğu muhakkaktır. 27 Mayıs halkın oylarıyla seçilmiş iktidarın despotik niteliğine karşı üstten, alt sınıfların radikalleşmesini güçlendiren bir müdahaledir. “1960’a kadarki siyasal canlanmanın öznesi alt sınıflar değildir. (...) Gençlik, ordu, sendikalar, aydınlar siyasal yaşamda

²³¹ Ayşegül Altınay, Tanıl Bora, “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, *Milliyetçilik: Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 153.

²³² Akyaz, *a.g.e.*, s. 35.

²³³ Ahmad, *a.g.e.*, s. 18.

varlıklarını hissettirmeye başlamıştır.(...) Dolayısıyla DP'yi devirmekten başka hiçbir net programları olmayan, 'siyasi yönden son derece geri bir grup subay'ın yaptığı 1960 darbesi, farklı siyaset algılarını hazmedemeyen yönetici elitin tasfiyesi sonucu, oldukça alışılmadık bir siyasal ortamın oluşmasına katkıda bulunur. Bu arada sol hareket için bir takım yanılsamalar da yaratır.”²³⁴ Bu anlamda 1961 Anayasası'nın kolaylaştırıcı bir etkisinden söz edebiliriz. 1960 sonrasını Türkiye solunun da önemli bir aktör olarak yerini aldığı modernleşmenin yeni bir aşaması olarak değerlendirebiliriz.

27 Mayıs sonrası siyasal ortamın hareketliliği sonucunda solun etkinliğinin artışına tanık olunur. Toplumsal-siyasal yaşamdaki canlılığı darbenin sonucu olarak algılama eğilimi yüksektir. 27 Mayıs sonrası askeri rejimden sivil rejime geçiş döneminde aydınlar arasında, 1960 öncesinden farklı olarak, rejim üzerinde yapılan tartışmalar yoğunlaşmıştır. Sol içinde 1960'ların ikinci yarısından itibaren sosyalizme ulaşmak için öncü gücün belirlenmesi tartışmalarında orduya bazen merkezi, bazen yardımcı kuvvetlerden birisi olmak üzere her zaman bir rol biçilmiştir

1960 darbesi ve 1961 Anayasası'nın getirdiği görece demokratik kurumlardan daha dikkate değer olan gelişmenin toplumda siyasallaşmanın, siyasal katılmanın yoğunlaşmasının olduğu söylenebilir. “27 Mayıs öncesiyle sonrasını birbirine

²³⁴ Aydınöğlu, *a.g.e.*, s. 26. Ancak hakim çevreler ve askeri komutanlar bu dipten gelen dalgadan rahatsız oldular ve ordunun hakim sınıfların aracı olduğunu kanıtlamak istercesine ordunun yapısında bir değişim yarattılar. 27 Mayıs benzeri bir müdahalenin engellenmesinde, siyasette askeri kesimin ağırlığının artmasının ve bunun sonucunda subayların ekonomik ve toplumsal düzeylerindeki iyileşmelerin, sonuçta askeri kesimin düzenle barışık hale getirilmelerinin oldukça hayati önemi oldu. Bu, özellikle OYAK (Ordu Yardımlaşma Kurumu) aracılığıyla yaratıldı. 1961 Anayasası'yla kurulan Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) etkinleşen konumu siyasette ve ekonomide subayların ağırlığının arttığını kanıtlar niteliktedir.

bağlayan bir köprü”²³⁵ olarak tanımlanabilecek Yön Hareketi, 1950’lerde CHP içinde ortaya çıkmıştır. “DP’ye karşı muhalefetin içinden ‘demokrasi, Kemalizm ve kalkınma’ ekseninde sosyalizme yönelmiş olan küçük aydın grubu, 27 Mayıs’la geniş bir aydın kitlesini peşinden sürükleyen bir harekete dönüşmeyi başarmıştır.”²³⁶

²³⁵ Aydınoglu, *a.g.e.*, s. 37.

²³⁶ Atılgan, *a.g.e.*, s. 28.

II. Yön: Kemalizm ve Marksizm

27 Mayıs sonrası yapılan ilk seçimlerin ardından 20 Aralık 1961’de çıkarılmaya başlayan *Yön*, Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal, Cemal Eyüboğlu vb. sol radikaller öncülüğünde eski TKP’lilerden, sosyal demokratlara, sosyalistlerden Kemalistlere solun çeşitli eğilimlerini içine alıyordu. Başlangıçta sosyal demokrat eğilimlere hitap eden *Yön* için daha sonraları ordu içindeki radikal saydıkları kesimleri etkileme çabası öne çıkmıştır. *Yön*’ü çıkaranlar, hala resmi kalıpların içersinde taleplerde bulunan ve özgün olmayan²³⁷ bir bildiriyle 1960’lar Türkiye’sinin sorunlarını tartışmayı amaçlayan bir tartışma platformu oluşturmak amacıyla yayına başlamışlardır. Bine yakın aydınının imzaladığı bildirinin ana teması bir cümleyle özetlenecek olursa, “Bunalımın yol açtığı bir toplumsal devrim olasılığına karşı devleti ve düzeni kurtarmak için seçkin aydınların varolan yönetim mekanizmalarını aşan bir inisiyatifi üstlenmeye hazırlanmalarının gerekliliği” denilebilir.²³⁸

A. Yöncülerin Siyasi Fikirleri

Yön’ün politik konumu kabaca yukarıdan devrim perspektifine sahip küçük burjuva radikalizmi olarak tanımlanabilir. Yöncülere göre toplumun “zinde kuvvetler”i toplumsal devrimi gerçekleştirirken, aydınlardan, üniversitelilerden, işçilerden, şehirli orta tabakalardan, köylülerden ve iç pazar üzerindeki çıkarları emperyalizmle çatışan milli sanayicilerden yardım görecektir. Yöncülerin başlangıçta etkilemeye çalıştıkları hükümetteki CHP, bürokratlar, ordu çevreleridir.

²³⁷ “Bildiri tümüyle özgün değildi; ilkelerinin bazıları, otuz yıl önce *Kadro*’da belirtilmişti, geri kalanlar da o zamandan bu yana tartışılmaktaydı. Gene de üç bakımdan gözlerin açılmasına neden oldu: İçeriği, zamanı, imzalayanların nitelikleri.” Küçük, *a.g.e*, s. 557.

²³⁸ Ertuğrul Kürkçü, “Kapitalizm İle Komünizm Arasında ‘Geleneksel Aydınlar’: Yön Hareketi”, *STMA*, s. 2006.

Mevcut rejim içinde bir şeyler yapılabileceğine inanmaktaydılar. Sloganları “sosyal adalet içinde hızlı kalkınma”, “gerçek demokrasi”, köklü reformlar vb. idi. Fakat beklentilerinin gerçekleşmemesi²³⁹ daha radikal bir stratejiye yönelmelerine ve CHP’den umut kesmeleri sürecin sonunda darbeci bir yöne savrulmalarına yol açmıştır. 1960’ların ortalarında daha anti-emperyalist bir söylem kullanan Yöncülerin hedefleri kadar bunlara ulaşmak için parlamenter demokrasiyi kullanmayı düşünmektense, “zinde kuvvetler”e dayanmayı tercih etmeleri de 1960’lar siyasetinin karakteristiklerindendir.

Yöncülerin, 1960’lar Türkiye’sinde en önemli gördükleri üç sorun bağımsızlık, kalkınma ve demokrasidir. Bağımsızlık ve kalkınmanın demokrasi sorununa göre önceliği vardır. Bağımsızlık için milliyetçiliği, kalkınma için devletçiliği, demokrasi için sosyalizmi önerirler. Yöncülerin bağımsızlıktan anladıkları, elbette siyasal olduğu kadar iktisadi, askeri, kültürel vb. alanlarda bir bağımsızlıktır.²⁴⁰ Anti-emperyalist, modernleşmeci, az gelişmiş ülke milliyetçiliği olan Atatürk milliyetçiliği yerine Batı karşıtlığı temelinde bir milliyetçilik algıları mevcuttur. Enternasyonalist değil milliyetçidirler.

Yöncüler, Marksistler gibi iktisadi yapıya siyasi yapıdan daha fazla önem veriyorlardı ancak Marksizmi tüm anlamlarıyla benimsedikleri söylenemez, daha çok Marksizmden yararlanmışlardır denilebilir. İktisadi yapıya önem veriyorlardı ve sınıfların varlığını kabul ediyorlardı ancak örneğin işçi sınıfının devrimde önderliği fikrine sıcak bakmıyorlardı. Yöncülerin eklektik söylemlerinde temel çelişki sınıf çelişkisi değildir, sömüren sömürülen çelişkisidir.

²³⁹ “Talat Aydemir önderliğindeki askeri darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanması, Çalışanlar Partisi girişiminin kısa sürede dağılması, DPT uzmanlarının istifası vb. gibi” Atılğan, *a.g.e.*, s. 173.

²⁴⁰ Hikmet Özdemir, *Yön Hareketi, Kalkınmada Bir Strateji Arayışı*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986, s. 230-231.

27 Mayıs'ı “yeteri kadar şuurlu olmasa da, memleketimize değerli yıllar kaybettiren (...) haysiyet kırıcı, miskin ve aciz gidişe karşı zinde kuvvetlerin gösterdiği tepki” olarak nitelendiren Yöncülere göre “O tarihlerde şartlar, hareketin gerçek manasının anlaşılmasına müsait bulunmadığı için, 27 Mayıs bir bocalama devresinden ibaret kalmış, korkulu günlerden sonra muhafazakar kuvvetler duruma hakim olmuştur.”²⁴¹ 27 Mayıs uzun yıllardan beri ilk defa olarak, Türkiye’de çıkarları kitlenin çıkarlarıyla çatışmayan bir zümreyi iktidara getirmişti fakat beklenen halkla bütünleşme gerçekleşmemiş, sivil yönetime geçişle birlikte bir karşı devrim niteliği taşıyan seçimlerle yine DP’nin devamı olan unsurların tekrar inisiyatifi ele geçirmeleriyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla, Yöncüler, 27 Mayıs’ın tamamlanması gerektiğini düşünürler. Avcıoğlu’na göre “Batı’da ordu, burjuvazinin tam bir aleti olmuştur. Batı burjuvazisi kendi çocuklarını asker yapmış onları sınıf menfaatlerini koruyacak şekilde yetiştirmiş ve askerlik mesleğini işçi ve köylü çocuklarına kapamıştır. Bu sebeple, Batı’da ordu daima gerici kuvvetlerin safında yer almış, haklarını arayan işçilere kurşun yağdırmıştır. Güney Amerika’da da durum aynıdır. Türkiye’de ise halktan çıkmış Atatürkçü bir ordu vardır. Bu orduyu hakim sınıfların elinde itaatkar bir alet olarak düşünmek büyük bir hatadır.”²⁴²

Yöncülere göre Kemalizmin bir takım kusurları vardır ama özünde iyidir. Kemalizmi yeniden anlamlandırmak olarak tanımlanabilecek bir algılayışları mevcuttur. Yöncüler, Kemalizme, altı oka sadıktırlar. “Atatürk Türk milletinin yaratıcısıdır. Milliyetçilik ve çağdaş uygarlık ilkelerini yaşama geçirerek, milliyetçilikle politik, ekonomik her alanda tam bağımsızlık içinde, çağdaş uygarlığa

²⁴¹ Doğan Avcıoğlu, “Eski ve Yeni Türkiye”, *Yön*, Sayı 42 (3 Ekim 1962), s. 3.

²⁴² Doğan Avcıoğlu, “Sosyalist Gerçekçilik”, *Yön*, Sayı 39 (12 Eylül 1962) s. 20.

ulaşmak hedeflenmiştir.”²⁴³ Yöncüler, Kemalist inkılapların üst yapıda sınırlı olduğunu düşünürler. Kemalizm milli kurtuluş hareketini gerçekleştirerek gerçek bir devrim yapmıştı ancak, “dış düşman kovulduktan sonra, Türk köylüsünü, ağa, eşraf ve tefeci baskısından kurtararak onu gerçekten milletin efendisi yapacak köklü bir toprak reformunun gerçekleştirilmemesi ve yanlış ekonomik politika seçilerek Türk geleneği ve şartların zorladığı devletçilik yerine milli bir kapitalizm kurulmaya yönelinmesi” gibi iki önemli yanlış yapmıştı.²⁴⁴

Yön yazarlarına göre milliyetçiliğin ilk ve vazgeçilmez şartı tam bağımsızlık olmaktadır. Bu ise, Avcıoğlu’na göre, sosyal devrim yolundan geçmektedir. Böylece milliyetçilik sosyal potada eritilerek gerçek milliyetçilik haline gelecektir. “Az gelişmiş ülkelerde milliyetçilik akımı, ileri güçlerin, aydınların, işçilerin, öğretmenlerin, memurların, bütün sağlam kuvvetlerin uyanışı ile başlamış ve dış kapitalizmle işbirlikçilerini denetim altına alabildiği sürece yürümüştür. Nitekim Atatürk milliyetçiliği de böyle olmuştur.”²⁴⁵ Milliyetçiliği, ilericilikle, anti-emperyalizmle, kalkınmacılıkla hatta sosyalist olmakla aynı anlamda kullanan Yöncüler Türk milli kurtuluş hareketini bir milat olarak görürler, dolayısıyla Tanzimat’tan başlayan Batılılaşma, modernleşme hareketini Batı’nın sömürgeleştirme işlemine alet olmanın bir yansıması olarak değerlendirirler. Tanzimat “Osmanlı devletini parçalamak için Batı’nın yapmış olduğu ilk aşıdır; 1908 Hareketi ise ortaya koyduğu hiçbir hedefi gerçekleştirememiş, savaşlardan başka miras bırakmamış bir harekettir.”²⁴⁶

²⁴³ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni II*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973, s. 225.

²⁴⁴ Özdemir, *a.g.e.*, s.82

²⁴⁵ *A.g. e.*, s. 134.

²⁴⁶ *A.g. e.*, s. 71.

Yöncülere göre milliyetçiliğin ifadesi olan bağımsızlık, aynı zamanda toplumsal devrimlere girişebilme olanağını kazanabilmenin ön şartıdır. Kemalist dönemde asker-sivil bürokratların ön planda olmaları dolayısıyla komprador-ağa ittifakının 1945 yılına kadar etkin olamayışı olumlu bir gelişmedir. Çok partili yaşama geçişi, parti mücadelesinin bir kör dövüşü haline gelmesi ve DP'nin ABD güdümünde siyasetiyle, ağa ve eşrafın ara tabakalara karşı hareketi olduğundan olumsuz görürler.

Batılılaşma kavrayışlarına damgasını vuranın yine bağımsızlık vurgusu olduğu söylenebilir. Kısaca Batı'ya ve onun çıkarlarına hizmet etmeksizin, kalkınma yoluyla Batılılaşma olarak özetlenebilecek bir kavrayışları mevcuttur. Milli Kurtuluş Savaşı'ndan alınan derse göre, "Batılılaşmanın kalkınma değil, bir yıkım olduğu ve çıkar yolun Batıcılığı Batı'dan bağımsızlık şekline, milliyetçiliği devrimcilik şekline çevirmek" olduğu düşünülmektedir.²⁴⁷

Yön bildirisinde yabancı sermaye ve emperyalizmin ekonomik kalkınmayı baskı altında tutan işlevinden hiç söz edilmemiştir. Bunun nedeni bir yandan dış politika sorunlarının o tarihte henüz dokunulmaz olması, diğer yandan da konunun öneminin yeterince kavranamamış olmasıdır. "Yabancı sermaye ve emperyalizm karşıtlığı demek olan ulusal bağımsızlık Yön'ün gündemine sonradan ama sağlam bir biçimde girmiştir"²⁴⁸

Sosyal adalet içinde hızlı kalkınma metodu olarak görülen sosyalizmin en büyük milliyetçilik olduğu iddiasındaydılar.²⁴⁹ Avcıoğlu 'na göre "Sosyalizm tektir

²⁴⁷ A.g.e., s. 130. Bu nedendir ki *Yön* yazarlarından Berkes'e göre, milliyetçilikten yoksun Batıcılığın milli ihanet, Batılıştırmaktan yoksun bir milliyetçiliğin de katmerli bir ihanet ve vatan satıcılığı şeklini aldığı; tek çıkar yolun, Batıcılığı Batıdan bağımsızlık şekline, milliyetçiliği devrimcilik şekline çevirmektir." A.g.e., s. 134.

²⁴⁸ Sadun Aren, *TİP Olayı (1961-1971)*, İstanbul: Cem Yayınları, 1993, s. 214.

²⁴⁹ Özdemir, a.g.e., s. 138.

fakat ulaşma yöntemi olarak üç sosyalizm vardır: Batı Avrupa Sosyalizmi, Doğu Sosyalizmi ve Azgelişmiş Ülkeler Sosyalizmi. *Doğu Sosyalizmi*, ancak totaliter bir idare (SSCB kastedilerek) altında yürüyebilecektir, *Batı Sosyalizmi* sermaye birikimi sürecinin tamamlandığı ülkeler için geçerlidir ve *Azgelişmiş Ülkeler Sosyalizmi* kısa zamanda ortaçağ kurumlarının tasfiyesinin gerçekleştirilip gelişmiş ülkelerle mesafelerin kaldırılacağı sosyalizmdir.”²⁵⁰ Türkiye gibi ülkeler için uygun olan *Azgelişmiş Ülkeler Sosyalizmi* kapitalist gelişmenin azgelişmiş bir toplumda meydana getireceği aşırı sınıf çatışmalarını demokratik yollarla önlemenin tek yoludur. Sosyalizm hızlı kalkınma için bir araçtır, toplumsal gelişmenin doğal-zorunlu bir aşaması değildir.

Yöncüler toplumsal sınıfların varlığını kabul etmektedirler; ancak sınıf çatışmasının yükselmesini değil önlenmesini öngörürler. Sınıf yerine halk, ulus, millet demeyi tercih ederler. İşçi sınıfına fazla güvenmemektedirler ve işçi sınıfının önderliği konusunda da tereddütleri vardır. “İşçi hareketlerinin henüz başlangıç evresinde bulunduğumuz gerçeğinden hareketle, onlara göre sınıf önderliği davası bugünün meselesi olarak ortaya atılmamalı, sosyalistler birleştirici ve toplayıcı olmaya dikkat etmeli ve bu yolda fedakarlıktan çekinmemelidir.”²⁵¹ Milli güçlerin en önemli dayanak olduğunu savunurlar. Türkiye’yi çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırmak için hamlelere girişilmesini bekleyen, gençliğiyle, öğretmeniyle, bir kısım memuruyla, basınıyla, subayıyla bir sabırsız ve öfkeli adamlar kitlesi yani “zinde güçler”e yani küçük burjuvaziye dayanarak siyaset yürütme taraftarlarıdır.

Belirtildiği gibi, *Yön* özellikle etkilemeye çalıştığı kesimler bakımından önemli değişimler geçirmiştir. Başından itibaren siyasi tutumunda bir tutarlılık olsa

²⁵⁰ A.g.e., s. 142.

²⁵¹ Avcıoğlu, “Sosyalist Gerçekçilik”, s. 20.

da özellikle iktidar stratejisi açısından bir kırılma söz konusudur. “*Yön-Devrim* hareketinin 10 yıllık siyasi pratiği hükümet, diğer devlet aygıtları ve muhalefet örgütlerine dayanarak Türkiye’nin toplumsal formasyonunda bir “inkılap” yaratma stratejisiyle başlayıp, ordunun bir bölümüyle işbirliği yaparak bir “ihtilal” denemesine kakışmasıyla son bulmaktadır.”²⁵² Önceleri CHP’ye ve parlamentoya güvenmişler, hatta bir partide -Çalışanlar Partisi girişimi²⁵³- örgütlenmeyi öngörmüşler, fakat gittikçe radikalleşmişlerdir. Yöncülere göre seçimler geri güçlerin iktidara gelmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla inisiyatif “zinde güçler”de olmalıdır.

30 Haziran 1967’de *Yön*’ün yayın hayatına son vermesinin ardından doğrudan doğruya ihtilalci yollardan iktidarı ele geçirme stratejisinin benimsendiği dönemin ürünü olan *Devrim* dergisi yaklaşık aynı kadroyla 21 Ekim 1969’da yayın hayatına başlamıştır. Bu dönemde benimsenen strateji kabaca bir ihtilalle iktidarı ele geçirdikten sonra “işçi, köylü ve aydının en bilinçli unsurlarını sinesinde toplayan devrimci bir parti kurmak” idi.²⁵⁴

Devrim’i çıkardıktan kısa bir süre sonra bu kadrolar, bir darbe örgütlemeye çalışacaklar ancak radikal askerlerden beklenen ünlü 9 Mart 1971 girişimi başarılı olamayacaktır. İronik biçimde, bir askeri müdahale olan 12 Mart ise, Yön-Devrim hareketinin sonunu getirmeye yetecektir.

²⁵² Atılğan, *a.g.e.*, s. 159-161.

²⁵³ “1962’de Türk-İş çevresi ‘Çalışanlar Partisi’ adı verilmesi düşünülen yeni bir parti hazırlığı başlattı. Bu girişim bir ölçüde *Yön* çevresindeki aydınlar tarafından desteklendi. TİP kurucuları [rakip olarak algıladıkları] bu girişimi önlemeye çalıştılar.” Murat Belge, “Türkiye İşçi Partisi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 2120.

²⁵⁴ Atılğan, *a.g.e.*, s. 246.

B. Yön-MDD İlişkisi

Yön hareketi ve MDD aynı tür bir sol kavrayışın ifadeleridir. Anti emperyalist ve milliyetçi söylemleri, Doğuculuk ve kalkınmacılık, Kemalizme yükledikleri anlam, geniş cephe taktiği çerçevesinde asker ve bürokratlara özel bir önem veren yaklaşımları, parlamenter olanakları yetersiz bulmaları, mevcut rejimi “demokrasıcılık” olarak nitelendirmeleri benzer kavrayışlardır.

“Milli demokratik devrim” ifadesi öncelikle *Yön* sayfalarında Doğan Avcıoğlu tarafından kullanılmıştır.²⁵⁵ Yöncüler ve MDD’ciler, Türkiye’nin önündeki devrimci adımın burjuva demokratik devrim olması gerektiği konusunda tam anlamıyla hemfikirdirler.

Yöncülerin, MDD’cilerle aynı tezleri savunmuş olduğu düşünülürse bu akımların Marksizmle ve aydınların inisiyatifindeki hareketler olarak, modernleşme pratiğiyle bağlantıları ekseninde, MDD tezlerine çeşitli biçimlerde kaynaklık etme, son şeklini verme anlamında oldukça önemli paralellikleri mevcuttur.

Yöncülerle benzer siyasal fikirlere ya da kalkış noktalarına sahip MDD tezinin fikri önderi Mihri Belli bir Marksist olarak toplumda en radikal talepleri dile getiren kesimlerle bir arada olabilmıştır. MDD için işçi sınıfının, gençliğin ya da köylülüğün doğrudan doğruya bürokrasinin ya da asker sivil aydınların yedek gücü olduğu söylenemez. Bu anlamda Kadroculara ve Yöncülere göre radikal kesimlerle

²⁵⁵ Avcıoğlu sonradan “ulusal kurtuluş devrimi” ifadesini kullanmıştır. “Avcıoğlu’ nun ‘demokratik devrim’i, emek sermaye ya da işçi burjuva çelişkisinden kaynaklanmıyordu, ‘emperyalizm–bağımlı ülke’ çelişkisinden kaynaklanıyordu. Sosyal yapıyı değiştirerek kalkınmayı sağlayacak olan ve böylece işçi ve köylülerin mevcut bağımlılık ilişkilerine son vererek ‘gerçek demokrasiyi’ tesis edecek olan bu devrimin görevi, ekonomik, politik bağımsızlığı gerçekleştirmektir. Emperyalizme karşı milletçe mücadelenin zaferiyle mümkün olacak ‘devrim’, ‘kendilerini millettten koparmış olan kompradorlara ve emperyalizmin içerideki öbür müttefiklerine de yönelecek ve onlara yöneldiği ölçüde bir sınıfı nitelik kazanacaktı’. İşçi ve köylü kütlelerine tarih sahnesinde ön plana çıkma ve sosyalizmi gerçekleştirme yolunu açabilecekti. Sosyalistlerin görevi ise zinde kuvvetleri açık seçik bir asgari program etrafında birleştirmek olmalıydı.” A.g.e., s. 213.

bir arada olabilme potansiyeli her zaman daha yüksek olmuştur. Buna karşılık işçi sınıfıyla ilişkinin organik bir ilişki olduğu da söylenemez.²⁵⁶ Çünkü beslendiği en önemli ideolojik kaynak başlıca Kadro-Yön geleneğidir. Dolayısıyla “egemen sisteme onun ideolojisinin kullanarak mücadele edilemeyeceği”²⁵⁷ gerçeğiyle MDD başta olmak üzere 1960’lardaki neredeyse tüm sol unsurlar maluldür. Kısacası hakim çevrelerin ideolojisini sahiplenmiş olmak en önemli çelişkileridir.

MDD’cilere karşı cuntacılık eleştirisi Yön’ün bir parçası olarak algılanmasından kaynaklanır. Yöncülerin “zinde güçler”i, MDD tezinde asker-sivil aydın zümredir. Avcıoğlu’na göre “zinde güçler”in yapacağı devrimi, yedek güçler olan toplumun ilerici kesimleri destekleyeceklerdir. MDD tezine göre ise asker-sivil aydın zümrenin bir süre için devrimde önderlik etmesi düşünülmektedir. Dolayısıyla her iki yaklaşımda bir darbe beklentisi içerisindedir. Fakat Yöncüler “sosyal adalet içinde hızlı kalkınma”yı “zinde güçler”in inisiyatifine bırakırken, MDD’ciler cuntadan sosyalist devrim için uygun ortamı yaratmasını beklemektedirler.

27 Mayıs’ı teorik yönden eksik ve sivillere terk edildiği için başarısız bulan Avcıoğlu sanki “olmayan bir cuntanın teorisyonu”dır. Avcıoğlu’nun Nasır örneğinden etkilenererek öne sürdüğü sosyalizm formülü “Kemalizmle başlayıp sosyalizme ulaşma” idi. *Yön* çevresinin, ordu içerisindeki ilerici subaylardan 27 Mayıs’ın tamamlanması için yeni bir darbe beklentilerinin nedeni, DP’nin devamı niteliğindeki Adalet Partisi’nin (AP) seçim başarısından kaynaklanan bir tür hayal kırıklığının ürünüdür. AP’ye oy veren halka güven duyulamaması asker-sivil aydın

²⁵⁶ Örneğin Belli’ye göre “Çağımızda, bir toplumun hangi gelişme aşamasında olduğunu, ayrı ayrı sınıfların bilinç, tutum ve devrimci potansiyelini iyice incelemeyen o toplumun özel koşullarını göz önünde tutmadan her yerde, ideolojisiyle birlikte işçi sınıfı önderliğinde bir devrim hareketi aramak sosyalist metodla bağdaşmayan bir davranıştır” Mihri Belli, “Sosyalizmde Metod Meselesi”, *Yön*, Sayı 152 (25 Şubat 1966), s. 12. Mihri Belli, işçi sınıfının kendini kanıtladığı en büyük kitle hareketi olan 15-16 Haziran’ın ardından işçi sınıfının fiili öncülüğü fikrini daha fazla vurgulamıştır.

²⁵⁷ Zileli, *a.g.e.*, s. 348.

zümreye duyulan güveni açıklayabilir. Yöncüler politikayı “Sınıflar arasında bir mücadele olarak kavramıyorlar ve işçi sınıfı önderliğini esas almıyorlardı. Yöncüler için politika zinde güçlerle statükocular olarak adlandırdıkları gericiiler arasında cereyan eden bir süreçti.”²⁵⁸

Belli’ye göre de 27 Mayıs yarım kalmıştır. “27 Mayıs kadrosunun, (...)141. ve 142. maddelere dokunmaması, bu devrimcilerin siyaset alanında yerlerini almalarına imkan verecek bir demokratik özgürlük ortamının yaratılması gereğini kavramaması, gerici güçlerin oyununa gelişin sebeplerinden biridir. (...) 27 Mayıs sonrası sola açılışa yön verenler devrimciler olmadı. (...) Bu sola açılışın emekçi halkın yararına gelişmeler göstermesine karşı olan iç ve dış güçler oldu.”²⁵⁹

TKP geleneğinden gelen sosyalistler, Yöncüler için işçi sınıfı, köylülük, gençlik hareketi, CHP, TİP vb. gibi ihtilalin yedek gücüydüler. TİP’e karşı MDD ile benzer tezleri savunan Yöncüler 1966’ya kadar TİP’e eleştirel destek vermeye devam ettiler. 1966 Malatya Kongresi’nde MDD’cilerin TİP yönetimini ele geçiremeyeşleri, Avcıoğlu’yla Belli arasındaki ittifakı gölgelemiştir. Avcıoğlu daha radikalleşmiş, *Devrim* aşamasında MDD’cilerle ilişki kurmaktan kaçınmıştır. Kısacası Avcıoğlu’nun “devrim” inde Mihri Belli’ye yer yoktu.

Askeri darbe beklentileriyle özdeşleştirilen Yön hareketiyle “askeri bir yönetimi proletarya diktatörlüğüne geçiş işlevi görebileceği”²⁶⁰ için desteklediğini söyleyebileceğimiz MDD arasındaki ayrımları da göz önüne almak gerekmektedir. “*Türk Solu* ve *Yön* arasındaki fark, yönün vatansever subaylara dayanmayı tercih etmesi (bizzat Avcıoğlu, ordunun atadığı 1960 Kurucu Meclisi’nin bir üyesiydi) buna karşılık Belli’nin -ki TKP’den geliyordu ve TİP’ten 1960’ların başlarında siyasi

²⁵⁸ Atılgan, *a.g.e.*, s. 178.

²⁵⁹ *A.g.e.*, s. 78-80.

²⁶⁰ Aydınöğlu, *a.g.e.*, s. 125.

bakımdan uzaklaşmıştı- kendisi için ayrı bir iktidar tabanı örgütlemeye ihtiyaç duymasıydı. Bu nedenle Belli, bağımsız öğrenci militanlığının, köktenci subaylara yol açma stratejisi üzerinde önemle durdu. Öğrenciler ajitasyon yapacak, subaylar eyleme geçecek ve milli bir cunta iktidarı ele geçirecekti.”²⁶¹ Sonuç olarak Yöncüler 12 Mart Muhtırası sonrası CHP’ye geri dönmüşlerken, MDD, 1971 kopuşu sonrası tüm sol yönelimlerin beslendiği bir kaynak olabilmıştır.

²⁶¹ Belge, “Sol”, s. 171.

III. İlk Sosyalist Kitle Partisi: TİP

Milli Demokratik Devrim 1960'ların ikinci yarısından itibaren TİP içinden muhalif bir güç olarak doğmuştur. TİP'in siyasi tahlilleri ile MDD'nin tahlilleri büyük oranda benzemektedir. Bunun nedeni modernleşmenin getirdikleri konusundaki benzer tavır alıştan kaynaklanmaktadır. Ancak TİP ile MDD farklı bir ekseninde ayrılmaktadırlar. Bu bağlamda 1960'larda Türkiye siyasetine Marksizmin girişiyle ortaya çıkan, Türkiye'nin önündeki devrimci adımın ne olduğuna bağlı, iktidarı elde etme stratejisi noktasında hayatileşen başlıca tartışmalara değinilecektir. Eski TKP geleneği ve Yöncülerden çeşitli açılardan beslenen MDD ile TİP'nin yaklaşımında başlıca iki önemli ayrımın varlığından söz edilebilir. Bunlar TİP'in Türkiye'nin önündeki devrimci adımın sosyalist devrim olduğunu ve bu devrimin parlamento mücadelesiyle elde edilebileceğini savunmasına karşılık, MDD'nin ülkede kapitalizm ve dolayısıyla işçi sınıfı yeterince gelişmemiş olduğundan, öncelikli olarak sosyalist devrimin yolunu açacak olan anti-emperyalist ve anti-feodal nitelikteki milli demokratik devrimin, mevcut düzen icazetli demokrasi olduğundan, parlamento dışı yollardan gerçekleştirilebileceğini öne sürmesidir.

TİP, 10 yıl gibi uzunca bir süre yasal olarak etkinlik göstermiş bir kitle partisi olarak *Yön* çevresiyle birlikte sosyalizmin kamuoyunda meşruiyet kazanması sürecinde önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Fakat aynı zamanda sosyalist harekette bugün de yan etkileri devam eden "kikleşme" hastalığı, MDD'yle birlikte ilk belirtilerini TİP içerisinde göstermiştir. Hemen hemen tüm sol kesimler TİP'e, bir kısmı dışardan ve eleştirel de olsa, destek verdiler. MDD'ciler de TİP'i başlangıçta desteklediler fakat TİP'in 1965 seçimlerindeki zaferi durumu değiştirmiş ve ayrılmaya doğru gidişin başlangıç noktası olmuştur.

A. Kısa TİP Tarihi

TİP, 13 Şubat 1961 tarihinde 12 işçi sendikacı²⁶² tarafından İstanbul'da kurulmuştur. TİP başlangıçta sosyalist hatta sosyalizme dönük bir parti değildir.²⁶³ Sendikacıların kurmuş oldukları TİP, 9 Şubat 1962'de Mehmet Ali Aybar'ın genel başkanlığa getirilmesinden sonra Marksist-sosyalist bir kimliğe kavuşmuştur. "TİP'in 12 sendikacı tarafından kurulmuş olması, özellikle partinin uzun süre genel başkanlığını yapmış olan Mehmet Ali Aybar tarafından işçi sınıfımızın siyasal bilinçlenmesinin bir göstergesi olarak önemle ve sık sık vurgulanmıştır."²⁶⁴

Aybar, ilk olarak tüzük değişikliğine gitmiştir ve "partide sol aydınların hegemonyasını önlemek için"²⁶⁵ 53. madde değiştirilmiştir. İşçi-aydın ayrımı yapan bu maddeye göre işçilerin yönetim organlarında temsilinin %50 oranında tutulacaktır. "Gerçekte, TİP'in içinde tüm organlarında yarı yarıya temsil edilmeleri istenen işçilerin böyle bir oranı tutturacak varlıkları yoktu; parti bünyesinde, tüzüğe uygun özellikleri taşıyanlar, sadece sendika bürokratlarıydı."²⁶⁶ Üyelerinin, özellikle yöneticilerinin sınıfsal yapısı, TİP'in bir işçi sınıfı partisi olduğu izlenimi vermemektedir. Üyelerini ancak yüzde 25'i işçidir.²⁶⁷

²⁶² Bu sendikacılar, genel başkan Avni Erakalın olmak üzere Kemal Türkler, Şaban Yıldız, İbrahim Güzelce, Kemal Nebioğlu, Salih Özkaray, Rıza Kuas, İbrahim Denizcier, Adnan Arıkan, Ahmet Muşlu, Hüseyin Uslubaş ve Saffet Göksüzoğlu'dur.

²⁶³ Aren, *a.g.e.*, s. 35.

²⁶⁴ *A.g.e.*, s. 32. "TİP yöneticilerinin özellikle Aybar'ın TİP'in 12 işçi sendikacı tarafından kurulmuş olduğunu sık sık vurgulamalarının bir nedeni de, partinin TKP'liler tarafından kurulmamış olduğunun altını çizmektir" *A.g.e.*, s. 30. "Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) özelliği, 1920'lerden beri devam eden TKP çizgisinin dışında, ondan bağımsız bir hareket olmasındadır, Birinci TİP'in temel özelliği ülkedeki tek yasal sosyalist parti olmasıydı. O tarihlerde yasadışı TKP de ülke içinde aktif değildi." *A.g.e.*, s. 10.

²⁶⁵ Akdere, *a.g.e.*, s. 259.

²⁶⁶ *A.g.e.*, s. 260.

²⁶⁷ Aren'e göre, bir sosyalist partinin işçi sınıfı tarafından yeterince benimsenmemiş ve sahip çıkılmamış olması, o partinin sosyalistliğine değil, fakat etkinliğine hanel getirir. Aren, *a.g.e.*, s. 84.

TİP'in başlangıçta sendikal faaliyetle ilişkisi de sınırlı olmuştur. Türk-İş'in TİP'e karşı yoğun muhalefeti söz konusu olmuştur.²⁶⁸ Türk-İş TİP'le sendikanın tabanı arasındaki ilişkiye karşıydı. 1962'de Türk-İş çevresi TİP'e karşı Yöncülerin de desteklediği bir "Çalışanlar Partisi" kurma girişiminde bulunmuştur. Bu girişim gerçekleşmemiştir fakat TİP'le sendikalar, dolayısıyla örgütlü işçi sınıfı arasındaki ilişkinin ikircikli olmasına neden olmuştur. Zaten Aybar'ın başkan olarak seçilmesi TİP kurucusu sendikacıların Çalışanlar Partisi girişimini önlemek için aydınların ilgisini çekmek amacıyla düşündükleri bir girişimdi.²⁶⁹ 1967'de dördü TİP'in de kurucusu olan beş sendikacı tarafından DİSK'in kuruluşuyla bu durumda bir değişim olduğu düşünülebilir. TİP'le siyasal ekonomik sosyal görüşleri örtüşen DİSK sendikacıları da TİP'in sendika içinde örgütlenmesini kolaylaştırmamışlardır. TİP, bu kez de gelişen işçi hareketinin gerisinde kalmıştır.²⁷⁰

1964 yılında, içinde sosyalizm kelimesi geçmeyen ve fazla özgün olmayan TİP programı kabul edilmiştir. Bu, sınıf perspektifine sahip, bütününde sosyalist değil demokratik talepleri dile getiren sosyalizmle kalkınma arasında birebir ilişki kurulan bir programdır. Programın belirtilmesi gereken bir özelliği de 1961 Anayasası'na olan bağlılığıdır. Bu bağlılık genel başkan Aybar'ın anayasa yorumundan kaynaklanmaktadır. "Aybar 1961 Anayasası'nı sosyalist bir düzen öngördüğü ve dolayısıyla sola açık ve sağa kapalı olduğu biçiminde yorumlamıştır.

²⁶⁸ Örneğin "1965 seçimlerinden önce de Türk- İş'in TİP'i desteklemeyeceğini açıkça ilan etmesi, bir ihtimal olarak TİP'e eğilim gösterebilecek olan işçi grubunda ciddi ve etkili şüpheler uyandırmıştır." Nermin Abadan Unat, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1966, s. 245.

²⁶⁹ "Türk-İş'in Çalışanlar Partisi kurma girişimi, TİP'in kurucularını partilerini yeniden canlandırmaya ve bunun için de aydın kesimden bir genel başkan aramaya yöneltmiştir. Kurucuların partiye aydın kesimden bir genel başkan ararken yalnız onu canlandırmayı değil, fakat aynı zamanda ondan sıyrılmayı da düşünmüş olmaları geçerli bir olasılıktır. TİP'in etkin bir siyasal güç olduğu zamanlarda bile, partili sendikacılar partilileri sendikalarından uzak tutmuşlar, üyelerine sınıf bilinci verilemesi konusunda ciddi çabalar göstermemişlerdir." Aren, *a.g.e.*, s. 37.

²⁷⁰ Örneğin, yalnızca sendikal değil aynı zamanda hükümete yönelmiş politik bir eylem olan 15-16 Haziran'ın dışında kalmış olması TİP'in bir zaafıdır.

Pek de gerçeklere uygun düşmeyen bu yorumda kuşkusuz, partiye meşruiyet arama ve Anayasa'yı yapmış olan 27 Mayısçı zinde güçlere dayanma kaygısı ağır basmıştır.”²⁷¹

Programda sosyalizm kelimesi geçmiyordu, fakat sonradan eklenmiştir. Özellikle parlamento'ya girdikten sonra Aybar'ın söylemine de sosyalizm katılmıştır. Dolayısıyla TİP'in sosyalizm vurgusunun zamanla güçlendiği söylenebilir. TİP, 1965 seçimlerine kısa sürede örgütlenerek girmiştir ve seçim sistemini de değişmesinin de etkisiyle yüzde 3 oyla 15 milletvekili çıkarmıştır. TİP'i komünist olduğu gerekçesiyle itham eden, legal faaliyetini bir türlü sindiremeyen sağcı çevrelerin muhalefeti seçimlerden sonra şiddetlenmiştir.

TİP programında *kapitalist olmayan bir kalkınma yolunun* izleneceği belirtilmiştir. *Kapitalist olmayan kalkınma yolu* da emekten yana ve emekçilerin yürütümüne ve denetimine katıldığı planlı bir devletçilik olarak tanımlanmıştır.²⁷² “İktidardaki TİP Türkiye'nin ‘özel sektör eliyle, yani kapitalist bir düzen içinde kalkınması mümkün olmadığı’na göre, ‘Türkiye için kurtuluş’ yolu olan kapitalist olmayan kalkınma yolu, ‘emekten yana planlı devletçilik’ uygulayarak, Atatürk'ün milliyetçilik, devletçilik, halkçılık, cumhuriyetçilik, laiklik ve devrimcilik ilkeleriyle anayasanın öngördüğü reformları gerçekleştirecek ve AET'ye girilmesini, NATO'dan çıkılmasını sağlayacaktır.”²⁷³

²⁷¹ A.g.e., s. 61. “1961 Anayasası'nın, bütün Türk aydınları ve siyasal partileri için anlamı, mümkün olan en geniş demokratik düzeni sağlayacak olan belge olmasıydı. Anayasa, dönemin bütün sol çevrelerinin etrafında birleştikleri bir ‘asgari müşterek’ görevi görüyordu” Akdere, a.g.e., s. 267.

²⁷² Aren, a.g.e., s. 62.

²⁷³ STMA, s. 2039. “İktidara geldikten sonra karma ekonomi uzunca bir süre daha yürütülecektir, dolayısıyla iktidara gelinir gelinmez her şey birdenbire değiştirilmeyecek, devralınan kapitalist sistemin birçok öğeleri, önemleri gittikçe azalmakla beraber, daha uzunca bir süre varlıklarını sürdürecektir. Bu yaklaşım, partinin sosyalist mücadeleyi parlamenter demokrasi kuralları içinde yürütmek biçimindeki görüş ile de bağdaşmaktadır, hatta onun zorunlu bir ön koşuludur.” Aren, a.g.e., s. 82.

TİP, kendini programında belirttiği sosyal adalet, sosyal güvenlik, insan hakları, ekonomik ve sosyal haklar²⁷⁴ gibi “sosyal demokratik” ve reformcu olarak nitelenebilecek hedefleriyle “kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilat” olarak nitelendiriyordu. Bu parlamentarist çizgisi, TİP’in hem 1965 seçimleriyle parlamentoda 15 milletvekiliyle temsil edilmesiyle, devrimci hareketin yükselişinin ve radikalizminin dışında kalmasına ve muhalefetin güçlenmesine neden olmuştur. Sonuçta tartışma düzen içinde olmak ile ondan kopmak eksenine kaymıştır.

TİP’in kaderini etkileyen iki önemli parti içi muhalefetten söz edilebilir. İlki MDD’cilerle, 1966 Malatya Kongresi’nden sonra MDD tezinin kesin biçimde reddedilmesiyle etkinlik kazanan strateji eksenli ayrışmalardır. Bir diğeri ise Aybar’ın “güleryüzlü sosyalizmi”ne muhalefet eden TİP yöneticileri Sadun Aren ve Behice Boran’ın önderliğindeki Emek grubunun muhalefetidir.

Doğan Avcıoğlu ve Mihri Belli’nin başını çektiği, TİP’in sosyalist devrim görüşüne karşı çıkılan *TİP Tartışmalarında* Yöncüler, milli demokratik devrimi savunuyorlardı. Yöncüler ile 1960 sonrası solun Yöncüler dışında hemen tümünü tek bir parti içinde toplamayı başarabilmiş dolayısıyla çekişmelerin kaçınılmaz olduğu TİP arasında başlayan tartışma, MDD’cilerin, 1966 TİP Malatya Kongresi sonrası TİP’ten ayrılması ve ayrı bir hareket olarak devam etmesi sonucunu doğurmuştur. 1966 Malatya Kongresi, TİP yönetiminin kesin zaferidir. TİP önderleri başlangıçta parti dışı çevrelerden özellikle *Yön*’den ve Haziran 1967’de *Yön*’ün yayınına son vermesinin ardından, Kasım 1967’den itibaren Mihri Belli çevresinin çıkardığı *Türk Solu*’ndan gelen eleştirilere kulak tıkamayı tercih etmişlerdir. TİP’e karşı eleştirilerin yoğunlaşması ve TİP içinden de bu eleştirilerin destek bulmasına ise bir tartışma

²⁷⁴ Akdere, a.g.e., s. 263.

ortamının ortaya çıkışı değil, muhalefet edenlerin partiden tasfiyeleri eşlik etmiştir. Bu anlamda TİP içinde anti-demokratik bir niteliğin varlığından söz edilebilir.

Malatya Kongresi'nin ardından Mihri Belli çevresiyle ilişkili oldukları düşünülenlere karşı yoğun tasfiyeler gündeme geldi. Temmuz 1967'de aralarında Naci Ormanlar, Sevinç Özgüner, Rasih Nuri İleri, Vahap Erdoğan, Süleyman Ege, Halit ve Şekibe Çelenk gibi isimlerin bulunduğu 13 kişi MDD'ci görüşlere yakınlıkları dolayısıyla, parti çizgisinden ayrılmakla ve hizip oluşturmakla suçlanarak disiplin kuruluna verildi. TİP yönetimini 'tam pederşahi, Osmanlı tipi ceberut başkanlık' rejimi olarak tanımlayan Rasih Nuri İleri'ye göre "parti içi düzeyinde bütün somut sorunlar, parti sorunları, memleket sorunları, dış sorunlar eninde sonunda genel başkanın (...) demeçleri ile çözümleniyordu. (...) Bu zihniyet tabanın eğitilmesine, sahneye çıkmasına, kararların oluşmasına katkıda bulunmasına ters düşüyor, parti içindeki canlılık baltalanıyordu, aksi yöndeki gayretler hiç olmazsa üst düzey yöneticilerinde bir tedirginlik yaratıyordu."²⁷⁵

TİP, özellikle AP'liler tarafından devamlı olarak Moskovacı olmakla suçlanmıştır ve sürekli bununla baş etmeye çalışmıştır.²⁷⁶ TİP'in düzen içinde meşru bir güç olarak varlığının pekişmesiye, özellikle Aybar ve Boran'ın partinin yasallığını korumak bakımından, eski TKP'lileri kendilerine rakip olarak algılamalarıyla ve eski TKP'lilerin gizli komünist partisi ile ilişkileri olduklarını iddia etmeleriyle birleşerek tasfiye sürecini getirmiştir. Aybar konu hakkındaki kesin tavrını açıkça ortaya koyma gereği duymuş ve 30 Ekim 1966 günü yapılan Ankara İl

²⁷⁵ Rasih Nuri İleri, *Türkiye İşçi Partisinde Oportünist Merkezîyetçilik (1966-1968)*, İstanbul: Yalçın Yayınları, 1987, s. 14.

²⁷⁶ TİP yöneticileri de yoğun suçlamalardan etkilenmişler ve Moskovacı olmadıklarını ispatlamaya çalışmışlardır. Örneğin, TİP senatörü Niyazi Ağırnaslı, 1964 yılında TKP genel sekreteri Zeki Baştınar'la yurtdışında görüşmesi dolayısıyla TİP yönetimince eleştirilmiş ve istifa etmek durumunda bırakılmıştır.

Kongresi'ne gönderdiği ve Behice Boran tarafından okunan mesajında kendisine karşı yükselen muhalefeti açık bir biçimde gizli komünist partisine bağlamıştır. Aybar mesajında “Bizce eski sosyalist partiler hata ve sevaplarıyla devirlerini kapamışlardır. Bunlar memleketimizin, bugüne göre çok değişik olan şartları içinde faaliyet göstermişlerdir. (...) Türkiye İşçi Partisi, Amerikan emperyalizminin, CIA'nin ve bunlarla kader birliği kurmuş olanların bir numaralı hedefi haline gelmiştir. (...) Fakat bunlarca partimizi içten çökertmek için öteden beri sarfedilegelen gayretlerin, büyük kongre arifesinde artmış olduğu dikkatten kaçmamalıdır. Uyanık olalım. İyi niyetli görünen telkinlerin hangi doğrultuda geliştiğini ve nereye yöneldiğinin iyice görelim” demiştir.²⁷⁷

31 Ağustos 1967'de Mihri Belli, Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran'a istinaden noter yoluyla yolladığı ihtarnamede “daha ilk günden beri TİP'e karşı hayırhah bir tutum benimsediğini” ve “TİP in anayasaya ve kanunlara kesin olarak uyan eylemine gölge düşürecek davranışların ve TİP'i bir şahıs çiftliği, oportünist oy toplama makinesi durumuna düşürme yolundaki çabaların karşısında” olduğunu belirttikten sonra, “davranışınızı haklı göstermek için yürüttüğünüz muhakeme, kendi kendinize ve çevrenize sunduğunuz kanıtlar ne olursa olsun, yaptığınız şey, öz olarak şudur: kişisel nedenlerle siyasi hasım saydığınız kimselere muhayyel suçlar yüklemektesiniz. İhbarda bulunduğunuz merci: Burjuva-feodal ağa iktidarının baskı kuvvetleridir. İhbar ettikleriniz: Sosyalizm davasına emeği geçmiş ve geçecek olan sosyalistlerdir. İsnat ettiğiniz suç: Yeraltı eylemi, komünistliktir. Yani anti-komünizm silahından yararlanmakta ve hasım saydıklarınızı yasa dışına itmektedir.” demiştir.²⁷⁸

²⁷⁷ A.g.e., s. 51-52.

²⁷⁸ A.g.e., s. 105-108.

Belli, Aralık 1967’de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde “Bugünün Türkiye’sinde Devrimci Eylem Nedir?” konulu söyleşide gençlere, “Kimin durumu uygunsa TİP’e girmeli ve bu örgüt adına layık bir sosyalist örgüt durumuna getirmek için olanca gücüyle çalışmalıdır” önerisinde bulunuyordu.²⁷⁹ Şubat 1968’de Behice Boran, İlhan Selçuk ve Mihri Belli’nin katıldığı “Türkiye’nin Devrim Stratejisi Ne Olmalıdır?” konulu açık oturumda Boran’ın İlhan Selçuk’a yönelttiği “Devrim hareketini bir ihtilal hareketi, silahlı bir direnme, mücadele hareketi olarak kabul ettiği anlaşılıyor” biçimindeki sözlerini savcılık ihbar olarak kabul etmiştir ve İlhan Selçuk tutuklandıktan sonra Boran’ı ihbarcılıkla suçlamıştır. TİP liderlerinin pasiflikle suçlanmaları ve MDD’ye karşı savundukları stratejinin prestij kaybı böylelikle yoğunlaşmıştır.

1968 yılı, hem TİP açısından hem de Türkiye solu açısından bir dönüm noktasıdır. 1968’le birlikte sol hareketin görünüşteki birlikteliği sona ermiştir ve her an bir askeri bir müdahale beklentisi içinde olmanın etkisiyle yalnızca parlamento gibi meşru zeminde mücadele artık iyice yetersiz görülmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra özellikle gençlik üzerinde dünyayı saran ’68 dalgasının etkileri kendini göstermeye başlamıştır. 1968 yılı üniversite işgallerinin, boykotların ve ABD-aleyhtarı eylemlerin en yoğun yaşandığı yıl olmuştur.

Üniversite gençliğinin bir devrimci güç olarak sahneye çıkmasında ki en önemli örgütlenme olan 1967’de kurulan, Fikir Kulüpleri Federasyonu’na (FKF)

²⁷⁹ Mihri Belli, 29 Aralık 1967’de *Türk Solu*’nda “Türk Sosyalizm Tarihine Leke Sürenler” başlıklı yazısıyla karşı saldırıya geçti. TİP yöneticilerini hedef alarak “Türkiye’nin yarım yüz yıllık sosyalist akımını gayri milli ilan etme kampanyasının asları yaşını başını almış kimselerdir. Sosyalistliğin yolu işkence odalarından, hapishanelerden geçtiği günlerde bunların bir kısmı sosyalist değildi (...) bir kısmı da gerçek eylemin dışında durmaya pek dikkatliydi. (...) Bunlar, 141 madde gölgesinde sosyalistçilik oyununun oyuncularındırlar. (...) Demokrasi yerine demokracilikle yetinirsek; sosyalizmin çetin bir yol olduğu günlerde emekçilerin davasına sahip çıkanları siyaset dışına itip, sosyalizmi o günlerde deliklerinde sinmiş olanların elinde bırakırsak, elbette ki, sonuç böyle olur. Elbette ki, sosyalizm adına millici güçler bölünür” diyordu.

başlangıçta TİP’li gençler egemen olmuşlardır. FKF, TİP’in gençlik örgütü gibi faaliyet göstermiştir. TİP içinde özellikle MDD eğilimlilerin “orduyu, tarafsız bir güç olarak durumu el koymaya itmek için”²⁸⁰ polisle çatışmayı yoğunlaştırma, radikalleşme arayışı TİP’li FKF’lileri tedirgin etmiştir. Haziran 1968’de 6. Filo’nun İstanbul’a gelişinin protestosu girişimini TİP’li gençlerin engelleme çabalarına rağmen devam etmesi ve sonuçta ABD’lilerin Dolmabahçe’den denize dökülmeleriyle sonuçlanması, FKF içinde tarafların karşılıklı “pasifistlik, TİP oportünizmi” ve “provokasyon eğilimli olmak” suçlamalarıyla devam eden, özünde sosyalist devrim-milli demokratik devrim eksenindeki ayrışmaların başlangıç noktası olarak adlandırılabilir. Eylem sonrasında, Vedat Demircioğlu’nun polis tarafından yurtlara yapılan baskın sonucu hayatını kaybetmesi, polisle gençlik arasındaki gerilimin artmasına yol açmıştır. Gençlik hareketindeki radikalleşmenin yoğunlaşması, TİP’in gençlik hareketiyle birleşmemesi ve radikalizmden uzak durmayı tercih etmesiyle birleşerek, TİP’teki kopuşları hızlandırmıştır. MDD’nin gençlik içinde taban edinmesi, FKF üzerinden olmuştur. MDD’cilerin 1969’da FKF yönetimini ele geçirmeleri ve adının Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu kısaca Dev-Genç’e dönüşmesi, TİP’lilerin ayrılmalarıyla ve kendi örgütleri Sosyalist Gençlik Örgütü’nü (SGÖ) kurmalarıyla sonuçlanmıştır.

1968 senato seçimlerinde TİP oy oranını %3’ten % 5’e çıkarmış ama seçim sistemi değiştiği için senatör çıkaramamıştır. Aybar’ın 1965 seçimlerinin ardından sloganlaştırdığı “1969’da başa güreşeceğiz, 1974’te iktidara geleceğiz” hedefinin gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştır. Aybar, bu gerçekleşmediğinde hayal kırıklığı yaşamış ve farklı arayışlara yönelmiştir. Aynı zamanda Çekoslovakya’nın Sovyetler

²⁸⁰ Murat Belge, “Türkiye İşçi Partisi”, s. 2126.

tarafından işgali Aybar için ortodoks görüşün sorgulanması yolunu da açmıştır. 1968'den itibaren Aybar pek çok partiliye ters gelen “güleryüzlü sosyalizm, hürriyetçi sosyalizm” görüşlerini ortaya atmıştır. Zaten MDD'ci ayrışmaların çözümlenememesi TİP'i hareketsizleştirmekte, felç etmekteydi. Fakat Aybar'ın anti-sovyetizmiyle parti içi anlaşmazlıklar MDD'cilerin dışına da taşmış parti içinde MDD'ye kaymayanlar Aren-Boran çevresinde toplanmışlardır.

Aybar, sosyalizmin kapitalizmden sonra gelen bir aşama olduğu ve toplumsal gelişmenin genel yasaları bulunduğuna karşı çıkıyordu. Üstyapının görece özerkliğini ve önemini vurguluyor, buna dayanarak kurulması özlenen sosyalist düzende bazı burjuva demokratik kurumların yaşaması gerektiğini savunuyordu. Aybar'ın tezleri daha sonra Ankara'da 1968'de yapılan bir olağan ve bir olağanüstü iki TİP kongresinde kabul gördü. Fakat Aybar'ın kongrelerde kazanması parti içi muhalefeti durdurmuyordu. Muhalefet, Aybar'ın kişiliğinden ve yeni yöneliminden tedirginliği artan, daha ortodoks tezleri savunan Nihat Sargın, Behice Boran, Sadun Aren, Minetullah Haydaroğlu ve Şaban Erik gibi yöneticilerin öncülüğünde, 1969 Mayıs'ında yayına başlayan *Emek* dergisi aracılığıyla eleştirilerini dile getiriyordu. Başlıca muhalefet nedenleri Aybar'ın “hürriyetçi sosyalizm”inin, sosyalizmin hürriyetçi olmayabileceği gibi bir anlam barındırması ve Aybar'ın “sosyalizme ulaşma yolunun değil sosyalizm uygulamasının da başka olacağını öne sürüyor oluşu”ydü.

1969 seçimlerinde TİP'in oy oranı % 2.7'ye düşmüştür. TİP yalnızca iki milletvekili çıkarabilmiş ve mecliste grup kuramamıştır. Aybar parti içi muhalefeti susturacak bir seçim başarısı yakalanamayınca 15 Kasım 1969'da istifa etmiştir. Aybar'dan sonra sırayla Mehmet Ali Aslan ve Şaban Yıldız TİP'e başkan oldular.

Yeni yöneticiler de partinin durumunda bir iyileşme sağlayamadılar. Bundan sonra parti içinde MDD'nin etkinliği kesin olarak artmıştır. Fakat MDD'ciler, TİP içinde en güçlü oldukları bu dönemde TİP IV. Kongresine alternatif bir kongre toplamayı tercih etmişlerdir.²⁸¹ Ekim 1970'teki IV. Kongre'den Emek Grubu egemen çıkmıştır. Behice Boran başkanlığa getirilmiştir. Fakat 12 Mart 1971 muhtırasının ardından tüm TİP yöneticileri tutuklanmıştır. TİP bölücülük yaptığı gerekçesiyle kapatılmış, yöneticiler 141. maddeden cezaya çarptırılmışlardır. 1974 af yasasıyla çıkmışlar ve yeniden TİP'i kurmuşlardır. Eski TİP mirasına sahip çıkmak istemişler, Sovyet tezlerine açık bir zeminde siyaset yürütmüşlerdir, fakat ikinci TİP benzer bir meşruiyet kazanamamıştır.

B. TİP'in ve MDD Ayrışmasının İki Eksen

1. Teorik Ayrışma Zemini: MDD-SD Tartışması

TİP ile önceleri TİP içerisinde yer alan MDD arasındaki çekişmelerin bir ayağı sosyalist teoriye verilen önem üzerinedir. 1960'ların ikinci yarısında sosyalist teori açısından yoğun bir zenginleşme süreci yaşanmış, teorik düzeyde tartışmanın önemi az çok kavranmıştır. Fakat bu durum ayrışmaların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. MDD çevresinin desteğiyle kurulan Sol Yayınları Türkiye'de ilk kez Marksizmin klasiklerini çevirmiş, bu yayınlar teorik düzeydeki artışın yaşanmasında

²⁸¹ (Proleter Devrimci Kurultay). Murat Belge'ye göre "O aşamada MDD'nin Emek grubunu dışlayarak bir ittifak oluşturması mümkündü. Ama hareketin mantığı böyle bir parti çalışmasına imkan tanımıyordu ve nitekim, İstanbul İl örgütünü ele geçiren MDD'ciler burada bile faaliyeti tatil etmişlerdi. Dolayısıyla, bu grubun böyle bir çaba yerine başka yerde kurultay toplaması normaldi." Belge, "Sol", s. 2130.

önemli bir işlevi yerine getirmiştir.²⁸² Bu durum sosyalizmle yeni tanışan kesimlerin teorik bilgi düzeyinde bir gelişimin yaşanmasına yardımcı olmuştur.

1965 seçimlerinin ardından *Yön* çevresi, Marksist literatüre dayanarak TİP'in sosyalizm anlayışını eleştiren *TİP Tartışmaları*'ni başlatmıştır. Zamanla TİP içinde de ilgi uyandıran, etkisi yoğunlaşan bu eleştiriler TİP yöneticilerini rahatsız etmiştir. TİP yöneticilerinin -özellikle teorik tartışma talep eden kesimlere TİP programını okumalarının yeterli olacağını söyleyen Aybar'ın- tepkileri “*kitapçılık*” olarak tanımladıkları bu eğilime karşı oldukça sert tepki göstermek olmuştur. “Kitapların belirli bir anın tahlili” olduğunu belirten Aybar, “Kitaplarda yazılanları masa başında, birbirimize tekrarlamakla sosyalizmin kurulamayacağını, sosyalizmi kurmanın son derece zahmetli ve ciddi bir iş olduğunu” belirtmiştir. “Türkiye Sosyalizminin kitabını, bilime dayanarak, (a)dan (z)ye kadar, her günkü mücadelemizle beraber yazacağız. Ve de yazmaktayız. (...) Her toplumun kendisine özgü tarihsel şartları, başka başka olduğundan, sosyalizmin kuruluşunda bu etkenlerin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir ki, bu da sosyalizmde ‘kitapçılığa’, taklitçiliğe, dogmacılığa asla yer bırakmaz” demektedir.²⁸³

Mihri Belli'ye göreyse teorik donanımına karşı bu tutum yanlış, “Devrimci eylemi doğru çizgide ve gerektiği gibi yürütülebilmek için devrimci eylem kılavuzuna, teorik yeteneğe sahip olmak şarttır. (...) Devrimci anlamda teorik çalışma sadece bilimsel sosyalizmin büyük ustalarının yazdıklarını ezberlemek ve

²⁸² Kasım 1965'te, Muzaffer ve İlhan Erdost tarafından kurulan Sol Yayınevi, Marx'ın; Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i, Fransa'da Sınıf Savaşları, Engels'in; Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Lenin'in; Kapitalizmin En Yüksek Aşaması: Emperyalizm, İki Taktik, Stalin'in; Sosyalist Ekonominin Meseleleri, Leninizmin Sorunları, Mao'nun; Teori ve Pratik, Huberman'ın; Sosyalizm Alfabeti, Politzer'in; Felsefenin Temel İlkeleri gibi Marksizmin belli başlı klasiklerinin Türkiye'de ilk kez çevrilmesini sağlamıştır. Bu anlamda aynı yıl Süleyman Ege'nin kurduğu, başlıca Komünist Manifesto'yu ve Lenin'in Devlet ve İhtilal'ini çeviren Bilim ve Sosyalizm Yayınlarının katkılarının da anılması gereklidir.

²⁸³ Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm, Seçmeler (1945-1967)*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1968, s. 667.

tekrarlamak değildir. Kitapları okuyacağız, ama ayağı yerden kesik bilgi kumkuması olmak için değil; devrimci eylem kılavuzunu edinmek için; edindiğimiz bilimi yaratıcı bir ruhla Türkiye gerçeklerine uygulamak ve doğru sentezlere varmak için” diyordu.²⁸⁴

MDD’ciler “Yön hareketi tarafından geliştirilmiş, kullanılmış, genelleştirilmiş kavramları, Marksist teori içinde tanımlanabilir, uluslararası komünist hareketin belgeleriyle ilişkilendirilebilir kılmış ve derinleştirmişlerdi.”²⁸⁵ Aybar’ın Türkiye sosyalizminin kitabını yazmayı önerdiği noktada, MDD’ciler Marksist klasiklerden besleniyorlardı. Fakat MDD’ciliğin teorik donanımı konusundaki tutumlarının da birtakım eksiklikleri mevcuttu. Yeni tarihsel koşullara eski tezleri uyarlayan MDD’cilere göre bilimsel sosyalizmin bir terminolojisi mevcuttu ve bu terminoloji dışında konuşmaya kalkmanın bir yararı yoktu. MDD de bir tür eklektizmle birleşmiş, kitapta yazılanları sloganlaştırma, kalıpcılık dikkat çekiciydi. Bu durum da Aybar’ı bir anlamda haklı kılıyordu.

MDD ve TİP arasındaki teorik tartışma özellikle ülkenin önündeki devrimci adımın ne olması gerektiği ve bu devrimin hangi toplumsal sınıflara dayanarak yapılacağı üzerine yoğunlaşmıştı.²⁸⁶ Aslında TİP programı MDD’den farklı bir şey söylemiyordu.²⁸⁷ Taleplerinin hepsi demokratik ve anti-emperyalist nitelikliydi ve

²⁸⁴ Mihri Belli, “Milli Demokratik Devrim”, *Türk Solu*, Sayı 53 (19 Kasım 1968).

²⁸⁵ Akdere, *a.g.e.*, s. 245. Aydınoglu’na göre, “MDD’cilik Türk solunda, kimi konulara ilişkin olarak adeta bir “teorik devrim” yapmaktadır. Devrimin sınıf karakteri, devrimde sınıflar mevzilenmesi, modern ve antika küçük burjuvazinin hedefleriyle işçi sınıfınıninkiler arasındaki ayrılık ve bitişme noktaları, iktidar mücadelesinde strateji ve taktikler konseptleri, bütün bunlar, o güne kadar TİP’in siyasal ajitasyonu içinde kaybolmuş problematikleridir. (...) Fakat bu kadrolar, uluslararası resmi komünist hareketin bu alandaki geleneğini, Türkiye şartlarına adapte etmekten öte bir şey yapmamaktadırlar.” Aydınoglu, *a.g.e.*, s. 114.

²⁸⁶ Aren’e göre “TİP yöneticilerinin ‘Türkiye’nin önündeki devrimci adım nedir’ diye bir sorunları olmamış, bu nedenle de bir görüş oluşturmamışlardır. Görüşleri MDD’deyle savaşım sırasında oluşmuştur.” Aren, *a.g.e.*, s. 220.

²⁸⁷ Zaten MDD’ciler TİP’i örgüt olarak ve politik tutumu dolayısıyla ya da legal olduğu için değil, öncelikle yönetici kadrosunu eleştirdiklerini belirtiyorlardı.

“sosyal demokrat” olarak nitelenebilecek öneriler sunuyorlardı. Örneğin Aybar’a göre “Sosyalist Türkiye İşçi Partisi’nin yani emekçi sınıflar iktidarının yapacağı işler şunlardı: Toprak reformu, dış ticaret, bankacılık ve sigortacılığın millileştirilmesi, devlet eliyle hızlı sanayileşmek, milli haysiyetimize dokunan NATO’yu, ikili anlaşmaları feshetmek vb.dir. (...) Ayrıca özel sektör kalkınma planına bağlı olacaktır ve muhafaza edilecektir.”²⁸⁸

Mihri Belli’ye göreyse “Sosyalist devrime götüren zorunlu bir aşama olan demokratik devrimin görevleri, bankaların ve dış ticaret sermayesinin millileştirilmesi, toprak reformu, NATO’dan çıkılmasıdır. (...) Demokratik devrim, seçim mekanizması kurmak değildir. Demokratik devrim bağımsızlıktır, feodalitenin yok edilmesidir, o kadar.”²⁸⁹ Görüldüğü gibi her iki görüşte benzer çözüm önerileri sunmaktaydı. “TİP ve YÖN çevresi devletin “şu aşamada” bir milli burjuva devleti olması ya da öyle kalması gerektiğinde hemfikirdi. Bu yüzden her iki kamptakiler de 1966 başlarına kadar 27 Mayıs’ın yarattığı devlet biçimini sahipleniyor, 27 Mayıs Anayasası’nın sosyalizme ulaşmak için gerekli yasal zemini sağladığını düşünüyor, 27 Mayıs’ın başlıca kurucu gücü olan ordunun toplumsal gelişmede ilerici bir rol oynamış olduğunu kabul ediyor, karşılarında toplumun bu zinde kuvvetlerinin değil yalnızca ABD emperyalizmi ve onun içerideki dayanakları olan ‘komprador ve ağalar’ın bulunduğunu düşünüyorlardı.”²⁹⁰ Örneğin, Aybar “Batıda temel çelişki burjuvazi ile proletarya arasındadır. Oysa Türkiye’de temel çelişki, Amerikan emperyalizmi ve ortakları ağalar-kompradorlar-amerikancı bürokratlar üçlüsü ile

²⁸⁸ Aybar, *a.g.e.*, s. 663-666.

²⁸⁹ Belli, *Yazılar*, s. 41.

²⁹⁰ *STMA*, s. 2072.

bütün emekçi sınıf ve tabakalar arasındadır” diyordu.²⁹¹ Bu yaklaşım da MDD’nin temel çelişkiyi milli güçler-emperyalizm/işbirlikçi sermaye/feodal mütegalibe üçlü ittifakı arasında görmesine benzemektedir.

Rasih Nuri İleri’ye göre de “TİP programı, anti-emperyalist (milli) ve demokratik özgürlüklerden yanadır, yani değişik bir terminolojiyle milli demokratik devrimcidir.”²⁹² Başlıca anlaşmazlık noktaları ülkenin gelişmişlik düzeyi, emperyalizmle olan ilişkinin niteliği, milli nitelikte bir burjuvazinin olup olamayacağı, işçi sınıfının öncülüğü, feodal kalıntılar ve asker sivil aydınlar sorunuydu.

İşçi sınıfıyla sosyalizm arasındaki organik bağı reddeden yoktu ama iş öncülüğe gelince, işçi sınıfının bilinç düzeyi ön plan çıkarılıyordu. Kısacası demokratik nitelikli, devletin ekonomideki ağırlığını alt sınıflar lehine arttırmayı hedefleyen bir devrim yapılacaktı, bunda değişen bir şey yoktu. Ama bu hedefe ulaşmak için farklı stratejiler öneriliyordu. Buradaysa tutum farkı büyük oranda tarafların konumlarından kaynaklanıyordu denilebilir. Şöyle ki TİP yöneticileri kanun yolundan iktidara yürüyen bir partinin temsilcileri olarak meclise girmişlerdi, doğal olarak parlamento aracılığıyla siyasete sıcak bakıyorlardı. MDD’ciler ise 141 ve 142. maddelerden hüküm giymiş, siyasi yasaklılardı, mevcut durumda politik ortam onlara kapalıydı. Farklılıkların önemli bir nedeni tarafların bu somut koşullarıydı ama tüm ayrışmalar diğerlerini yeterince sosyalist olmamakla suçlayabilecek argümanları sonradan kolaylıkla yaratabilmişlerdir.

²⁹¹ Aybar, *a.g.e.*, s. 640.

²⁹² İleri, *a.g.e.*, s. 20.

MDD'ciler önce Aybar'a daha sonra ondan biraz daha farklı bir çizgiyi savunan Boran-Aren liderliğindeki Emek Grubu'na karşı MDD'yi savunmuşlar ve parti içinde etkin olmaya çalışmışlardı. TİP içindeki önder kadrosunun tek bir eğilime sahip olduğu söylenemezdi. TİP'in sosyalizm perspektifi büyük oranda Aybar'ın genel başkan olmasıyla ve onun tarafından şekillendirilmişti. Diğer yönetici kadronun da farklı bir eğilime sahip olduğu söylenemezdi. Ancak Çekoslovakya'nın işgali ve 1969'da Aybar'ın beklediği seçim zaferinin gerçekleşmeyişi sonucu, SSCB'deki sosyalizm uygulamasını eleştiren Aybar'la daha ortodoks tezleri savunan Aren-Boran arasında Aybar'ın istifasını getiren kesin bir ayrışma yaşandı. Aybar ve öteki TİP önderleri arasında farklılığın bunun dışında bir boyutu daha vardı. Örneğin *Yön*'de 1965'lerden itibaren Doğan Avcıoğlu ve Mihri Belli öncülüğünde başlatılan Doğu-Batı kavramsallaştırmaları ve bunun Marksizm içinde tartışılması anlamına gelen ATÜT-FÜT tartışmalarında TİP içerisinden iki ayrı ses gelmiştir. Boran FÜT'ü savunurken, Aybar aslında MDD eleştirisi hedefiyle ortaya attığı kimi argümanlarda ATÜT'çü tezlerden ilham alabilmiştir.

Osmanlı'nın üretim biçimini feodal üretim biçiminin bir varyantı olarak değerlendiren Behice Boran'a göre "Batının gelişmiş kapitalist ülkelerindeki Marksist ya da Marksizmden etkilenen tarihçileri ve felsefecilerinin bir kısmı için ATÜT, Eski çağ ve Avrupa dışı Ortaçağ toplumlarını incelemek için yeni bir analiz aracıydı ve bunu yanlış olarak, Avrupa–merkezci bir tarih anlayışının kurtuluş yolu olarak görüyorlardı. Sosyalist ülke tarihçilerinin bazılarını da içeren bir tarihçi kategorisi içinse, kavramın Stalin'in indirgemeci beşli üretim tarzı şemasına tepki olmak gibi farklı bir işlev yüklenmesi söz konusuydu. Oysa Marx'ın ATÜT üzerine

ileri sürdüğü görüşlerin olgunlaşmamış ve netleşmemiş denemelerden oluşması bir yana, bu görüşlerin 19. yy Batı oryantalist tarihçiliğinden aldığı güçlü etkiler, ATÜT'ün Avrupa dışı toplumlara tam da Avrupa merkezci bir bakışla yaklaşabileceğini göstermekteydi".²⁹³

Aybar, Osmanlı üretim biçiminin ATÜT olduğunu hiç söylememiştir.²⁹⁴ Fakat "Türkiye'ye özgü sosyalizm"²⁹⁵ olarak isimlendirdiği tezlerin kimi argümanlarını ATÜT'den devşirmiştir. Osmanlı'dan devralınan ceberut devlet geleneğine atıf yaparak, bürokrasinin toplumun üstündeki konumunu eleştiren Aybar, 1945'ten sonrasını anti-Kemalist karşı devrim olarak nitelendiren MDD'ci görüşün tam aksini savunarak, çok partili yaşama geçişi, tek partinin iktidardan uzaklaşmasını, Türkiye'de demokrasini gelişmesi ve halkın inisiyatifinin önem kazanması açısından olumluşturmuştur.

Türkiye tarihini yorumlama daha doğrusu Marksist açıdan Türkiye'nin hangi gelişme aşamasında olduğunu belirlemeye çalışma sosyalist devrim stratejisi tartışmaları için başlangıç noktasını oluşturuyordu. Türkiye tarihindeki belli başlı siyasi olay ve olgular da ülkenin gelişme aşaması ve ülkede sınıfların durumunun belirlenmesinden elde edilen sonuca göre değerlendiriliyordu. TİP'e göre Türk toplumu Ulusal Kurtuluş Savaşı'yla ve 27 Mayıs ile demokratik haklarının çoğunu elde etmişti, sömürülmekte olan emekçiler uyarılır ve bilinçlendirilirse TİP'in

²⁹³ Oyan, *a.g.e.*, s. 130.

²⁹⁴ Barış Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 236.

²⁹⁵ Öncelikle Avcıoğlu tarafından dile getirilen görüşlere benzer biçimde, Aybar'a göre "Türkiye'ye özgü sosyalizm; sosyalizm mücadelesi Türkiye'nin şartları içinde ve bu şartlara göre yürütüldüğü için, mücadelemiz gerek özü, gerekse biçimi bakımından özellikler gösteriyor. Türkiye ne dünü ne de bugünü ile Batı toplumlarına benzemiyor. Geri kalmış öteki toplumlara da tıpatıp benzemiyor. Ekonomik ve sosyal yapısı farklı; üst-yapı unsurları da başka." Aybar, *a.g.e.*, s. 639.

parlamentoda çoğunluğu sağlaması olanaklıydı. MDD'ciler ise 1945'ten sonra anti-Kemalist karşı devrimin başladığını savunuyorlardı.

TİP'in öngördüğü iktidarın dayanağı halk kitleleri olacaktı.²⁹⁶ Bu nedenle TİP genel başkanı Aybar, en yoğun eleştirilerini halkın üzerinde yükselmiş ve onlara inisiyatif tanımayan “ceberut devlet geleneği”ne yöneltmişti. Aybar’a göre, bürokrat sınıfa karşı olduğu söylenen komprador-ağa ikilisiyle, bürokrasi arasındaki savaş birinin diğerini yok etmesini değil, vesayet altına almayı öngören bir mücadeleydi. Dolayısıyla her iki kesimde varlığını halka karşı devam ettirebiliyordu. Fakat Aybar yine de bürokrat sınıf içinde ikili bir ayrıma gidiyor ve “Bürokrat sınıf, Türkiye’nin Amerikan emperyalizminin nüfuzu altına girmesi, hele Türkiye İşçi Partisi’nin kurulması sonucu emekçi halk kütlelerinin iktidara adaylığını koyması üzerine Amerikancılar ve Atatürkçüler olarak gitgide ikiye bölünmüştür” diyordu. Bu ayrıştırma gereksinmesinde bir oy kaygısı olduğu söylenebilir.²⁹⁷ Ayrıca TİP programında orta sınıfların da, esas olarak, sömürildüklerini ve dolayısıyla toplumsal değişmeden yana olduklarını, bu nedenle işçi sınıfının siyasal örgütünün içinde ya da etrafında yer alabilecekleri belirtilmiştir. Programda orta sınıfların bir

²⁹⁶ “Biz sosyalizmin işçi sınıfı ve emekçi sınıflar adına yönetimi elinde tutan fakat emekçi sınıflardan kopmuş, ya da bu sınıflarla esasen ilişki kurmamış ve kuramamış olan tepeden inme bürokratik bir sistem haline gelmemesi için emekçi sınıfların daha muhalefet günlerinde partisine sahip çıkması amacıyla mücadele ediyoruz.” TİP 1969 Seçim Bildirisi, (aktaran) Yetkin, *a.g.e.*, s. 127.

²⁹⁷Parlamentarist anlayış içersinde hemen tüm sınıflara yönelik propaganda yapılabilir. TİP’in 1965 seçimlerinde köylü kesimden de hatırı sayılır miktarda oy toplamış olması söylemdeki köylü vurgusunu arttırmıştır. “Dolayısıyla köylülük de TİP ideolojisinde önemli bir yer tutar. TİP’ in toprak reformuna ağırlık vermesinin nedeni topraksız köylüye toprak vererek toprakların daha verimli bir biçimde işletilmesini ve dolayısıyla köylülerin maddi refahlarının artmasını sağlamaktır. Diğer taraftan toprak ağalarının köylüler üzerindeki siyasal baskı ve egemenliklerini kırmak ve köylülerin özgürleşmelerini sağlamaktır.” Aren, *a.g.e.*, s. 60. Aybar’a göre, “Bizde işçi sınıfının köylüleri sürükleyerek iktidarı alması söz konusu değildir; emekçi sınıflar “koalisyon” iktidara adaydır. İşçi sınıfımız, temel çelişkinin bir kanadı olarak fiilen kurulmuş olan bu “koalisyon”u, demokratik ve bilimsel öncülüğünün etrafında toplayarak daha etkin bir hale getirmeye uğraşacaktır. Tüm emekçi kütleleri tabandan uyarıp sosyalizm ve milli kurtuluş doğrultusunda eğitip örgütlenme biçiminde olan bu uğraş tam demokratik bir nitelik taşır.” Aybar, *a.g.e.*, s. 658.

bölümünü oluşturan memurlar, serbest meslek sahipleri ve diğer aydın kesimlere özel bir önem verilmiştir.²⁹⁸

MDD'nin milli burjuvaziye özel önem atfeden yaklaşımına karşılık, burjuvazinin hiçbir bölümünün ulusal olamayacağını savunan TİP'e göre Türkiye'de "milli burjuvazi" diye bir sınıf yoktur.²⁹⁹ TİP'e göre anti-emperyalist bağımsızlık savaşımı, sosyalist nitelikli anti-kapitalist savaşım ile beraber yürütülmelidir. Bunun dayanağı da burjuvazi yorumundan kaynaklanmaktadır. "TİP'e göre emperyalizm Türkiye'ye zorla girmemiş, ekonomik olduğu kadar askeri yönüyle de hükümetlerimiz (egemen sınıflarımız) tarafından davet edilmişlerdir. Onun için emperyalizmi egemen sınıflardan soyutlayarak ona karşı ayrı bir savaşım verme olanağı yoktur. Diğer bir deyişle emperyalizme karşı savaşımı yerli egemen sınıflara karşı olan savaşımından ayırmak olanağı yoktur. Bu nedenle anti-emperyalist ve anti-kapitalist (sosyalizm için) savaşım bir ve aynı savaşımdır. (...) Büyük toprak sahipleri, ithalatçı-ihracatçı tüccarlar, sanayiciler ve mali sermaye çevreleri halk sınıf ve tabakalarına hakim bulunmaktadır. (...) Bu egemen sınıf ve tabakalar, aynı zamanda ülkenin yabancılar tarafından sömürülmesine de aracılık etmektedirler"³⁰⁰ Böylece programda, pek açık bir biçimde olmasa da egemen sınıfların emperyalizmin işbirlikçisi yada uzantısı oldukları kabul edilmiş olmaktadır.³⁰¹

²⁹⁸ Aren, *a.g.e.*, s. 58. "Bugün de ilerici aydınlar ve ATATÜRKÇÜ gençlik, halkla iş ve kader birliği ettikleri nispette Türkiye'nin gerilikten kurtulması davasında etkin bir rol oynayacaklardır." *A.g.e.*, s. 59.

²⁹⁹ Aybar, "İkinci milli kurtuluş mücadelemizde bazı kimseler milli burjuvaziyle işbirliği yapılmasını ileri sürüyorlar. (...) Milli burjuvaziyle işbirliğinin söz konusu olması için, önce böyle bir sınıfın var olması gerekir (...) Yani "bizde komprador burjuvaziden ayrı, Amerikan emperyalizmine karşı bir sanayici sınıfı mevcut değildir" demektir. Aybar, *a.g.e.*, s. 655.

³⁰⁰ Aren, *a.g.e.*, s. 221. "Anti-emperyalist savaşım sırasında anti-kapitalist savaşımı ikinci plana atmak, ertelemek tezi, bu tezin gerekçesi anti emperyalist savaşımında kurulacak geniş cepheyi daraltmamak, radikal kanadı ürkütmemek savına dayanıyordu, milli burjuvazi kavramı abartılıyordu." İleri, *Türkiye İşçi Partisinde Oportünist Merkezîyetçilik*, s. 24.

³⁰¹ "Bu nokta yani emperyalizmin Türkiye için dışsal olmaktan çok içsel bir olgu olması, daha sonra milli demokratik devrimcilerle yapılan strateji tartışmalarının önemli bir ögesini oluşturmuştur." İleri, *A.g.e.*

Belli'ye göre ise, "Anti-emperyalist mücadele mi? Sınıf mücadelesi mi?" sorusu yanlış bir varsayımdan hareket eden temelsiz bir sorudur. Anti-emperyalist mücadele aynı zamanda sınıf mücadelesidir de, Türkiye ekonomisine hükmeden işbirlikçi sınıflara karşı mücadeledir de. "Bu mücadele bir avuç işbirlikçi asalak dışında tüm Türk ulusunun mücadelesidir." Fakat "sosyalist mücadele anti-emperyalist mücadeleye öncelik veremez, verirse asıl görevini, sömürücü sınıfların tümüne karşı sosyalizm uğruna mücadeleyi savsaklamış olur. Bu iki mücadelenin birlikte yürütülmesini öngören görüş "anti-emperyalist mücadelenin, sınıf mücadelesiyle çeliştiği ve geçici bir süre için de olsa, sınıflar arası barışı, sınıf mücadelesinin rafa kaldırılmasını gerektirdiği önyargısından hareket etmektedir. Bu kesin olarak yanlıştır. Anti-emperyalist mücadele sınıf mücadelesinin rafa kaldırılması şöyle dursun, Türk toplumu içinde asıl sömürücülere karşı derin ve yoğun mücadeleyi gerektirir."³⁰²

TİP ile MDD arasında başlıca görüş ayrılığı asker-sivil aydın zümre ve milli burjuvazi sınıflarına ilişkindi. TİP, MDD'nin devrim stratejisinde en çok önem verdiği bu iki sınıfa dayanmadan da ülkenin demokratikleşebileceğini ve kalkınabileceğini savunmaktaydı.

Burjuva devrimin Atatürk döneminde büyük ölçüde tamamlandığını savunan TİP yöneticilerinden Behice Boran'a göre "Türkiye İşçi Partisi'nin seçimleri kazanıp iktidara geldiği zaman uygulayacağı program ve kalkınma yöntemi doğrudan doğruya, sosyalizme götürecek rota üzerinde sosyalizmin ön şartlarını hazırlama ve sosyalizme geçiş safhasıdır. Sosyalist literatürde sözü edilen ve bazı parti dışı

³⁰² Mihri Belli, "Anti Emperyalist Mücadele mi, Sosyalist Mücadele mi?", *Türk Solu*, Sayı 8, (9 Ocak 1968), s. 2.

çevrelerce savunulan “demokratik devrim” ve ya “milli devrim safhası değildir.”³⁰³

Türkiye’de burjuvazinin öncülüğünde demokratik devrim tek parti dönemindeki reformlarla büyük oranda gerçekleştirilmiş ve 27 Mayıs’tan sonra geliştirilmiştir.³⁰⁴

Bir tarafında TİP’in, bir tarafında MDD’cilerin olduğu sosyalist devrim-milli demokratik devrim tartışmalarında, öncelikle ülkenin kapitalistleşme düzeyinin tespiti yapılmış, buna göre yapılacak “devrim”in milli demokratik mi, yoksa sosyalist mi olacağı belirlendikten sonra hangi yolla ulaşılabileceğine karar verilmiştir. Ancak adına, ister sosyalist devrim ister milli demokratik devrim denilsin bundan sonra yapılması gerekenler millileştirmeler, toprak reformu vb.dir. Dolayısıyla bu konuda bir fark yoktur. Ancak TİP’in asker-sivil aydınlar ve milli burjuvazi konusundaki tutumları onlara MDD’den daha sol bir nitelik kazandırmaktadır. TİP halk kitlelerine dayanmayı tercih etmektedir. Ancak TİP’i daha geri bir konumda bırakan halkın sesini seçimler ve meclis yoluyla duyuracağını düşünmesidir. Dolayısıyla teori de daha ileri bir konumda olan TİP pratik politika konusunda daha geri bir konumda yer almaktadır.

2. Pratikte Ayrışma: Parlamentarizm–Cuntacılık

³⁰³ Boran’a göre, “TİP’in iktidarında öngörülen safha, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra, özellikle yeni bağımsızlığına kavuşmuş ülkeler için düşünülüp ortaya atılmış “milli demokratik devrim “değildir. Bu formül, işçi sınıfı olmayan veya çok küçük olan, bunun için de işçi sınıfı partisi bulunmayan ülkeler için ileri sürülmüştür. (...) Türkiye öbür az gelişmiş ülkelerden, hele yeni bağımsızlığına kavuşmuş Asya-Afrika devletlerinden ayrılmaktadır. Çok önemli bir başka nokta Türkiye hiçbir zaman bir sömürge olmamıştır, bütün dış müdahalelere rağmen bağımsız bir devlet statüsünü muhafaza etmiştir.” Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, İstanbul: Gün Yayınları, 1968, s. 271-273.

³⁰⁴ “Milli kurtuluş savaşından sonra otokrasinin -sultanlığın ve halifeliğin- ortadan kaldırılması, cumhuriyetin kurulması, Atatürk devrimleri ile yapılmış, tek parti sisteminden çok partili sisteme geçişle, 27 Mayıs hareketiyle sürdürülmüş ve geliştirilmiş, gizli oyla genel seçim, sekiz saatlik çalışma günü, sendika kurma, grev ve toplu sözleşme hakları tanınmış ve uygulanmaya konulmuş, diğer “klasik” demokratik haklar tanınmış, hatta bir ölçüde bir çeşit toprak reformuna, yani devlet topraklarının dağıtılmasına girilmiş tarımda derebeyliği artığı düzen ülkenin batısında tasfiye olunarak kapitalist işletmeye geçilmiş, doğu ve güneydoğu bölgelerinde de bu tasfiye ve geçişin belirtileri başlamıştır.” A.g.e., s. 271-272.

MDD tezine göre, Türkiye geri kalmış bir tarım ülkesi olduğu ve kapitalizm yeterince gelişmediği için, işçi sınıfı devrime önderlik edemeyecektir. Dolayısıyla, başlıca hedef “şimdilik” milli demokratik devrimin yani burjuva devriminin gerçekleştirilmesi olacaktır. Milli demokratik devrim, çıkarları işçi sınıfının çıkarlarıyla uyuşmayan fakat ülkenin gelişmesinden çıkarları olan kesimlerin de yardımcı olacağı hatta işçi sınıfı önderliği alana kadar asker-sivil aydınların yöneteceği bir devrimdir.

TİP’e göreyse Türkiye tam anlamıyla geri kalmış bir ülke değildir; yani kapitalizm Türkiye’de mevcuttur. Cumhuriyetle birlikte demokratik ve milli bir devrim yapılmıştır. Dolayısıyla parlamenter mücadelenin savunulabileceği ortam doğmuş Türkiye burjuva demokratik devrimi büyük oranda gerçekleştirmiştir. Sosyalist devrim halkın inisiyatifinde yapılacaktır ve sosyalizme barışçıl geçiş söz konusu olacaktır. Kısacası MDD’nin stratejisi öncelikle halk kitlelerine dayanmayan fakat toplumu ileri götüreceği düşünülen, yönetimi zorla ele geçirecek bir iktidarı; sosyalist devrimi savunan TİP’in strateji ise halkın seçtiği, barışçıl yollarla yönetimi ele geçirecek olan bir iktidarı öngörmektedir. Sonuç olarak farklılık en basit anlamıyla cuntacılık-parlamentarizm olarak adlandırılabilen bir karşıtlık içinde iktidara ulaşmanın yöntemi üzerinde odaklanmaktadır.

Sonuç olarak 1965 seçimlerinde 15 milletvekiliyle parlamentoya girmiş olan TİP’in siyasi stratejisi parlamenter yoldan iktidarı ele geçirmek iken, MDD’ciler toplumun ilerici kesimlerinin öncülüğünde bir devrimden yanadırlar. Bu durum MDD’nin TİP’i reformist ve parlamentarist, TİP’in MDD’yi cuntacı olarak nitelendirmesine kaynaklık etmektedir.

TİP, 1964 programında kendisini “Türkiye işçi sınıfının ve onun tarihi ve bilime dayanan demokratik öncülüğü etrafında toplanmış, onunla kader birliğinin bilinç ve mutluluğuna varmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların *kanun yolundan iktidara yürüyen* demokratik bağımsız sosyalist örgütü” biçiminde tanımlıyordu; görüldüğü gibi TİP, parlamenter sistem içinde yani seçimle iktidara gelmeyi amaçlayan bir partiydi. TİP’in iktidara gelmesi sosyalizmin zafer kazanması olacak ve programındaki önlemleri uygulamaya koyarak ülkenin sosyalistleştirilmesi süreci başlatılmış olacaktı.³⁰⁵

Ülkede toplumsal ve siyasal hareketliğin arttığı bir ortamda TİP, halkın taleplerini parlamento kürsüsünden dile getirerek çok önemli bir misyon üstlenmişti.³⁰⁶ Halkın siyasete katılımı yoğunlaşmış, bir kısım hakları talep etmek radikal bir davranış olarak görülmemeye başlanmıştı. Ancak ülkede başlayan hareketliliğin artmasını ve hızlı reformlar yapılmasını bekleyen bazı kesimlerce parlamenter düzenin mekanizması oldukça yavaş görülmekteydi.³⁰⁷ Ülkede sosyalizmden yana belirgin bir hareketin olmayışı nedeniyle, partili partisiz geniş sosyalist çevrelerde, özellikle gençler arasında, parlamenter siyasal mekanizmanın

³⁰⁵ Anayasa’nın “halktan yana ve sosyalizme açık” olduğunu belirten Aybar’a göre de “halk seçim sisteminin gücünü Osmanlı tipi devletin (CHP) son temsilcisini devirerek denemişti; ve “oy” haklarına kıskançlıkla sahip çıkmaktaydı.” Aybar, *a.g.e.*, s. 658.

³⁰⁶ “TİP’in parlamentoya girmesi geniş ölçüde mecliste temsil edilmekten kaynaklanan meşruiyeti, kongreleri, diğer toplantıları ve sık sık yapılan seçimlerdeki çok çeşitli çalışmaları sayesinde daha da pekişmiş ve bu da partini örgütlenmesini kolaylaştırmış hızlandırmıştır.” Aren, *a.g.e.*, s. 104.

³⁰⁷ Aren’e göre bu durumun birtakım olumsuz getirileri de olmuştur. “Gerçekten bir kere parlamentoya seçilmiş olanlar, söylemi yapıldığı gibi işçi ve emekçi halktan kişiler değil, fakat aydınlar ve onların da genel merkezden olan ya da genel merkeze yakın olanlarıydı. Gerçi milletvekilliğine seçilmiş olanlara nitelikleri açısından karşı çıkılması söz konusu değildi ama, bu durum özellikle genel başkan Aybar tarafından vurgulanan “eli nasırlılar mecliste” söylemine ters düşüyordu. Diğer bir nokta “seçimlere gelinceye kadar, partililer parti önderlerini sosyalizmin özverili savaşçıları olarak görüyor ve onlara bir de bu nedenden ötürü saygı ve sevgi duyuyordu. Seçimlerden sonra bu durum değişti. Partililer artık onları çalışmaları karşılığında milletvekilliği ve senatör maaşı alan ve parlamenterliğin diğer olanaklarından yararlanan kişiler olarak da görmeye başladılar. Bu durum da parti içi muhalefetin güç kazanmasına olanak sağladı.” A.g.e., s. 105.

geçerliği tartışma konusu olmuş ve sosyalizmin iktidar olabilmesi için daha kestirme yollar aranmaya başlanmıştı.

TİP'in parlamentarizmi karşısında, parlamento dışı yolları, barışçıl geçiş tezi karşısında devrimci geçişi savunan MDD'cilere göre TİP, parlamentarizmi kabul ettiği için egemen çevrelerin oyununa gelmişti ve TİP sosyalizmi "icazetli sosyalizm"di çünkü düzenin sınırlarını aşmayacağı konusunda egemen çevrelere güvence vermişti.³⁰⁸ Mevcut düzen 'Filipin tipi demokrasicilik' olarak tanımlayan MDD'cilere göre "Bu düzende sağ ve sol partiler vardır, seçimler yapılır ve dış görünüşte parlamenter demokrasinin bütün gerekleri yerine getirilir. Ama nedense, bütün seçimleri sömürünün en yoğununun, emperyalizm-işbirlikçi sermaye-feodal mütegalibe ortaklığının sömürüsünün baş savunucusu olan parti kazanır; emekçi halk öyle şartlandırılmıştır ki, kendi temsilcilerini değil, hep sömürücülerin temsilcilerini seçer parlamentoya gönderir."³⁰⁹

TİP'i "parlamentarizm batağına saplandığı" için eleştiren MDD'nin, CHP'ye karşı tutumu TİP'e karşı tutumundan daha olumludur.³¹⁰ Mihri Belli, MDD'nin, CHP'ye, TİP'ten daha iyimser tutumunu, TİP'ten daha fazla beklentisi olmasıyla

³⁰⁸ TİP'in parlamentarist stratejisini eleştiren Yön yazarı Avcıoğlu'na göre de "TİP, Türk toplumunun içinde bulunduğu aşamayı ve bu aşamadaki kuvvet ilişkilerini doğru değerlendiren bir stratejiden yoksun görünmektedir. Bu sebeptendir ki, içinde bulunulan aşamayı ve toplumdaki kuvvet ilişkilerini hesaba katmayan boşlukta bir teori ve belirsiz kavramlar geliştirilmektedir. TİP'i öteki anti emperyalist güçlerden tecrit eden bu görüş ve davranışlara, sosyalist terminolojide "sol sapma" denilmektedir. Sol sapma içinde bulunan TİP aynı zamanda bir "sağ sapma" göstermektedir. Sağ sapma "tepeden inme- aşağıdan yukarı" gibi görüşlerle açığa çıkmaktadır. Sosyalist teoride "tepeden inme- sandıktan çıkma" tarzında bir ayrım yoktur. Şu ya da bu yolla iktidara gelenlerin sınıfı karakterini esas alan bir ayrım vardır." Doğan Avcıoğlu, "Bir Sosyalist Rejimin Esasları", *Yön*, Sayı 155, (14 Ekim 1966), s. 9.

³⁰⁹ Mihri Belli, "Bugünün Türkiye'si'nde Devrimci Eylem Nedir?", *Türk Solu*, Sayı 106 (Kasım 1969), s. 3.

³¹⁰ "Halk partisinin ortanın solu hareketini, Halk partisinin Kemalist köklerine dönüşü şeklinde olumlu olarak karşılıyorum. (...) Ortanın solu, Türk toplumunda önemli bir gücü temsil eden küçük burjuva bürokrasisinin içinde yaşadığımız tarihsel anda politik alandaki ifadesidir. (...) Ortanın solu sosyalizm değildir. Sosyalizm bir küçük burjuva hareketi değildir, kent ve köy emekçilerini hareketidir. Emekçi sosyalizm olsun, küçük burjuva dönüşümcülüğü olsun, önlerindeki siyasal amaçlara ulaşmak için, bağımsız ve demokratik Türkiye'yi gerçekleştirebilmek için elele vermeleri, ayrı ayrı siyasal kimlikleriyle bir devrimci güçbirliği içinde birleşmek zorundadır" Mihri Belli, "Ortanın Solu Nedir, Ne Değildir" *Türk Solu*, Sayı 5, (15 Aralık 1967), s. 1.

açıklamıştır.³¹¹ Ancak MDDcilerin desteğini fazlasıyla önemsedikleri asker-sivil aydınların CHP'ye karşı ılımlı tutumları dolayısıyla onları ürkütmemek için böylesi bir tavır takınılmış olmaları daha inandırıcı görünmektedir.

Belli'nin "TİP'i adına layık bir örgüt haline getirme" olarak tanımladığı eleştirileri daha çok parti yöneticilerini hedef alıyordu. "Türk solu hiçbir ilerici örgüt karşısında değildir. Hiçbir sosyalist, örgüt karşısında olmaz. Gerçek devrimci örgütün elde bulunan tek silah olduğunu bilir. (...) Değerlendirmeyi yaparken örgütü yönetmede sapma gösteren ya da belirli hatalar işleyen kişilerle, örgütün asıl gövdesini ayırmak gerekir. Biz eleştirilerimizi, Türk emekçi sınıflarının örgütünü gerçek bir silah olmaktan yoksun kılmak isteyenlere karşı yapmaktayız, onu temsil eden gövdeye değil. Türkiye'de örgüt kurmak küçük bir formalite işleminden ibarettir. Oysa örgütün gerçek anlamı, bir sınıf niteliği taşıyıp taşıymasında, temsil ettiği sınıfın ideolojisine uyup uymamasında aranmalıdır."³¹²

MDD'nin TİP'ten somut talepleri başlıca, parti yöneticilerinin değişmesi, partiden atılanların geri alınması, parti örgütlerinde teorik eğitimin başlatılması gibi taleplerdir. Ancak bu somut talepler bile, MDD hareketinin teorik ve politik yönelişleri dikkate alındığında anlamsızlaşır"³¹³ Murat Belge'ye göre de MDD "örgütü ele geçirdiğinde ne yapacağını bilemez (...) Partide MDD'ci tezler güç kazandıkça, TİP daha da büyük bir hızla güç kaybeder. TİP, alternatif bir parti düşüncesiyle değil, partisiz bir devrimcilikle eleştirilmişti".³¹⁴ Kısacası MDD'nin yaptığı Marksist bir parlamentarizm eleştirisi değil, cuntacı eğilimler doğrultusunda

³¹¹ Belli "Biri, CHP, küçük burjuva bürokrasisinin partisidir. Ötekisi TİP, emekçilerin partisi olmasının hepimizin istediği sosyalistlik iddia eden bir örgüttür. Ölçülerimiz ayrıdır. Beş yaşındaki bir çocuk 2 metre atarsa aferin deriz, ama 20 yaşındaki delikanlı 4 metre atarsa az atladın deriz. Mesele bu, durumları farklı" demektir. Belli, *İnsanlar Tanıdım*, s. 501.

³¹² "Türk Solu Örgütten Yanadır", *Türk Solu*, Sayı 10 (23 Ocak 1968), s. 2.

³¹³ Aydınoğlu, *a.g.e.*, s. 119.

³¹⁴ Murat Belge, "Türkiye İşçi Partisi", s. 2130.

yöneltilen eleştirilerdi. MDD öncelikle asker-sivil aydınların yapacağı bir darbe ile “demokratik” bir ortam yaratılmasını ve sonradan inisiyatifin sosyalistlere bırakılmasını öngörüyordu. Yani parlamento karşıtlığı daha devrimci görünüyordu ama Kemalistleri daha ileri bir çizgiye çekme amacı taşıyordu. Ayrıca bu radikallik kendi örgütünü kurmaya dönüşmüyordu bir türlü.³¹⁵

1969 Haziran’ında Yargıtay MDD’yi savunmanın suç olmadığı yönünde karar vermiştir. Belli, anılarında bu sıralarda bir parti kurulmasının gerekli olduğunu ileri sürmüştür. “Aslında legal parti kurma işinde geç kalınmıştı. Partiyi kurma momenti 1969 Haziran’ında Yargıtay’ın aldığı milli demokratik devrim tezlerini savunmanın yasalara aykırı olmadığı yolunda kararının açıklanmasından hemen sonraydı; sol dalga yükseliş halindeyken, militan sol tam bir birlik durumundayken. O yılın güz başlarına kadar hazırlık çalışmalarını bitirebilirdik. Bu vesileyle büyük kentlerde yığınsal mitingler yapabilirdik. Ancak o günlerde henüz birçok arkadaş TİP içinde sol muhalefete umut bağlamış durumdaydı, bir ikincisi sosyalist partinin güçleri böyleceği görüşündeydi. Bu konuda kararlı davranılsaydı o arkadaşlar da kuşkusuz yeni partinin gereğine inandırılırdı.”³¹⁶ Fakat MDD’ciler hiçbir zaman bir parti içinde örgütlenmemişler, yoğunlukla TİP’in gençlik örgütü içinde faaliyet göstermişlerdir. Bir siyasi parti kurma doğrultunda attıkları ilk adım MDD’cilerin teorik yayını *Aydınlık*’ta yayımlanan hareketin saflarında birlik sağlamayı ve disiplini perçinlemeyi hedefleyen *Aydınlık Bildirisi*’dir. Fakat MDD safları kısa süre sonra teorik ayrışmalar sonucu parçalanmaya başlamıştır. MDD çevresi, önceleri 17 Kasım

³¹⁵ Belge’ye göre, “Marksçı kuram, onu kapalı bir ideolojiye hatta imana dönüştüren bir şekilde benimsendi. Bu, dönüşüm sürecinde zorunlu veya kaçınılmaz bir aşama olarak görülebilirdi –eğer onu başka aşamalar izlemiş olsaydı. (...) Böyle bir süreç Gramsci’ci anlamda «kolektif aydın» gibi işgören ve teorik bilinçlilik düzeyini yükselten bir siyasi örgüt içermek durumundaydı.” Belge, “Sol”, s. 184-185.

³¹⁶ Belli, *a.g.e.*, s. 574.

1967’de çıkmaya başlayan haftalık *Türk Solu*, Kasım 1968’den itibaren teorik yanı ağır basan, aylık *Aydınlık* dergisi etrafında tek bir grup olarak birleşmiştir. Fakat, Ocak 1970’te Kırmızı ve Beyaz Aydınlikçılar olarak ikiye ayrılmıştır. Ocak 1971’deyse Mahir Çayan ve arkadaşları yayınladıkları açık mektupla Kırmızı Aydınlik’tan ayrılmışlar ve Kurtuluş grubunu kurmuşlardır.

Belki kurulacak bir parti “anti-emperyalist cephe”yi bölebilirdi, fakat önce “anti-emperyalist cephe”, sonra da MDD kendi içinde bölünmekten kurtulamamıştır. Benimsedikleri stratejilerin sonucu olarak, Kadro’nun sonunu hükümetin kapatma kararı, Yön’ün kaderini başarısız darbe girişimleri, TİP’in kaderini ise başarısız seçim sonuçları belirlemiştir. MDD’nin sonu ise bölünmelerle gelmiştir.

IV. Ara Değerlendirme: Yön, TİP ve MDD

1960’larda ve 1970’lerin başında, sosyalizmin toplumsal meşruiyet kazandığı koşullarda popüler olan Kemalist bir solculuktu. Bu dönemde Kemalizme atfedilen “anti-emperyalist” nitelik Kemalizmin solla bütünleştirilebilmesini kolaylaştırmıştır. Yön, TİP ve MDD tali noktalardaki ayrışmalarının ötesinde, genel olarak bu tür bir solun tezahürleridir.

Yön ve TİP Yalçın Küçük’ün ifadesiyle “düşman kardeşler” olarak gelişmişlerdir. Çok önemli ortak eğilimler göstermişlerdir. Her iki akım da sosyalistlerin milliyetçiliği üzerine aşırı vurgu yapmış ve Türkiye’yi tanıyıp bilmeye aşırı önem vermiştir. Ancak düşmanlık, TİP’in bürokrasiyi tüm kötülüklerin kaynağı olarak algılamak, Yön’ün bürokratları tüm iyiliklerin kaynağı olarak kodlanması noktasında yoğunlaşmış; TİP’in seçimle iktidara gelmeyi hedeflemesi, Yön’ün asker-sivil bürokrasinin “devrimciliği”ne atıf yapması noktasında su yüzüne çıkmıştır.³¹⁷ Yön bir aydın hareketi olarak Kadro’nun yeniden hayat bulmuş haliydi. TİP, ise ilk sosyalist kitle partisi olarak sol hareket tarihinde yeni bir aşamayı temsil ediyordu.

MDD, bu iki akımın kesişiminde -milliyetçilik, kalkınma, Kemalizm eksenli bir ideolojik çerçevede- hayat bulmuştur. MDD’nin özgünlüğü ise iktidar stratejisi noktasındadır. Belirtildiği gibi MDD, Yön-TİP çekişmesinde Yön’ün yanında yer alsa da MDD’cilere Yöncülerin “devrim”inde yer yoktu. Benzer biçimde MDD için TİP’in parlamenter çizgisi de yeterli değildi. Ancak MDD hapsoldüğü ideolojik çerçevenin ve bu dönem solun bütünü için geçerli deneyimsizliğin etkisiyle beklenen açılımı sağlayamadı.

³¹⁷ Küçük, *a.g.e.*, s. 568-574.

Sonuç

Bu çalışma kapsamında Türkiye’deki belli başlı sol akımlar ile Kemalizm ilişkisi MDD hareketi özelinde tarihsel sürece de göndermede bulunularak anlaşılmaya çalışılmıştır.

Sosyalizmin modernliğin getirdiklerine ürettiği alternatif yani modernleşmenin eleştirisini de içeren modernist niteliği ve sol hareketlerin Türk modernleşme deneyimine ilişkin tutumları bir arada değerlendirilmiştir. Modernleşmeci olmadan da sosyalist olunabileceğinden hareketle modernleşmeye genel anlamda olumlu yaklaşan Türkiye solunun başlıca çelişkilerine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Az gelişmiş ülkelerde modernleşmenin tepeden inme bir niteliğe bürünmesi ve çoğu zamanda devlet politikası olarak yürütülmüş olması, sosyalist aydınlar bu pratikle uyumlu tavır aldıklarında çelişkili bir durumda kalmalarına neden olmaktadır. Türkiye’de sol hareketler Kemalizmi burjuva demokrasisinin bir aşaması olarak konumlandırmışlar, anti-emperyalist niteliğine yoğunlukla vurgu yapmışlar ve genel anlamda olumlu karşılamışlardır. Sosyalist tahlile göre, sınıfsal konumlarının da etkisiyle Kemalistler zamanla mevcut durumu muhafazaya yönelmiş, tutuculaşmış ve Türkiye’de burjuva devrimi yarım kalmıştır. Dolayısıyla sosyalizme düşen görev yani proletaryanın görevi öncelikle burjuva demokrasisinin geliştirilmesine öncülük etmektir. Bu tahlil III. Enternasyonal sosyalistlerinin aşamalı devrim tahlilleriyle uyum içerisindedir.

MDD’ciler sosyalizmin ülke gerçeklerine uyarlanabileceğine dair yorumlarına rağmen Kemalizme yani genel anlamda Türk modernleşme

deneyimine ilişkin yorumları dolayısıyla eleştirdikleri Batıcı aydınlardan farklı bir konuma ulaşamamışlardır.

Başından itibaren sol aydınların tartıştıkları problemler bir süreklilik göstermektedir. TKP'den Kadro'ya oradan Yön, TİP ve MDD'ye ortak bir geleneğin izi sürülebilmektedir: “Sol Kemalist bir çerçevede kalkınma isteği ve demokrasi talebinin ikincil bir plana atılması”. MDD “demokrasi” talebine yaptığı vurgularla bu kısır döngüyü aşabilme olanağına yönelmiştir. Ancak cuntacılıkla eklemlenmesi bu olanağı geçersizleştirmiştir. Sosyalizm tepeden inmecilikle eklemlenmiş niteliğine rağmen mevcut siyasi organizasyon tarzına alternatif teşkil etme potansiyeline sahip olabilmektedir. Türkiye’de 1960’lar pratiği bunun en güzel örneklerinden birini vermiştir.

1960’lar siyasetinin belli başlı tartışmalarının izi güncel siyasette de bulunabilir. 12 Eylül sonrasında sol için ülkenin koşullarının analiziyle hazırlanan stratejik mücadele haritaları tamamen ortadan kalkmıştır. Bir önceki dönemde güncel olan “devrim” belirsiz bir tarihe ertelenmiştir. Ancak 1984’te silahlı mücadeleye başlayan Kürt hareketi ulusal meselenin farklı bir boyutta canlanmasına neden olmuştur. Özellikle SSCB’nin dağılması süreci iyice zora soksa da eski anlamda olmasa da 1985’ten sonra ilk hareketlenmeler görülmeye başlamıştır. Bundan sonraki dönemde “radikal demokrasi” tezleri sol içinde oldukça popüler olmuştur ve Kemalizmle hesaplaşılması konusunda etkin olmuştur. Ancak neo-liberal saldırıların yoğunlaştığı bir ortamda, yaşamın her alanının siyasete dahil olduğu düşünülürse, ’80 sonrasında apolitikleşmiş kitlelerin siyasete katılması Türkiye sol hareketinin en hayati problemidir.

Avrupa Birliği'ne üyelik Batılılaşma sürecinde yeni bir aşamayı temsil etmektedir. Bu nedenle Avrupa Birliği'ne üyelik konusundaki tutumun güncel siyasetin en dikkat çekici noktası olması şaşırtıcı değildir. Amerika'nın Orta Doğu politikası ise anti-emperyalist bir muhalefet bloğunun ortaya çıkmasına ortam yaratmaktadır. Sonuç olarak anti-emperyalizm, milliyetçilik, Kemalizm, Batılılaşma, demokratikleşme bugün de Türkiye güncel siyasetinin can alıcı konuları olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali, “Milliyetçilik”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, İrvin C. Shick, E. Ahmet Tonak (der), İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 189-236.
- Ahmad, Feroz, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, (çev.) Yavuz Alagon, İstanbul, Sarmal Yayınları, 1995.
- Alpkaya, Faruk, “Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol Kemalizm”, **Kemalizm: Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce**, Cilt 2, (ed.) Ahmet İnsel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.477-500.
- Akdere, İlhan, Karadeniz, Zeynep, **Türkiye Solu’nun Eleştirel Tarihi (1908-1980)**, İstanbul, Evrensel Yayınları, 1994.
- Akyaz, Doğan, **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi (Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Altınay, Ayşegül, Bora, Tanıl, “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, **Milliyetçilik: Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 4, (ed.) Tanıl Bora, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 140-154.
- Altun, Fahrettin, **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Bakış**, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 2002.
- Aren, Sadun, **TİP Olayı (1961-1971)**, İstanbul, Cem Yayınları, 1993.
- Arıkan, Fatma-Serdar, (yay. haz.), **Mihri Belli ile “İnsanlar Tanıdım Üzerine”**, TÜSTAV, İstanbul, 2000.

Arslan, Süleyman, (der.), **TKP'nin Tarihsel Konumu** (Mihri Belli'nin Yazılarından ve Emekçi Dergisinden Derleme), İstanbul, Emekçi Yayınları, 1978.

Atılğan, Gökhan, **Kemalizm ve Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar, Yön-Devrim Hareketi**, İstanbul, TÜSTAV, 2002.

Avcıoğlu, Doğan, “Sosyalist Gerçekçilik”, **Yön**, Sayı 39, (12 Eylül 1962), s. 20.

———, “Eski ve Yeni Türkiye”, **Yön**, Sayı 42, (3 Ekim 1962), s. 3.

———, “Bir Sosyalist Rejimin Esasları”, **Yön**, Sayı 155, (14 Ekim 1966), s. 9-12.

———, **Türkiye'nin Düzeni II**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1973.

Aybar, Mehmet Ali, **Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm, Seçmeler (1945-1967)**, İstanbul, Gerçek Yayınları, 1968.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İnkılap ve Kadro**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1968.

Aydın Suavi, “Galiyefizmden Kemalizme Türkiye’de ‘Üçüncü Yol’ Arayışları”, **Kemalizm: Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce**, Cilt 2, (ed.) Ahmet İnel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 436-482.

———, “Milli Demokratik Devrim”den “Ulusal Sol”a Türk Solunda Özgücü Eğilim”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 78, (Güz 1998), s. 59-91.

“Aydınlık Görüşlerini Açıklıyor”, **Aydınlık**, Sayı 1, (Kasım 1968), s. 1.

Aydınoğlu, Ergun, **Türk Solu (1960-1971) Eleştirel Bir Tarih Denemesi**, İstanbul, Belge Yayınları, 1992.

Babalık, Naciye, **Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi**, Ankara, İmge Yayınları, 2005.

Başkaya, Fikret, **Paradigmanın İflası, Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş**, İstanbul, Doz Yayıncılık, 1997.

Bauman, Zygmunt, **Modernlik ve Müphemlik**, (çev.) İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003.

Belge, Murat, “Sol”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, İrvin C. Shick, E. Ahmet Tonak (der), İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 159-188.

———, “Türkiye İşçi Partisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.2120-2131.

———, “Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 260-264.

Belli, Mihri, “Önsöz”, Roger Garaudy, **Sosyalizm ve İslamiyet**, (çev.) Doğan Avcıoğlu, E. Tüfekçi [Mihri Belli], İstanbul, Yön Yayınları, 1965.

———, [Mehmet Doğu], “Sosyalizm Tartışmaları, Yön, Sayı 48, (25 Kasım1962), s.1.

———, “Batı Nedir Artık Bilmeliyiz”, **Yön**, Sayı 126,(16 Kasım 1965), s. 9.

———, “Sosyalizmde Metod Meselesi”, **Yön**, Sayı 152, (25 Şubat 1966), s.12.

———, “Ortanın Solu Nedir, Ne Değildir”, **Türk Solu**, Sayı 5, (15 Aralık 1967), s. 1.

- , “Devrimci Şiar Meselesi”, **Türk Solu**, Sayı 5 (15 Aralık 1967), s. 4-5.
- , “Biz Eskiler”, **Türk Solu**, Sayı 20, (2 Nisan 1968), s. 3.
- , “Milli Demokratik Devrim”, **Türk Solu**, Sayı 53, (19 Kasım 1968).
- , “Asya Üretim Tarzı Üzerine Birkaç Söz”, **Aydınlık**, Sayı 4, (Şubat 1969).
- , [E. Tüfekçi], “Demokratik Devrim: Kiminle Birlikte Kime Karşı”, **Yön**, Sayı 175, (17 Mayıs 1966).
- , “Türk Sosyalizm Tarihine Leke Sürenler”, **Türk Solu**, Sayı 7, (29 Aralık 1967), s. 1.
- , [E. Tüfekçi], “Türk Soluna Saygısızlık”, **Yön**, Sayı 87, (15 Nisan 1966), s. 12.
- , [E. Tüfekçi], “Doğu’da Olmak Nedir?”, **Yön**, Sayı 147, (21 Ocak 1968), s. 9-10.
- , “Açık ve Sağlam Bir Tutum”, **Yön**, Sayı 143, (15 Mayıs 1965), s. 9.
- , “Bugünün Türkiye’sinde Devrimci Eylem Nedir?”, **Türk Solu**, Sayı 106, (Kasım 69).
- , “Devrimci Örgüt İçin Program Taslağı”, **Türk Solu**, Sayı 123, (12 Haziran 1971).
- , “Anti Emperyalist Mücadele mi, Sosyalist Mücadele mi?”, **Türk Solu**, Sayı 8, (9 Ocak 1968), s. 2.

- , **Yazılar (1965-1970)**, Ankara, Sol Yayınları, 1970.
- , “Özeleştiri”, Rasih Nuri İleri, **Mihri Belli Olayı III: Öz Eleştiri**, **Türkiye Emekçi Partisi**, İstanbul, Anadolu Yayınları, 1976, s. 887-1061.
- , **Devrimci Hareketimizin Eleştirisi (1961-1971)**, İstanbul, Emekçi Yayınları, 1977.
- , “TKP Üzerine”, **STMA**, Cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 1934-1935.
- , **İnsanlar Tanıdım-Mihri Belli’nin Anıları**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2000.
- , **Esas Hadise, O Kiraz Ağaçları**, İstanbul, Chiviyazıları Yayınları, 2002.
- Berkes, Niyazi, **Türk Düşününde Batı Sorunu**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1975.
- , **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1973.
- , “Doğu ve Doğuculuk Modası”, **Yön**, Sayı 147, (21 Ocak 1968), s. 8-10.
- Berktaş, Halil, “Tarih Çalışmaları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 9, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 2456-2478.
- Berman, Marshall, **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, (çev.) Ümit Altuğ, Bülent Peker, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.

Bobbio, Norberto, **Bir Politik Ayrımın Anlamı Sağ ve Sol**, (çev.) Zühal Yılmaz, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 1999.

Boran, Behice, **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, İstanbul, Gün Yayınları, 1968.

———, “Osmanlılarda Mülkiyet Meselesi”, **Yön**, Sayı 48, (5 Aralık 1962).

Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1995.

Carr, E. H., **Sovyet Rusya Tarihi, Bolşevik Devrimi**, Cilt 1, (çev.) Orhan Suda, İstanbul, Metis Yayınları, 1989.

Çavdar, Tefik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, Ankara, İmge Yayınları, 1999.

Çayan, Mahir vd., **Aydınlık Sosyalist Dergiye Açık Mektup**, İstanbul, Kurtuluş Yayınları, 1971.

Çiğdem, Ahmet, **Aydınlanma Düşüncesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.

———, “Türk Batılılaşması’nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkalığı Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon”, **Modernleşme ve Batıcılık: Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 3, (ed.) Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 68-81.

Coşkun, İsmail, “Modernleşme Kuramı Üzerine”, **Sosyoloji Dergisi**, İstanbul, İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Yay. (1. Basımdan ayrı basım), 1989.

Çulhaoğlu, Metin, “Modernleşme, Batılılaşma ve Türk Solu”, **Modernleşme ve Batıcılık: Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 3, (ed.) Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 170-188.

———, “Şevket Süreyya Aydemir: Suyu Ararken Yolunu Yitiren Adam”,

Toplum ve Bilim, Sayı 78, (Güz-1998), s. 92-107.

———, **Bir Mirasın Güncelliği: Tarih, Türkiye, Sosyalizm**, İstanbul, YGS Yayınları, 2002.

Divitçioğlu, Sencer, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu**, İstanbul, Sermet Matbaası, 1967.

Er, Alev, **Bir Uzun Yürüyüşü ‘68**, İstanbul, Afa Yayınları, 1988.

Eralp, Erkin, “Yeni Bir Döneme Girerken Türkiye Sol Hareketi (Kısa Tarih)”, **Ekimler**, Sayı 1, (1 Mart 1992), s. 107-143.

Erdoğan, Nemci, “Demokratik Soldan Devrimci Yol’a: 1970’lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 78, (Güz-1998), s. 22-37.

Eroğul, Cem, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, İrvin C. Shick, E. Ahmet Tonak (der.), İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 112-188.

Gülalp, Haldun, “Ulusçuluk, Devletçilik ve Türk Devrimi: Bir Erken Bağımlılık Teorisi”, **Türkiye’de Devletçilik**, (der.) Nevin Coşar, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1995, s. 165-187.

Giddens, Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1994.

Göle, Nilüfer, “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, **Modernleşme ve Batıcılık: Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 3, (ed.) Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 56-68.

Gürses, Hasan Basri, (yay. sor.), **Şefik Hüsnü'nün Yaşamı, Yazıları, Dostları**, İstanbul, Sosyalist Yayınları, 1993.

Hanioğlu, Şükrü, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi**, İstanbul, Emek Matbaacılık, 1981.

Hilav, Selahattin, “Düşünce Tarihi (1908-1980)”, **Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Cilt 4, (der.) Sina Akşin vd., İstanbul, Gerçek Yayınevi, 2000.

Hobsbawm, Eric, **Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991) Aşırılıklar Çağı**, (çev.) Yavuz Alagon, İstanbul, Sarmal Yayınları, (yayın yılı yok).

Horuş, Mehmet, Mısır, Mustafa B., **Solun Yakın Tarihi ve ÖDP Üzerine**, İstanbul, Ütopya Yayınevi, 1999.

Hüsnü, Şefik, “Türkiye’de Devrim Gerçeği”, **Türkiye’de Sınıflar**, (der.) Ahmet Çavuşoğlu, Ankara, Ülke Yayınları, 1975, s. 47-58.

———, “Sosyalist Akımlar ve Türkiye”, **Türkiye’de Sınıflar**, (der.) Ahmet Çavuşoğlu, Ankara, Ülke Yayınları, 1975, s. 9-23,

———, “Türkiye’de Sosyal Sınıflar”, **Türkiye’de Sınıflar**, (der.) Ahmet Çavuşoğlu Ankara, Ülke Yayınları, 1975, s.127-136.

İleri, Rasih Nuri (der.), **1945 İGB Davası**, İstanbul, TÜSTAV, 2003.

———, “1951 Tutuklamaları İle Kapanan Dönem”, **STMA**, Cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 1958-1959.

———, **Türkiye İşçi Partisinde Oportünist Merkezîyetçilik (1966-1968)**, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1988.

———, **Atatürk ve Komünizm, Kurtuluş Savaşı Stratejisi**, İstanbul, Scala Yayıncılık, 1999.

İnsel, Ahmet, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Devletçilik”, **STMA**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 1914-1915.

———, “Giriş”, **Kemalizm: Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce**, Cilt 2, (ed.) Ahmet İnsel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 13-27.

Jeanniere, Abel, “Modernite nedir?”, (çev.) Nilgün Tural Küçük, **Modernite Versus Postmodernite**, Mehmet Küçük (der), Ankara, Vadi Yayınları, 1993, s. 15-25.

Karatepe, Şükrü, **Tek Parti Dönemi**, İstanbul, Ağaç Yayınları, 1993.

Keyder, Çağlar, “Türkiye Demokrasisi’nin Ekonomi Politikası”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, İrvin C. Shick, E. Ahmet Tonak (der), İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s.38-75.

———, **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, İstanbul, Metis Yayınları, 1993.

Kıvılcımlı, Hikmet, **Devrim Zorlaması ve “Devrimci” Zortlaması**, İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1970.

Köker, Levent, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Küçük Yalçın, **Türkiye Üzerine Tezler (1908-1978)**, Cilt 2, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1984.

———, **Sol Marksizm**, İstanbul, Akış Yayıncılık, 1998.

Küçükömer, İdris, **Düzenin Yabancılaşması**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1969.

———, “Batılılaşmada Bürokrasinin Yeri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 248-249.

Kürkçü, Ertuğrul, “Kapitalizm İle Komünizm Arasında ‘Geleneksel Aydınlar’: Yön Hareketi”, **STMA**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 2006-2007.

Lash, Scott, “Modernite mi, Modernizm mi? Weber ve Günümüz Toplumsal Teorisi”, (çev.) Mehmet Küçük, **Modernite Versus Postmodernite**, (der) Mehmet Küçük, Ankara, Vadi Yayınları, 1993, s. 47 -73.

Lenin, V.I., **Doğu’da Ulusal Kurtuluş Hareketleri**, (çev.) Tektaş Ağaoğlu, İstanbul, Ant Yayınları, 1970.

MDD ve İçyüzü, Uyarı Yayınları, (yazar ve yayım yılı yok).

Meriç, Cemil, “Batılılaşma”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 234-244.

Marx, Karl, Engels, Friedrich, **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, Ankara, Sol Yayınları, 1993.

Öz, Esat, **Otoriterizm ve Siyaset, Türkiye’de Tek Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)**, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996.

Oktay, Ahmet, “Türk Solu ve Kültür”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 78, (Güz 1998), s. 38-58.

Oyan, Oğuz, **Feodalizm ve Osmanlı Tartışmaları**, Ankara, İmaj Yayınları, 1998.

Özdemir, Hikmet, **Yön Hareketi, Kalkınmada Bir Strateji Arayışı**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986.

Sadi, Kerim (A. Cerrahoğlu), **Türkiye’de Sosyalizmin Tarihine Katkı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Said, Edward W., **Şarkiyatçılık, Batı’nın Şark Anlayışları**, (çev.) Berna Ünler, İstanbul, Metis Yayınları, 1995.

Savran, Sungur, **Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri Cilt 1: 1919-1980**, İstanbul, Kardelen Yayınları, 1992.

Sayılgan, Aclan, **Solun 94 Yılı (1871-1965)**, Ankara, Mars Matbaası, 1968.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi (STMA), İstanbul, Birikim Yayınları, 1988.

Tanilli, Server, **Uygarlık Tarihi**, İstanbul, Say Yayınları, 1992.

Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, **Bir Cumhuriyet Öyküsü Kadrocuları ve Kadroyu Anlamak**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Timur, Taner, “Osmanlı Mirası”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, İrvin C. Shick, E. Ahmet Tonak (der), İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 12-37.

———, **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara, İmge Kitabevi, 1993.

———, **Osmanlı Çalışmaları İlk Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine**, Ankara, İmge Yayınları, 1998.

TKP Programları ve Mustafa Suphi Tezleri, [derleyen yok], İstanbul, Ürün Yayınları, 1997.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Ankara, Yeni Gün Yayınları, 1993.

Tunçay, Mete, **Türkiye'de Sol Akımlar Cilt I (1908-1925)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1967.

———, **Türkiye'de Sol Akımlar Cilt II (1925-1936)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992.

———, **TC'inde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

“*Türk Solu Örgütten Yanadır*”, **Türk Solu**, Sayı 10, (23 Ocak 1968), s. 2.

Türkeş, Mustafa, **Kadro Hareketi**, Ankara, İmge Yayınları, 1999.

Unat, Nermin, Abadan, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1966.

Ünlü, Barış, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Yerasimos, Stefanos, “Tek Parti Dönemi”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, İrvin C. Shick, E. Ahmet Tonak (der), İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 76-111.

Yetkin, Çetin, **“12 Mart 1971 Öncesi Türkiye'de Soldaki Bölünmeler”**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998.

Yıldız, Ahmet, **‘Ne Mutlu Türküm Diyebilene, Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

Zileli, Gün, **Yarılma (1954-1972)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Özet

Bu çalışmada 1960'larda 1970'lerin başında Türkiye siyasetinin önemli bir bileşeni olan Milli Demokratik Devrim (MDD) tezi ve bu tez etrafında şekillenen hareket tarihsel süreçte etkilendiği akımlar göz önüne alınarak incelenmeye çalışılmıştır. 1920'lerden 1970'lere belli başlı sol akımların benimsediği ortak tezlere dikkat çekilmiş, tarihsel süreçte solun Kemalizmle ilişkisinin izi sürülmüştür. Birinci bölümde MDD'nin siyasi perspektifi Kemalizmle kurduğu ilişkinin niteliği, milliyetçiliği, anti-emperyalizmi, Doğuculuk vurgusu ve iktidar stratejisi ele alınarak incelenmiştir. İkinci bölümde, 1920'ler ve 1930'larda sola ilişkilendirilebilen iki akım TKP ve Kadro'dan MDD'nin neyi miras aldığı, üçüncü bölümde ise 1960'lar solunun iki önemli bileşeni Yön hareketi ve TİP'in MDD'yle ilişkisi ele alınmıştır. Türk modernleşme deneyiminin özellikleri sol hareketin Kemalizmle kurduğu ilişkinin niteliği konusunda fikir vericidir. Sonuç olarak belli başlı tüm sol akımların ortaklaştığı zemin Kemalizmdir.

Kavramsal Çerçeve: Kemalizm, sosyalist devrim, milli demokratik devrim, anti-emperyalizm.

İngilizce Özet (Summary)

This study aims at analysing the National Democratic Revolution (NDR) thesis which was one of the most important components of Turkish politics at 1960s and the beginning of 1970s and the political movement formed by it taking into consideration does streams which influenced by in the historical process. Its drawn attention to the common thesis adapted by the Turkish leftist movement from 1960s and 1970s and the relationship between the Kemalist and leftist movements has been traced in the historical perspective.

In the first this study, its tried to be explored the political perspective of NDR, the quality of its relationship with Kemalism, its nationalism, its anti-imperyalism, its east impression emphasize and power strategy. In the second part, its tried find out what has been inherited by NDR from does movements associated with the that such as TKP (Turkish Communist Party) and the Kadro movement at the 1920s and 1930s. In the last part and third part of study its discussed the relationship between NDR two important components Turkish politics the Yön movement and TİP (Turkish Worker Party).

Consequently general aspect of Turkish modernization experience inspries about the nature of relationship between the Turkish leftist movement and Kemalism. Infact the common nominator of the leading current of Turkish politics in the Kemalism.

Key words: Kemalism, socialist revolution, national development revolution, anti-imperyalism.